

ISSN 2078-1628

*Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський університет
економіки і менеджменту*

***Вісник
Східноєвропейського університету
економіки і менеджменту***

Науковий журнал

***СЕРІЯ:
ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ***

Виходить 2 рази на рік

Заснований у серпні 2007 року

№ 1 (22), 2017

Черкаси 2017

ВІСНИК
Східноєвропейського університету
економіки і менеджменту

Серія: економіка і менеджмент
Науковий журнал

1 (22), 2017

*Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з економічних наук (наказ Міністерства освіти і науки України № 1328 від 21.12.2015)
Журнал «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту» входить до таких міжнародних наукометричних баз реферування та індексування: Російський індекс научного цитування, Росія (<http://elibrary.ru/>), Index Copernicus Journals Master List, Польща (<http://www.indexcopernicus.com/>), Google Академія (<http://scholar.google.com.ua>)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Почесний редактор: Аблязов Р. А., д. т. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Інженерної академії України, президент Східноєвропейського університету економіки і менеджменту.

Головний редактор: д. е. н. Савченко С. О.

Заступники головного редактора: д. е. н. Козловський В. В.; к. е. н. Дмитрук Б. П.

Редакційна колегія: д. е. н. Шпак Л. О.; д. е. н. Войтоловський М. В.; д. е. н. Ус Г. О.; д. е. н. Яценко В. М.; д. е. н. Яценко О. В.; д. е. н. Сергєєва Л. Н.; д. е. н. Кисель Р.; д. е. н. Медведєв В. Ф.; д. е. н. Чаплигін В. Г.; к. е. н. Сукач О. М.; к. і. н. Захарова І. В.

Відповідальний секретар: Дешевенко Л. П.

Науковий журнал публікує статті з економічних проблем підприємств різних галузей промисловості, національного господарства, менеджменту, маркетингу, підготовлені науково-педагогічними працівниками, науковими співробітниками, аспірантами та здобувачами наукових ступенів вищих навчальних закладів, а також ученими та спеціалістами інших організацій, підприємств, установ.

Призначений для науковців, викладачів, аспірантів і студентів, спеціалістів національного господарства, державних і регіональних органів управління.

- Статті для публікації в науковому журналі відбираються на умовах конкурсу.
- Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, несуть автори статей.
- Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору авторів.

ЗМІСТ

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

<i>Шпак Л. О.</i> Соціально-економічні фактори впливу на розвиток туристично-рекреаційних комплексів	5
<i>Пасічник Ю. В.</i> Концептуалізація фіскального простору функціонування та розвитку національної економіки	12
<i>Зінченко О. А.</i> Культура інноваційних кластерів як іміджева компонента регіонального розвитку	19
<i>Сарана Л. А.</i> Регулювання малого та середнього бізнесу в Україні: регіональний аспект	27
<i>Подлужна Н. О.</i> Доктринальні та концептуальні підходи щодо формування економіки знань в Україні та її регіонах	34
<i>Дармограй О. В.</i> Регіональна продовольча безпека як основа стійкого розвитку економіки країни	45
<i>Ткаченко О. О.</i> Передумови розвитку регіональних туристично-рекреаційних комплексів	52
<i>Скібська К. О.</i> Оцінка ринку праці України за основними чинниками його розвитку	58

ПРОГРАМИ ТА ПРОЕКТИ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

<i>Сурай А. С.</i> Ключові характеристики компонентів (підсистем) ділового середовища регіону	67

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

<i>Фінагіна О. В., Проданова Л. В., Котляревський О. В.</i> Синергетичний ефект регуляторного впливу на мотивацію до підприємницької діяльності в економіці України	77
<i>Бондаренко В. М., Мудрик О. П.</i> Проблеми розвитку інноваційної діяльності в Україні	86
<i>Резніченко А. В.</i> Управління розвитком будівельних проектів та їхня оптимізація	95
<i>Придятько Е. М.</i> Інструментарій оцінки ефективності процесу формування персоналу промислового підприємства	108

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

<i>Іванилова О. А.</i> Обґрунтування системи кінцевих орієнтирів процесу банківського інжинірингу	118
<i>Швець Ю. О., Гаркуша О. В.</i> Оцінка податкового навантаження на діяльність суб'єктів господарювання : сучасні українські та світові тенденції	129

НАШІ АВТОРИ

Про набір до аспірантури зі спеціальності 051 «Економіка»	140

CONTENTS

NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT AND REGIONAL ECONOMY

Shpak L. The effects of social and economical factor on the development of tourist and recreational complexes5
Pasichnyk Yu. Conceptualization of the fiscal space of functioning and development of the national economy 12
Zinchenko O. Culture of innovative clusters as an image component of regional development 19
Sarana L. Regulation of small and medium business in Ukraine: regional aspects27
Podluzhna N. Doctrinal and conceptual approaches to formation of the economics of knowledge in Ukraine and its regions 34
Darmohrai O. Regional food security as a background of the sustainable growth of the economy of Ukraine45
Tkachenko O. Preconditions of the regional tourist and recreational complexes development52
Skibskaya E. Evaluation of the labor market of Ukraine in terms of the main factors of its development 58

PROGRAMMES AND PROJECTS IN THE SYSTEM OF MANAGEMENT IN SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS

Suray A. Key features of components (subsystems) of the business environment of the region67

ECONOMY AND BUSINESS MANAGEMENT

Finagina O., Prodanova L., Kotliarevsky O. Synergetic effect of regulatory influence on motivation for business activity in economy of Ukraine77
Bondarenko V., Mudrik O. Problems of development of innovative activity in Ukraine.... 86
Reznichenko A. Management and optimization of construction projects development.....95
Pridatko E. Tools for assessing the effectiveness of the process of the human resources forming of an industrial enterprise 108

FINANCE, BANKING BUSINESS AND INSURANCE

Ivanylova O. Rationale of the system of final objectives in the process of banking engineering 118
Shvets Yu., Harkusha O. Estimated tax burden on business entities activity: contemporary Ukrainian and world trends 129

OUR AUTHORS 139

Postgraduate registration and enrolment in speciality 051 Economics 140

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 911.3.338

JEL Classification: I38, L83, O18, Q26, R11

Шпак Л. О.

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ

У статті розкриті особливості формування внутрішнього механізму регулювання розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу. Проаналізовано механізми регулювання розвитку туристично-рекреаційних комплексів інших країн.

Ключові слова: *регіональний розвиток, туристично-рекреаційний комплекс, регулювання розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу.*

Shpak L.

East European University of Economics and Management

THE EFFECTS OF SOCIAL AND ECONOMICAL FACTOR ON THE DEVELOPMENT OF TOURIST AND RECREATIONAL COMPLEXES

The article deals with the features of the internal control mechanism of the development of the regional tourist and recreational complex. The control mechanisms of the development of the tourist and recreational complexes in other countries are analyzed.

Keywords: *regional development, tourist and recreational complex, the regulation of the development of regional tourist and recreational complex.*

ВСТУП

На міжнародному ринку Україна фактично невідома як країна з розвиненим туристично-рекреаційним комплексом (крім серед представників старшого покоління української діаспори, але і цей імідж фактично згасає). Нині маркетинг туристичного потенціалу України на міжнародному ринку не проводиться. Будучи однією з найбільших країн Європи, країна не має ніякого туристичного

представництва за кордоном, не здійснює рекламних заходів і не має запланованих на національному рівні рекламних кампаній для зарубіжного ринку.

Дослідженням туристичного потенціалу регіону та особливостей розвитку туристично-рекреаційного комплексу займаються багато науковців, зокрема Л. О. Агафонова, А. Б. Гайдук, З. В. Герасимчук, П. В. Гудзь, О. О. Бейдик, М. П. Бутко, О. О. Безносюк, Ю. П. Гуменюк, В. І. Мацола, Л. Г. Чернюк, Л. М. Черчик, І. Ю. Швець та ін. Кожен дослідник використовує різні підходи до вивчення економічних явищ і процесів, що стосуються туристично-рекреаційного комплексу. В цілому, розділяючи точку зору вищезазначених науковців, вважаємо за доцільне запропонувати власні дослідження щодо питань оптимального статистичного відображення внеску туристично-рекреаційного комплексу в економіку країни та перспектив розвитку туристично-рекреаційного комплексу України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розкриття існуючих проблем розвитку туристично-рекреаційного комплексу і пошук напрямків подальшого розвитку комплексу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними суттєвими перешкодами для залучення туристів і розвитку туристично-рекреаційного комплексу є:

1. Негативний імідж України в цілому щодо проведення тут відпочинку. Відсутність необхідної реклами.
2. Транспортні труднощі, пов'язані з приїздом в Україну та пересуванням по її території.
3. Низький рівень розвитку інфраструктури, якості продукції та послуг.
4. Недосконалість нормативно-правової бази забезпечення туристично-рекреаційної діяльності, несприятливий клімат для інвестування.

1. *Негативний імідж України в цілому щодо проведення тут відпочинку. Відсутність належної реклами.* Досить важко переконати рекреантів приїхати в Україну в той час, як імідж країни практично відсутній в цьому сенсі або асоціюється з Чорнобильською катастрофою та радіаційною зоною. Імідж України як країни, куди можна приїхати відпочити, ще зберіг досить сильні позиції на території Росії, стосується найближчих західних сусідів, то за останні роки набутий тут позитивний імідж було втрачено. Зараз Україна бачиться позаду таких країн, як Польща, Угорщина, Чехія та інші. Щоб змінити цей імідж, необхідно розробити і впровадити ряд рекламних і стимулюючих заходів з метою створення нового іміджу, відкриваючи для масового рекреанту українські природні туристично-рекреаційні

ресурси, культуру та етнос народу, який проживає на його схилах. Важливим позитивним фактором при цьому може стати випуск самих рекламних матеріалів, починаючи з випуску туристичних друкованих видань і буклетів і закінчуючи рекламними відеофільмами та компакт-дисками.

2. Транспортні труднощі, пов'язані з приїздом в Україну та пересуванням по її території. Значною перешкодою для нормального розвитку рекреаційного комплексу є проблеми, пов'язані з в'їздом на територію України. Повільні потяги, дорогі авіаквитки, обмежена кількість авіарейсів, черги на митницях, поганий стан доріг при подорожі автомобілем – ось тільки деякі з складностей, які чекають іноземного відпочивальника, який бажає приїхати в Україну. Крім того, відсутність належної дорожньої інфраструктури на основних автомагістралях приводить до того, що туристи не завжди можуть зупинитися для відпочинку і харчування в належним чином обладнаних місцях. Змінити ситуацію на краще можна лише запровадженням радикальних змін щодо державного господарювання будівництвом належної дорожньої інфраструктури.

Безпосередньо з цим пов'язані і проблеми візового характеру. Існуючі вимоги до іноземних туристів з оформлення візи з метою приїзду в Україну надають нашим конкурентам велику перевагу. Коли перед туристом існує вибір, він вибере ту країну, яка не вимагає віз. Тому дуже важливою передумовою створення високоефективної конкурентоспроможної рекреаційної галузі є зменшення на державному рівні вимог по оформленню візових документів.

3. Низький рівень розвитку інфраструктури, якості продукції та послуг. В умовах складної економічної ситуації, банкрутства ряду підприємств, зростання вимог громадян до якості послуг привело до фактичного припинення діяльності ряду установ. Наприклад, рекреаційні заклади Закарпаття за функціями, обсягом і рівнем обслуговування в більшості своїй не відповідають міжнародним стандартам. Коли перед туристом стає проблема, куди поїхати відпочити, на його вибір впливає ряд факторів. В першу чергу його цікавить вартість і якість послуг, наявність зручностей. Однак переважна більшість наших об'єктів будувалися для рекреантів, які не ставили великих претензій до умов відпочинку і лікування. Тому саме цей стан інфраструктури в туристично-рекреаційному комплексі, в більшості випадків, не відповідає нагальним проблемам відпочивальників. Також слід врахувати, що через відсутність великих грошових коштів у основної маси населення України рекреація в регіонах має перспективу і зможе нормально розвиватися за умов, якщо на наших турбазах і в санаторіях зможуть повноцінно відпочивати іноземні громадяни, які можуть повністю оплачувати отримані послуги. На жаль, зараз, потрапляючи в умови нашого

рекреаційного і туристичного сервісу, іноземний турист часто адекватно формує негативну громадську думку. З огляду на це одне з провідних місць повинно зайняти створення системи належного сервісу, в основу якого покладено бажання та інтереси самого відпочивальника, а цього, в свою чергу, можна досягти залученням великих інвестиційних коштів у галузь і проведенням якісної сертифікації всіх наявних готельних установ та інших баз прийому.

Додатковим фактором, що приверне рекреантів, може стати розширення комплексу послуг однією рекреаційною установою.

4. *Недосконалість нормативно-правової бази забезпечення рекреаційної діяльності, несприятливий клімат інвестування.* Нормальний розвиток рекреаційної галузі може відбуватися за умови створення якісно нової системи господарювання. Базою для цього є економічна зацікавленість як безпосередніх власників закладів, так і їхніх трудових колективів, тобто отримання ними реальних доходів, які можуть використовуватися на свій розсуд. Однак слід зазначити, що діючі норми державно-правового регулювання і особливо податкова система не стимулюють розвиток туристично-рекреаційного комплексу. Зокрема, гостро стоять питання щодо зменшення податкового тиску, а саме:

- звільнення від сплати ПДВ на продаж путівок;
- звільнення від оподаткування земельних ділянок, на яких діє рекреаційна інфраструктура;
- зменшення ставок податку на прибуток для туристичних підприємств, що надають пріоритет в'їзду туристів;
- встановлення протекційної податкової політики на здійснення туристичних подорожей дітей та молоді в межах України;
- звільнення від податку на прибуток частини прибутку туристичних організацій, що використовується для розвитку їхньої матеріальної бази та реклами;
- зменшення ставок готельного збору.

Крім того, суперечливість українських законів служить відштовхуючим чинником для іноземних інвесторів, участь яких у рекреаційних процесах є обов'язковою складовою відродження галузі [8].

Реалізацію рекреаційних послуг сьогодні необхідно виводити на рівень розвинених європейських держав (Німеччина, Великобританія, Франція) і США, а основний принцип індустрії відпочинку і оздоровлення повинен передбачати максимально можливе збільшення грошових надходжень від реалізації конкурентоспроможних якісних послуг, а не надання дешевих туристичних послуг.

Держава нині бере на себе роль стратегічного лідера туристично-рекреаційної індустрії як галузі економіки, що регулює цю діяльність за допомогою законів та інших регуляторних актів, контролює

дотримання якості і безпеки пропонованих послуг, виконання встановлених вимог і стандартів.

Виконання вищезазначених завдань приведе до прискореного розвитку туристично-рекреаційних комплексів України, зробить його конкурентоспроможним, життєздатним і самоокупним, створить сприятливий клімат для споживача та зацікавленість для інвесторів [6].

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу також тісно пов'язаний із екологічною безпекою країни. Негативно впливають на природне середовище шкідливі викиди, забруднення територій стічними водами і відходами промислових підприємств, стихійна забудова санаторно-курортних зон, нерегульований приплив неорганізованих рекреантів тощо. Природні ресурси туристично-рекреаційних зон зазнають величезного техногенного тиску, обумовленого функціонуванням промислових підприємств, комунального господарства, автомобільного і морського транспорту. Існуюча екологічна ситуація вкрай руйнівна впливає на стан джерел мінеральних вод і грязьових відкладень. Антисанітарні умови підвищили загрозу різного роду захворювань, у тому числі шлунково-кишкових. У багатьох місцях відпочивальникам заборонено купатися, оскільки відзначається наявність хвороботворних бактерій у воді понад допустимі норми [7].

Гальмує відновлення і розвиток туристично-рекреаційного комплексу також відсутність чіткого законодавства щодо туристично-рекреаційної діяльності в нових умовах. Особливо гострими є проблеми власності, оподаткування, фінансування. Якщо протягом багатьох років існування туристично-рекреаційний комплекс був дотаційним, то тепер він не тільки позбавлений державних асигнувань, а й за сплатою податків прирівнюється до промислових підприємств. Такі фактори, при незмінному механізмі господарювання, викликають удорожчання санаторно-курортних послуг, зменшення завантаженості рекреаційних закладів і врешті-решт – величезні збитки галузі.

Послідовного вирішення потребують не тільки організаційно-економічні та правові питання, а також ті, які пов'язані з розвитком інфраструктури курортів (водо-, електро-, теплопостачання, транспортні комунікації, санітарно-гігієнічне та культурно-побутове обслуговування, природоохоронні заходи тощо).

До переліку невідкладних проблем входять реконструкція і модернізація діючих рекреаційних об'єктів, різке поліпшення якості обслуговування, збільшення соціального ефекту від функціонування туристично-рекреаційного комплексу, вдосконалення організації та управління туристично-рекреаційним комплексом на основі комплексного поєднання державної підтримки, ринкових механізмів і структур, розвиток підприємницької діяльності в сфері рекреаційного обслуговування [8].

Стратегічним напрямком у вирішенні цих проблем є розробка і реалізація комплексних схем вдосконалення управління туристично-рекреаційним комплексом та природокористуванням в регіоні. Ці схеми повинні спиратися на наукові розробки з планування комплексного розвитку території, раціонального використання природних ресурсів, визначення гранично допустимих антропогенних навантажень на рекреаційно-ресурсний потенціал регіону, його окремих зон.

У комплексі заходів щодо раціонального використання природних ресурсів помітне місце повинні зайняти економічні методи регулювання. Потрібен механізм, важливими елементами якого стануть плата за використання природних рекреаційних ресурсів, а також економічні санкції за шкоду, заподіяну природному середовищу забрудненням у результаті господарської діяльності.

Ефективне функціонування рекреаційного господарства можна забезпечити, тільки розробивши концепцію його розвитку з визначенням пріоритетів і кордонів ефективного використання рекреаційних ресурсів на основі системи їхніх економічних оцінок.

Вирішення проблем розвитку туристично-рекреаційного комплексу, за експертними оцінками, потребують щорічних капітальних вкладень у сумі 300–500 млн грн. Для цього повинні бути використані всі наявні фінансові ресурси, як внутрішні (державний і місцеві бюджети, кошти акціонерних товариств, приватні накопичення, власні кошти рекреаційно-курортних установ, кошти громадських організацій), так і зовнішні (іноземних інвесторів – державних, акціонерних, приватних, кредити та ін.).

Комплексне освоєння рекреаційних ресурсів може забезпечити народному господарству різноаспектний ефект, включаючи й валютні надходження від лікування інтуристів, від експорту деяких видів мінеральних вод, лікувальних грязей, препаратів з них.

Вирішення цих проблем, хоча б часткове, дозволить примножити надходження до державного бюджету. Крім того, розширення сфери рекреаційного обслуговування дозволить підвищити ступінь зайнятості місцевого населення. (Ось цікаві цифри: в США на 1000 туристів, які зупиняються на відпочинок у готелях, створюються 279 робочих місць для безпосереднього їхнього обслуговування плюс 107 місць для роботи, побічно пов'язаної з туризмом; на Ямайці кожні додаткові 10 тис. рекреантів дозволяють забезпечити роботою близько 1800 осіб) [5].

Отже, відновлення і подальший розвиток туристично-рекреаційного комплексу, екологічно безпечне використання природних ресурсів, доведення якості обслуговування відпочивальників до міжнародних стандартів можуть стати важливим джерелом підвищення добробуту і зміцнення здоров'я нашого

населення і наповнення дохідної частини державного бюджету України.

Частка України в міжнародному обміні туристами, за даними Державного комітету з туризму, залишається досить малою і становить лише 0,05–0,06 %, а сума прибутку – 0,01–0,02 % у ВВП, надходження валюти не перевищує 1 % від суми річного експорту товарів і послуг. Вважається, що туристично-рекреаційний комплекс послуг можна нормально розвивати тільки при сильній економіці, проте світовий досвід переконує, що індустрію туризму можна створити в будь-якій привабливій з точки зору споживача країні.

Взагалі необхідність пріоритетного розвитку в сучасних умовах сфери послуг пов'язана з підвищенням її значення як стабілізуючого фактора вирівнювання платіжного балансу держави та важливою умовою її економічної безпеки.

ВИСНОВКИ

Перспективи розвитку туристично-рекреаційного комплексу в Україні зумовлені дією широкого спектра природних, історико-культурних, соціальних, економічних і політичних чинників, які мають чітко виражену регіональну специфіку. Крім цього, особливості сучасної ситуації полягають у тому, що формування високорозвиненої національної індустрії туристично-рекреаційного комплексу і її інтеграція у світовий ринок туристично-рекреаційних послуг пов'язані з необхідністю вирішення гострих соціально-економічних проблем у період трансформації суспільно-економічних відносин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобираєва А. В. Рекреація в системі розширеного суспільного відтворення / А. В. Бобираєва // Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – 2008. – Випуск 55. – 123 с.
2. Бобираєва А. В. Становлення і розвиток сфери рекреаційних послуг як напрям інтеграції в світове господарство / А. В. Бобираєва // Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – 2004. – Випуск 57. – 287 с.
3. Жученко В. Охорона лісів і рекреаційне лісокористування / В. Жученко // Бізнес-інформ. – 2008. – № 21–22. – С. 224–225.
4. Жученко В. Розвиток туристсько-рекреаційної діяльності на Україні: передумови та перспективи / В. Жученко // Регіональні перспективи. – 2001. – № 1. – 234 с.
5. Хомик Ю. А. Конкурентоспроможність українських туристичних послуг на світовому ринку / Ю. А. Хомик // Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – 2013. – Випуск 56. – С. 345–347.
6. Цопа Н. В. Способи вдосконалення менеджменту міжнародного туризму / Н. В. Цопа // Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – 2004. – Випуск 57. – 276 с.
7. Шаблія. А. І. Соціально-економічна географія України / А. І. Шаблія. – К., 2015. – С. 234–237.
8. Шаптала А. Курортно-рекреаційна система України: шляхи формування, проблеми і перспективи розвитку / А. Шаптала // Вісник Української академії державного управління. – К. : Радість, 2014. – 324 с.

Дата надходження до редакції – 22.02.2017 р.

УДК 336.36

JEL Classification: H21, H60, H80

Пасічник Ю. В.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено поняття фіскального простору та інструменти фінансування національної стратегії розвитку. Автором визначено підходи щодо оцінки фіскального простору та можливості його розширення, без завдання шкоди фінансовій стійкості країни. Обґрунтовано низку напрямів розширення фіскального простору, зокрема, перерозподіл державних витрат, збільшення податкових надходжень, запозичення та реструктуризація існуючого боргу; прийняття більш прийнятної макроекономічної бази.

***Ключові слова:** фіскальний простір, фіскальна політика, ВВП, державний борг, видатки бюджету.*

Pasichnyk Yu.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

CONCEPTUALIZATION OF THE FISCAL SPACE OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

The article explores the analytical framework and policy instruments to provide fiscal space for financing the national development strategy. There are different approaches to a better assessment of the financial space, which can be defined in a broad sense, since the extent to which the public debt can increase. A number of options are presented that can be explored for expanding the financial space. These include: the redistribution of public spending, increased tax revenue, borrowing and restructuring of existing debt; adoption of a more acceptable macroeconomic framework.

***Keywords:** fiscal space, fiscal policy, GDP, national debt, budget spending.*

ВСТУП

Наслідки світової фінансової кризи та геополітична нестабільність у державі зумовили значне падіння платіжного балансу України. Відтак основоположним для країни постає питання забезпеченості фінансовими ресурсами для реалізації основних принципів фіскальної політики, а саме створення достатнього фіскального простору для реалізацій реформ в усіх галузях економіки.

За своїм змістом фіскальний простір є підґрунтям економічного зростання в державі, що формується шляхом акумуляції грошових ресурсів у пріоритетних секторах економіки. Фіскальний простір, по суті, є різницею між державним боргом та ВВП країни, що знаходиться у прийнятних межах економічної стабільності, тобто це можливість створення додаткових витрат без ризику для фінансової стабільності економіки. Інакше кажучи, намагання уряду здійснити додаткові асигнування з державного бюджету передбачають наявність або можливість створення відповідного фіскального простору.

Проблемам формування та використання фіскального простору останнім часом присвячена значна кількість наукових розробок як вітчизняних, так і західних учених. П. Хеллер вважає, що основною ідеєю «фіскального простору» є можливість створення додаткових ресурсів для фінансування державних видатків [10, с. 32].

Свого часу дослідження концепції фіскального простору, що здійснювалися Міжнародним валютним фондом і Всесвітнім банком, визначили фіскальний простір «як бюджетний резерв, що може бути використаний у певних цілях без негативного впливу на фінансові позиції та стабільність економіки» [3, с. 32]. Сформована концепція й дотепер використовується міжнародними фінансовими інститутами під час прийняття рішення відносно країн, які потребують фінансової допомоги.

Результати досліджень дефініції «фіскальний простір» дозволили виокремити такі основні підходи щодо визначення її змісту, як ресурсний, кількісний, витратний, цільовий, ризиковий і результатний. В умовах обмеженості платіжних засобів саме ресурсний підхід, що орієнтований на перерозподіл ресурсів, є домінуючим у трактуванні фіскального простору. Саме цей підхід, досліджуючи фіскальний простір, використовують такі науковці, як Єфименко Т. [2], Лактіонова О. [5], а також Джонатан Д. Острій [6].

У свою чергу Занді М. та Ченг Х. вважають, що «фіскальний простір – це різниця між фактичним рівнем державного боргу відносно ВВП та його граничним значенням» [3], у той час як Рой Р. зазначає, що це «фінансування, яке потенційно можливе для держави як результат конкретних дій із реалізації політики, що пожвавлює мобілізацію ресурсів» [9].

На думку Єфименко Т. «фіскальний простір виступає як різниця між граничним та поточним боргом» [2, с. 75–76]. Крисоватий А. та Сидорович О., використовуючи інституціональний підхід, підкреслюють, що фіскальний простір як універсальне поняття відображає об'єктивну дійсність і є концептом пізнання важливої складової функціонування суспільства не лише під впливом економічних, але й соціальних, політичних, психологічних і морально-етичних факторів [4, с. 72].

Отже, використання поняття «фіскальний простір» стало особливо популярним у контексті економічних реформ та перетворень, однак і дотепер, незважаючи на значну кількість досліджень, залишається низка проблемних аспектів його розуміння, походження та оцінки впливу на економічне зростання в державі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є з'ясування економічного змісту фіскального простору та підходів щодо його оцінки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За даними Міжнародного валютного фонду фіскальний простір існує за умов, коли уряд може підвищити видатки або зменшити податки, залишаючи безперешкодний доступ на ринок та підтримуючи прийнятний рівень заборгованості [12].

За своїм змістом концепція фіскального простору передбачає:

- можливість держави фінансувати досягнення бажаних цілей за умови бюджетної стабільності в середньо- і довгостроковій перспективі;
- визначення різниці між поточним рівнем видатків і максимально можливим рівнем видатків, що не призводить до зниження кредитоспроможності державного сектору [10].

Відтак його характерними рисами є розширення та скорочення. Скорочення фіскального простору зумовлюється дисфункцією інститутів, а саме невиконанням ними окреслених завдань. Розширення ж відбувається завдяки розвитку відповідних інститутів оподаткування, які можуть проявляти себе як норми, правила гри, поведінкові стереотипи тощо.

Загалом можна вважати, що фіскальний простір зумовлює межі бюджетно-податкового маневрування за умови загальної фінансової стабільності. Однією з проблем сучасного дослідження фіскального простору є відсутність єдиної методики його оцінки.

Однією з найбільш поширених є методика Занді М. (агентства Moody's), яка дозволяє здійснити оцінку фіскального простору з позиції визначення можливого нарощування боргового навантаження без порушення фінансової стійкості [3]. Сам же фіскальний простір визначається як різниця між граничною та фактичною величинами боргу. Особливістю зазначеної методики є встановлення певних лімітів, перевищення яких є ознакою суттєвого порушення стійкості.

Наявні оцінки «фіскального простору» різняться залежно від методу або моделі, що використовуються, але умовно їх можна згрупувати в три розлогі категорії залежно від того, чи враховують вони:

- можливі обмеження на податково-бюджетну політику, що виникають завдяки чинним фіскальним структурам;

– ризики для стабільності боргу;
– «ліміти заборгованості», тобто розрахунок коефіцієнтів заборгованості, за межами яких боргові зобов'язання стають сумнівними [13].

Кількісний підхід, який було виокремлено вище, ототожнює фіскальний простір із такими кількісними індикаторами, як:

- фінансові ресурси, що є доступними в межах річного або середньострокового бюджету;
- різниця між поточним рівнем витрат та їхнім максимально допустимим рівнем;
- різниця між фактичним рівнем державного боргу відносно ВВП та його граничним обсягом [7, 8, 10].

Отже, через призму виконаного дослідження можна констатувати, що рівень фіскального простору значною мірою залежить від обсягів ВВП.

Економічна ситуація, що склалась в Україні протягом останніх п'яти років, характеризується перманентним зростанням бюджетного дефіциту, що призвело до стійкого накопичення державного боргу (рис. 1) та його зростання відносно ВВП (табл. 1).

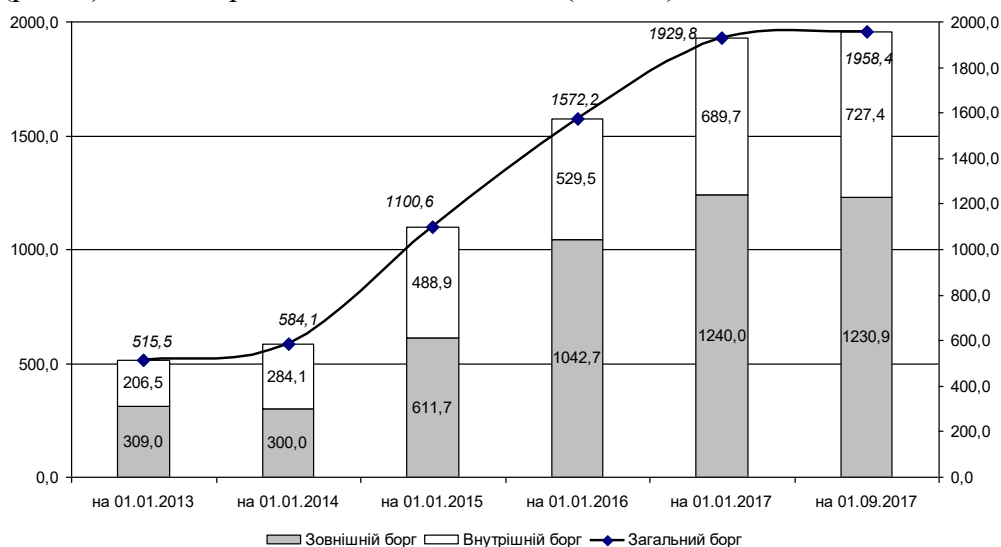

Рис. 1. Державний і гарантований державою борг України з 2010 по 2017 рр., млрд грн

Джерело: побудовано автором за даними [1]

Ситуація у фінансовій сфері, починаючи із 2014 р., в Україні значно погіршилась, у результаті чого відмічено: стрімке підвищення темпів інфляції; загострення соціальних проблем; погіршення інвестиційної активності, непрогнозоване зниження курсу національної валюти; падіння купівельної спроможності громадян та значна міграція населення за межі країни.

Як показують результати дослідження, наявність фіскального простору залежить не лише від поточного розміру боргу, а й від темпів його зростання відносно ВВП.

Таблиця 1

Динаміка сукупного державного боргу та ВВП України
у 2010–2016 рр., млн грн

Рік	Державний борг (загальний)		Валовий внутрішній продукт		Співвідношення (борг / ВВП)
		Приріст		Приріст	
2009	316 885		913 345		34,7 %
2010	432 235	+36,4 %	1 082 569	+18,5 %	39,9 %
2011	473 122	+9,5 %	1 316 600	+21,6 %	35,9 %
2012	515 511	+9,0 %	1 408 889	+7,0 %	36,6 %
2013	584 114	+13,3 %	1 454 931	+3,3 %	40,1 %
2014	1 100 564	+88,4 %	1 566 728	+7,7 %	70,2 %
2015	1 572 180	+42,9 %	1 979 458	+26,3 %	79,4 %
2016	1 929 759	+22,7 %	2 383 182	+20,4 %	81,0 %

Джерело: побудовано автором за даними [1]

Темпи зростання боргу відносно ВВП залежать, як від розміру дефіциту, так і рівня запозичень уряду та швидкості розвитку економіки. Ситуація, що склалась в Україні сьогодні є украй негативною, адже за даними Міністерства фінансів України, у 2016 р. заборгованість країни відносно наявного ВВП становила 81%.

Оцінюючи вплив фіскального простору на темпи економічного зростання в Україні, доцільним є виокремлення двох його основних складових. По-перше, це податкова політика, тобто можливість акумулювати ресурси, використовуючи певний набір інструментів – види та ставки податків, рівень податкового навантаження. Ураховуючи, що фіскальні інструменти мають різний вплив на формування ресурсів, другою важливою складовою оцінки фіскального простору є фінансування ефективних видатків (інвестиційні видатки). Саме спрямування ресурсів у пріоритетні та високотехнологічні галузі сприяє ефективному відтворювальному процесу.

На сучасному етапі уряд країни зіткнувся з проблемою розширення фіскального простору, адже надходжень до бюджету вистачає лише для покриття поточних видатків, а фінансування бюджетного дефіциту потребує додаткового залучення коштів. Проте регулювання фіскального простору за допомогою залучення адекватних бюджетних ресурсів на певні терміни має здійснюватися з дотриманням обмежень у рамках параметрів фінансової безпеки; відтак виникає необхідність управління фіскальним простором із метою стабілізації ситуації в країні.

Механізм управління фіскальним простором містить значну кількість складових, зокрема важелі впливу за допомогою фінансових

інструментів, властивих грошово-кредитній та бюджетно-податковій сферам, для досягнення певних макроекономічних показників. У реаліях сьогодення можна виокремити такі основні напрями розширення фіскального простору, як мобілізація внутрішніх ресурсів шляхом регулювання податкових реформ та підвищення ефективності видатків.

Але уряд має реалізувати ці підходи, уникаючи дестабілізації, не порушуючи фіскальну стабільність. Окрім цього, формуючи фіскальний простір, необхідно створювати потенціал для фінансування власних програм, але не припиняючи та не скорочуючи обслуговування державного боргу.

На рис. 2. представлено підходи щодо оцінки фіскального простору країни.

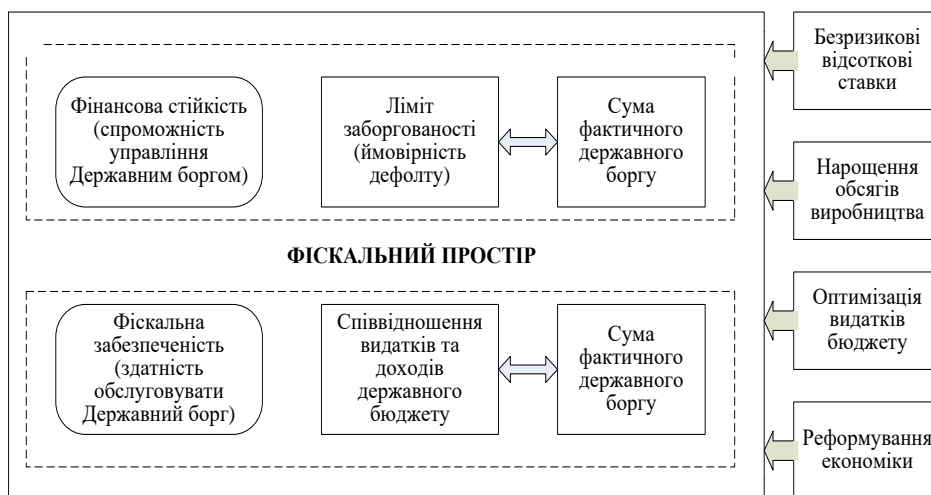

Рис. 2. Підходи до оцінювання фіскального простору

Джерело: побудовано автором

Відтак збільшення фіскального простору дає можливість маневрувати наявними ресурсами за умови встановлення низьких відсоткових ставок за довгостроковими запозиченнями. За результатами запропонованої оцінки, ураховуючи напрями фіскальної політики, фіскальний простір може створюватись внаслідок:

- змін у системі оподаткування, що сприятиме розширенню податкової бази та детінізації доходів;
- здійснення цільових запозичень, які мають більш привабливі умови погашення;
- збалансованого та стійкого розвитку державного бюджету, а саме виваженої боргової політики, децентралізації місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин;
- зміни пріоритетності бюджетних видатків у залежності від стану соціально-економічної ситуації в країні тощо.

Ураховуючи зазначене, на нашу думку, методологія оцінки можливості створення фіскального простору має ґрунтуватися на ретроспективному аналізі, що дозволяє оцінити умови і рівень податкового навантаження, та перспективному аналізі, в основі якого є порівняння фіскальних умов у країні й міжнародному просторі.

Тому оцінка має здійснюватись у два етапи:

- на першому етапі здійснюється індивідуальна оцінка зростання доходів державного бюджету, які можуть бути сформовані коштом альтернативних джерел;
- на другому етапі виконується аналіз можливого впливу збільшення доходів на створення фіскального простору.

ВИСНОВКИ

Отже, фіскальний простір є концепцією, яка характеризує можливість створення додаткових видатків із державного бюджету, що дозволяє реалізовувати програми дії уряду, не створюючи загрозу стабільності економіки країни. Найпростішим підходом до оцінки фіскального простору є використання синтетичних індикаторів, таких як відсоткова ставка та темпи зростання економіки.

Таким чином, фіскальний простір може бути забезпечений шляхом поєднання політики перерозподілу доходів і видатків, що сприятиме:

- підвищенню доступності цільових державних послуг для відносно бідніших верств населення та можливості отримання додаткових ресурсів;
- ефективному перерозподілу видатків, що дозволить збільшити доступність до суспільних благ.

Відтак фіскальний простір має використовуватись для потенційного зростання економіки за умов виваженої податкової та витратної політики уряду.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний борг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/debtgov/>.
2. Єфименко Т. І. Фіскальний простір антикризового регулювання / Т. І. Єфименко. – К. : ДНУ «Акад. фін. Управління», 2012. – 332 с.
3. Zandi M. Fiscal Space [Electronic resource] / M. Zandi, X. Cheng, T. Packard. – 2011. – Access mode : <http://www.moodyanalytics.com/~media/Insight/Economic-Analysis/Special-Studies/2011-12-13-Fiscal-Space.ashx>.
4. Крисоватый А. И. Онтологические предпосылки использования институционального подхода в исследовании природы фискального пространства / А. И. Крисоватый, Е. Ю. Сидорович // Инновационное развитие экономики. – 2016. – № 3 (33) II. – С. 67–72.
5. Лактіонова О. А. Гнучкість фіскальної політики в умовах циклічного розвитку економіки [Електронний ресурс] / О. А. Лактіонова // Бізнес-інформ. – 2014. – № 6. – Режим доступу : www.businessinform.net.
6. Ostry J. Fiscal Space // Jonathan D. Ostry, Gghosh Atish R., Kim Jun I., Mahvash S. Quareshi // IMF Working Paper. – 2010.
7. Schick A. Budgeting For Fiscal Space [Electronic resource] / A. Schick // OECD Journal on budgeting. – 2009. – Vol. 2. – Available from : <http://www.oecd.org/gov/budgeting/45361746.pdf>.
8. Fiscal Space: A

New Gauge of Sovereign Risk [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.economy.com/dismal/article_free.asp?cid=226883. 9. Fiscal space for what? Analytical issues from a human development perspective [Electronic resource] / Roy R., Heuty A., Letouze E. – 2007. – Mode of access : <http://www.undp.org/>. 10. Фискальная емкость: анализ, оценка и выбор приоритетов бюджетных расходов : материалы международного семинара, 2–3 декабря 2007 г., Бруней [Электронный ресурс]. – URL: http://www1.minfin.ru/ru/reforms/budget/int_exp/part/ates_dec07/. 11. Хеллер П. Фискальное пространство – что это такое и как его получить? / П. Хеллер // Финансы и развитие. – 2009. – Июнь. – С. 32. 12. What is «fiscal space» and why does it matter? – URL: http://www.who.int/health_financing/topics/fiscal-space/why-it-matter/en/. 13. Conceptual issues surrounding the measurement of fiscal space. – URL: http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/eb201702_focus06.en.pdf?655e7ae85d60c877c4fc7296e1f49147.

Дата надходження до редакції – 05.04.2017 р.

УДК 334.724.4:338

JEL Classification: O33

Зінченко О. А.

Дніпропетровський національний університет ім. Олесь Гончара

КУЛЬТУРА ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ ЯК ІМІДЖЕВА КОМПОНЕНТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Обґрунтовано особливості культури інноваційних кластерів у контексті розвитку інноваційної діяльності, виявлено вплив культури на поширення інноваційних процесів, розкрита її роль у формуванні позитивного іміджу регіону на прикладі Дніпропетровської області. Виявлено та проаналізовано базові елементи культури інноваційного кластеру: інноваційний капітал, наукові традиції, креативний менеджмент. Доведено, що ці компоненти створюють умови для активізації інноваційних процесів та формування прогресивного іміджу регіону.

***Ключові слова:** імідж регіону, інноваційний кластер, інноваційна культура, інноваційний капітал, інноваційний потенціал, наукова традиція, креативний менеджмент.*

Zinchenko O.

Oles Honchar Dnipropetrovsk national university

CULTURE OF INNOVATIVE CLUSTERS AS AN IMAGE COMPONENT OF REGIONAL DEVELOPMENT

The article reveals the peculiarities of innovative clusters' culture in the context of the innovation activity development; it also considers the

influence of culture on the dissemination of innovative processes and highlights its role in shaping the positive image of the region on the example of Dnipropetrovsk region. Such basic elements of the innovation cluster culture as innovative capital, scientific traditions, creative management were identified and analyzed. The article proves that these components create conditions for the activation of innovative processes and the formation of a progressive image of the region.

Keywords: *image of the region, innovation cluster, innovative culture, innovative capital, innovative potential, scientific tradition, creative management.*

ВСТУП

Реформування економіки України на шляху інтеграції в єдиний європейський простір неможливе без якісних змін як у виробничій, так і в соціокультурній сферах. Такі зміни повинні базуватися тільки на інноваціях як принципово нових рішеннях, що сприяють динамічному розвитку, добробуту, конкурентоспроможності, підприємницькій активності. Україна за індикаторами інноваційного табло Євросоюзу є новатором, що тільки формується. Тому інноваційні технології і підходи, проблеми впровадження їх у практику дедалі більше привертають увагу не тільки науковців, а й лідерів бізнесу та політичних діячів.

Інноваційний розвиток можливий у певному просторі (підприємство, регіон, країна), який враховує специфіку цього простору, інфраструктурну компоненту, систему комунікацій, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем. Важливими є сприятливі умови співпраці економічних агентів у інноваційній сфері. Як свідчить світовий досвід, для вирішення цього завдання в просторовому аспекті ефективним є формування інноваційних кластерів. Кластеризація інноваційних процесів на рівні окремих територій (регіонів) є передумовою для створення дієвих і гнучких інституційних форм підтримки інноваційної активності, заснованої на ринкових принципах.

Курс на агломерацію підприємств, які активно впроваджують інноваційні технології, а також організацій, що розробляють ці технології, в межах інноваційних кластерів передбачений в таких урядових документах, як «Стратегія інноваційного розвитку України на період до 2039 року» і «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів». Також цьому питанню приділено багато уваги в Національній доповіді «Інноваційна Україна 2020», виданій Національною академією наук України. В цих джерелах інноваційна діяльність розглядається як комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, спрямованих на комерціалізацію накопичених знань, однак дуже незначна увага приділяється такому компоненту, як культура інновацій, що відображає ставлення до інноваційних процесів у

суспільстві, розвиток наукових традицій, сприйняття нововведень як їхніми виробниками, так і споживачами. На сьогодні в Україні тільки зароджується поняття культури інновацій, і тому це дещо ускладнює процеси активізації інноваційної діяльності, оскільки формується думка, що за підтримку та регулювання цієї діяльності відповідальна тільки держава, а бізнес і населення залишаються поза цих процесів.

Поширення базових цінностей інноваційної діяльності, сприйняття її мети та завдання в суспільному прогресі впливають на інформаційний простір тієї території, де відбуваються інноваційні процеси. Формується певний імідж регіону як провідника нововведень, а це, в свою чергу, стимулює створення і розвиток інноваційних кластерів.

Питанням кластеризації присвячена значна кількість наукових праць. Так, теоретичні й практичні аспекти формування та управління кластерними утвореннями комплексно досліджені в роботах О. М. Головінова [1], Д. Л. Напольських [2]. Світовий досвід впровадження кластерних моделей досліджений в роботах Л. П. Барішнікової [3], В. Є. Реутова [4]. Регіональний аспект кластеризації інноваційного розвитку розглянутий таким науковцями, як О. Ю. Бобровська [5], Б. М. Корецький [6].

Однак в публікаціях, присвячених тематиці кластерного підходу, його впливу на розвиток територій, дуже незначну увагу приділено питанням формування культури інноваційних кластерів щодо її ролі у створенні іміджу регіонів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз процесів формування культури інноваційних кластерів та її впливу на імідж регіону.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інноваційна культура є обов'язковим елементом науково-технічного прогресу, оскільки створює сприятливі умови для розвитку креативного потенціалу, позитивного сприйняття суспільством певних новацій. У Законі України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності» інноваційна культура суспільства визначається як складова частина інноваційного потенціалу, що характеризує рівень освітньої, загальнокультурної та соціально-психологічної підготовки особистості й суспільства в цілому до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах. Розвиток інноваційної культури суспільства визначено одним зі стратегічних пріоритетів інноваційної діяльності в Україні.

Культура інноваційних кластерів є складовим елементом інноваційної культури. Кластери як форма науково-промислової організації залежать від мереж високопродуктивних, високоспеціалізованих, тісно взаємопов'язаних економічних суб'єктів

приватного сектору і наукових інституцій, чия діяльність спрямована на принципово нові види продукції, нові підходи у виробництві й управлінні, новації в сфері обслуговування тощо. Кластери як прогресивна форма співпраці науки та бізнесу впливають на суспільну думку, оскільки учасники кластерних утворень генерують креативні ідеї, демонструють значну підприємницьку активність, сповідують цінності інноваційного розвитку.

На сьогоднішній день кластерні об'єднання є однією з найефективніших форм організації процесів інноваційного розвитку регіонів, за якої на ринку конкурують вже не окремі підприємства, а цілі комплекси, які скорочують свої витрати завдяки спільній технологічній кооперації компаній. Об'єднання у кластери формують специфічний економічний простір з метою розширення сфери вільної торгівлі, вільного переміщення капіталу та людських ресурсів, а отже, виконують функції структуроутворюючих елементів глобальної системи [7].

Кластери функціонують у межах певних територій, і ті традиції ведення бізнесу, що сформовані на регіональному рівні, обов'язково впливають на культуру інноваційного розвитку. Є і зворотний зв'язок: інноваційні утворення формують традиції креативного мислення, творчого підходу ведення бізнесу, розвитку інтелектуального потенціалу. Так створюється прогресивний образ – імідж регіону.

Інновації реалізуються не тільки на рівні держави або регіону, на рівні підприємства, а й кожного окремого громадянина у перетворюючому ставленні до життя, до власної ролі в суспільстві, у прагненні вдосконалення себе, міжособистісних стосунків, власної професійної діяльності тощо. Насиченість сучасного життя інноваціями майже в усіх галузях суспільства робить природним здійснення переходу категорії кількісного у категорію якісного [8].

Для розуміння впливу культури кластерів на формування іміджу регіону необхідно з'ясувати її складові, їхній взаємозв'язок із регіональним середовищем (рис. 1). Так, базовим компонентом, на думку автора, є інтелектуальний капітал, що являє групу активів знань, які належать регіону і сприяють створенню нового інноваційного продукту чи послуги. Інтелектуальний капітал – це ресурс, який дає змогу створювати нову вартість, причому унікальну та наукоємну.

Кластерні форми співпраці науки і бізнесу спираються саме на інтелектуальний капітал, оскільки саме він є основним ресурсом інноваційної діяльності, та самі його продукують через створення новацій.

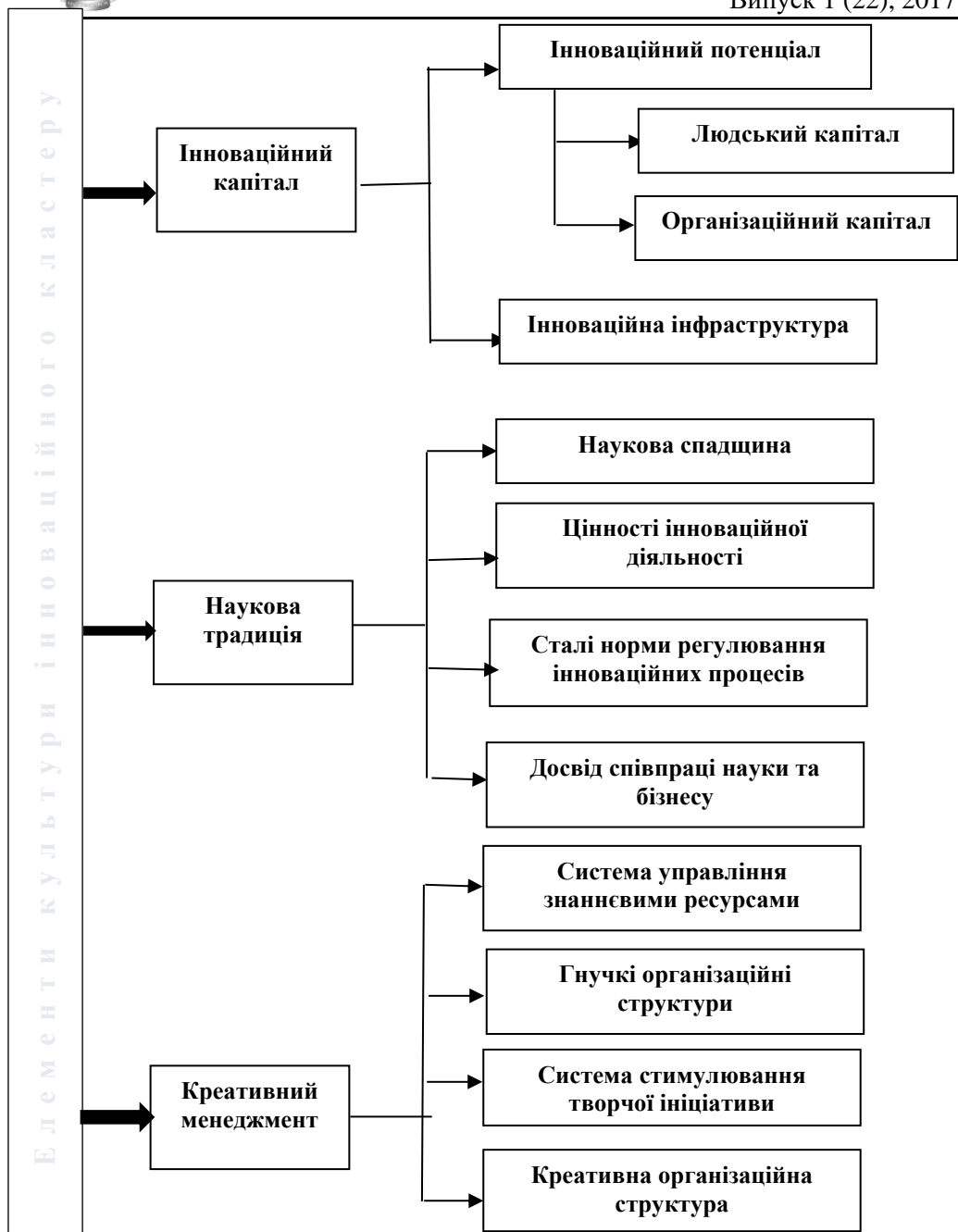

Рис. 1. Елементи культури інноваційного кластеру

Джерело: власна розробка

Для того щоб оцінити інтелектуальний капітал регіону, необхідно проаналізувати його інтелектуальний потенціал і можливість його капіталізації. До інтелектуального потенціалу належать результати науково-технічних робіт, об'єкти інтелектуальної власності, наукові кадри, інноваційні підприємства, джерела фінансування інноваційної

діяльності. Умови капіталізації закладені в організаційному капіталі – можливостях організації використовувати свій потенціал, створювати та захищати об'єкти інтелектуальної власності, упорядковувати інноваційні процеси. Інноваційна інфраструктура у вигляді інститутів регулювання інтелектуальної діяльності, виробничо-технологічних структур, систем комунікацій та обробки інформації, зв'язків з економічними контрагентами, організації з підготовки і перепідготовки кадрів у сфері технологічного менеджменту, фінансових структур (венчурні, страхові фонди, кредитно-гарантійні організації, банківські установи тощо), систем експертизи, патентування, ліцензування і консалтингу, сертифікації, стандартизації й акредитації створюють умови і формують середовище використання інтелектуального потенціалу.

Якщо розглядати інтелектуальний капітал в контексті конкретного регіону, то вдалим прикладом є Дніпропетровська область. Цей регіон ще з радянських часів має потужний інноваційний потенціал, оскільки саме в ньому виробляється значний обсяг інноваційної продукції держави: за даними 2015 р., 12 % у загальному показнику в Україні. За обсягами науково-технічних робіт Дніпропетровщина посідає третє місце серед регіонів держави (після м. Києва та Харківської області), на цьому ж місці регіон і за кількістю заявок на видачу охоронних документів і отриманих охоронних документів у Державній службі інтелектуальної власності України за підсумками 2015 р. [9].

Близько третини об'єктів інтелектуальної власності створено в межах інноваційних кластерів регіону. Серед кластерів регіону слід виділити національний інноваційний кластер «Нові машини» (м. Дніпро), стратегічним пріоритетом якого є високотехнологічне оновлення машино- та приладобудування, а також будівельний кластер.

Поступового розвитку в регіоні набуває діяльність наукових парків. Так, на базі Державного вищого навчального закладу «Український державний хіміко-технологічний університет» спільно з державним концерном «Ядерне паливо» діє товариство з обмеженою відповідальністю «Науковий парк «Хімічні технології». На базі Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет» створено Дніпропетровський центр корпорації «Науковий парк «Київська політехніка» та науковий парк «Енергоефективні технології».

Позитивним моментом є також створення на базі Дніпровського університету імені Олеся Гончара наукового парку, пріоритетними напрямками діяльності якого є проведення наукових космічних досліджень, прикладних наукових розробок перспективних зразків ракетно-космічної техніки та цифрових технологій.

За показниками кількості наукових кадрів Дніпропетровська область посідає третє місце по Україні: за даними 2015 р., кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт на підприємствах і в наукових організаціях регіону становила 7933 осіб. Позитивного розвитку набуває міжнародне співробітництво науковців регіону: за 2015 р. науковими працівниками було отримано 106 грантів від міжнародних фондів (це 6 % від загального обсягу по Україні); на стажування, навчання, підвищення кваліфікації за кордон виїхало 199 наукових співробітників, а з метою проведення наукових досліджень – 581 учений; кількість науковців, які користувались грантом у 2015 р., становить 254 осіб [8].

Отже, регіон має розвинений науковий потенціал, який успішно капіталізує у вигляді інноваційної продукції. Однак не тільки матеріальний вираз при цьому має значення. Саме капіталізація всіх досягнень у вигляді інноваційних цінностей та наукових традицій як елементів інноваційної культури є потужним стимулом формування позитивного іміджу регіону.

Інноваційна діяльність передбачає злам вже усталеного комплексу цінностей не тільки в науковій сфері, а й у сфері виробництва, торгівлі, надання послуг. Вибудовується нова ціннісна структура, кожна ланка якої має своє функціональне призначення і смислове культурне навантаження. Новація виникає не тільки в матеріальній сфері, а й у культурі, кристалізуючись згодом у наукову традицію.

Дніпропетровщина є визнаним науковим центром в галузі важкої індустрії, машинобудування, космічних технологій. Наукові традиції регіону сформувалися ще в ХІХ столітті, закріпивши за ним імідж потужного промислового краю з розвиненою науковою інфраструктурою. Культура інновацій, що притаманна регіону, посилюється розробками в таких наукоємних галузях, як металургія, хімічна промисловість, машинобудування, енергетика, будівництво, транспорт, цифрові технології, ракетобудування.

Формується культура інноваційних кластерів як базових цінностей співпраці науки та промислової сфери, інноваційних досліджень і бізнесу. Серед таких цінностей можна назвати колективну ефективність, гнучку спеціалізацію, дієву взаємодію, сполучення конкуренції та співробітництва, використання ефектів масштабу, розвиток конкурентоспроможності.

При цьому інноваційний розвиток і поширення цінностей інноваційної культури відбувається не рівномірно по всієї економіці регіону, а в окремих точках, що називаються «полюсами зростання». Інноваційні кластери і є такими полюсами, тому мають ефект залучення: вони здатні примусити інші економічні одиниці рухатись у тому ж напрямі. Імпульси інноваційного розвитку, які починаються в

полюсі, поширюються на периферію – в ті галузі економіки та сфери суспільних відносин, які не відрізнялися широким розповсюдженням інноваційних підходів і технологій.

Імідж регіону є його інформаційним образом, тобто проекцією тих цінностей, настанов, норм, уявлень, що є в суспільстві як всередині регіону, так і за його межами. Створення інноваційного іміджу території є основоположною підставою для проектування і здійснення регіональної іміджевої стратегії, комплексної цільової програми формування позитивного іміджу регіону, політики підвищення репутації регіону, її репутаційний капіталів, брендингу регіону та ін.

Елементом інноваційної культури є креативний менеджмент – ефективно управління ресурсами, структурами і процесами для досягнення заданих цілей з використанням нестандартних (творчих) підходів. Інноваційні кластери, як ніяка інша форма організації інноваційної діяльності, сприяють поширенню креативного менеджменту, оскільки саме нестандартні управлінські підходи забезпечують творчу ініціативу, мобільність у прийнятті рішень і швидко реакцію на зміни в зовнішньому середовищі.

Інноваційна сфера не зводиться тільки до нововведень у технології й техніці. Удосконалення управління теж здійснюється через уведення новацій. Всі ці зміни об'єднує те, що вони являють собою діяльність із оновлення, тобто перетворення чісєь іншої діяльності. В цьому і є зміст креативного менеджменту.

Основним стримуючим фактором у розвитку нових підходів у управлінні є протиріччя між «старим» і «новим», а ставлення до цього протиріччя, за справедливим зауваженням видатного філософа-футуролога Н. Ф. Федорова, висловлене майже сто років тому, по суті є ставленням до самого прогресу з усіма наслідками, що випливають звідси: філософськими, політичними, моральними, економічними та іншими [10].

ВИСНОВКИ

Культура інноваційних кластерів формується під впливом інноваційної культури регіону і відображає ті ціннісні орієнтири, досвід інноваційної діяльності, умови співпраці науки і бізнесу, що стимулюють прогресивний його розвиток. Базовими елементами культури інноваційного кластеру є інноваційний капітал, наукові традиції, креативний менеджмент – ці компоненти створюють умови для розвитку наукової творчості, формують сприятливий клімат для новаторства.

Культура інноваційного кластеру поширюється через активну співпрацю науки й бізнесу і проектується на інші сфери діяльності. Кластер є «полюсом зростання» творчої ініціативи, який має «ефект залучення» в тому числі й за рахунок поширення цінностей інноваційної культури. Під цим впливом формується імідж

прогресивного регіону в умовах активізації економіки знань, системи, в якій головною конкурентною перевагою є саме інтелектуальний капітал.

Перспективним напрямом подальших досліджень у цій сфері є розробка показників оцінки впливу культури інноваційних кластерів на формування позитивного іміджу регіону, розробка процедур діагностики цього впливу, формування наукових підходів до аналізу впливу кластерних утворень на наукові традиції регіону тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Головінов О. М. Інноваційна активність і інноваційні процеси в національній економіці [Електронний ресурс] / О. М. Головінов // Економіка та держава. – 2013. – № 6. – С. 4–8. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2013_6_3.
2. Напольских Д. Л. Инновационный кластер как фактор модернизации экономики старопромышленного региона / Д. Л. Напольских // Экономика и право. – 2014. – № 7–8 (41–42). – С. 35–39.
3. Баришнікова Л. П. Використання кластерного підходу в стратегічному плануванні (закордонний досвід) / Л. П. Баришнікова // Економіка та держава. – 2012. – № 6. – С. 12–14.
4. Реутов В. Є. Формування кластерів підприємств як основа сталого регіонального розвитку: адаптація світового досвіду / В. Є. Реутов // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 5. – С. 25–27.
5. Бобровська О. Ю. Кластерно-корпоративна модель управління інноваційним розвитком регіону / О. Ю. Бобровська // Вісник Тернопіль. нац. екон. ун-ту : наук. журн. – Тернопіль : ТНЕУ, 2011. – Вип. 4. – С. 7–17.
6. Корецький Б. М. Домінантні напрями управління конкурентоспроможністю регіону на основі кластерізації його економіки / Б. М. Корецький, А. Б. Клиновський // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – 2008. – № 9. – С. 124–127.
7. Соболев Т. В. Інноваційна культура як основа розвитку сучасного суспільства / Т. В. Соболев // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – № 4. – С. 29–32.
8. Україна у цифрах 2015 : статистичний збірник / за заг. ред. І. М. Жук. – К., 2016. – 239 с.
9. Наука, технології та інновації в Дніпропетровській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dnprstat.gov.ua/statinfo%202015/ni>.
10. Фёдоров Н. Ф. Сочинения / Н. Ф. Фёдоров. – М. : Мысль, 1982. – 709 с.

Дата надходження до редакції – 14.03.2017 р.

УДК 336.1.5/47

JEL Classification: M21

Сарана Л. А.

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Малий і середній бізнес є однією з рушійних сил регіонального економічного розвитку. Вони мають низку переваг, які дозволяють значно покращити соціально-економічну ситуацію в регіоні. У статті досліджуються особливості розвитку малого і середнього бізнесу в регіонах України, а також основні риси, що характеризують сучасний

стан бізнесу, та визначено основні перешкоди його ефективному розвитку. У заключній частині статті обґрунтовано основні напрями розвитку малого й середнього бізнесу в Україні.

Ключові слова: малий бізнес, середній бізнес, регіон, підприємництво, регулювання, зайнятість.

Sarana L.

East European University of Economics and Management

REGULATION OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE: REGIONAL ASPECTS

Small and medium-scale enterprises are one of the motive powers of regional economic development. They have a number of advantages which allow considerable improving the social and economic situation in the region. In the article the features of the development of small and medium-sized businesses in Ukraine regions, the basic features that characterize its current state, identified obstacles to its development. In a final part of article the basic directions of small and medium business development are shown in Ukraine.

Keywords: *small business, middle business, region, entrepreneurship, regulation, employment.*

ВСТУП

Сучасні економічні та політичні перетворення, що відбуваються не лише в Україні, але й в усьому світі, вимагають формування нових форм і методів управління бізнесом. Основним завданням для України на шляху євроінтеграції та побудови конкурентоспроможної економіки є розв'язання проблем функціонування малого й середнього бізнесу, адже саме бізнес створює підґрунтя для структурної модернізації не лише країни в цілому, а й окремих регіонів. Підтримка і розвиток малого й середнього бізнесу є стратегічним спрямуванням стійкого розвитку економіки країни, що орієнтується на задоволення потреб внутрішнього регіонального ринку, підтримує зайнятість населення, формує попит і пропозицію на ринку, сприяє модернізації та технологічному відновленню виробничої сфери, що забезпечує підвищення добробуту населення на основі динамічного й стійкого економічного розвитку.

Важливість розвитку, підтримки малого й середнього бізнесу зумовлена поетапним переходом до диверсифікованої моделі економічного розвитку, що ґрунтується на підприємницьких структурах із високим інноваційним потенціалом і здатністю швидко адаптуватися до нових економічних умов господарювання.

Питання розвитку та функціонування малого й середнього бізнесу останнім часом постійно перебувають на перших шпальтах газет, обговорюються на симпозіумах і конференціях, досліджуються науковцями й політиками. Проблеми розвитку та діяльності, а також аспекти державної підтримки малого й середнього бізнесу в Україні досліджено у працях таких науковців, як Безугла Л., Бех М., Заборовець Ю., Сахаров В., Белінська Я., Зав'ялова О., Малик І., Прямухіна Н., Уманець Т. та інших.

Так, В. Шовкалюк вважає, що завдяки швидкій реакції на зміну ринкової кон'юнктури, саме малий і середній бізнес сприяє активізації інноваційних процесів, мобілізації науково-технічних, фінансових і виробничих ресурсів, розвитку наукоємних галузей, скороченню безробіття тощо [1, с. 5]. Забезпечення ефективного функціонування малого і середнього бізнесу залежить передусім від формування виваженої регіональної політики держави [4, с. 29].

Відповідно за останнє десятиріччя було розроблено та прийнято низку законопроектів і програм державного та регіонального рівня щодо підтримки малого й середнього бізнесу [2, 3]. За підтримки громадських організацій створено «Національну платформу малого та середнього бізнесу» [6]. За сприяння Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) було розроблено Програму USAID «Лідерство в економічному врядуванні» [5].

Але, незважаючи на значні кроки з боку уряду і громадських організацій щодо підтримки малого й середнього бізнесу, здобутки учених у цій царині, залишається й досі значна кількість проблемних аспектів, які вимагають подальшого дослідження та розв'язання. Так, зокрема, значною перешкодою для ведення бізнесу залишається: недостатнє фінансування; нестабільність законодавства та значний податковий тиск; обмеженість доступу до державних замовлень тощо.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основною метою статті є дослідження сучасного стану діяльності підприємств малого й середнього бізнесу в розрізі регіонів та визначення основних напрямів їхнього подальшого регулювання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У регіональному аспекті сектор малого й середнього бізнесу сьогодні набуває особливого значення, оскільки саме ці підприємства, не вимагаючи значних стартових інвестицій, гарантують високу швидкість обороту ресурсів, сприяють їхньому заощадливому використанню, разом із тим створюючи нові робочі місця, насичуючи місцевий ринок споживчими товарами.

Сучасна практика господарювання та правового регулювання ведення бізнесу, на жаль, не є втішною для України. Так, з 2010 р. по 2016 р. кількість підприємницьких структур невпинно скорочувалась.

У 2010 р. по Україні налічувалось 20 983 підприємств середнього бізнесу та 357 241 од. малого. Звітні дані 2016 р. указують на 14 869 та 291 118 підприємств відповідно. Скорочення малого бізнесу за вказаний період становило 18,5 % (рис. 1).

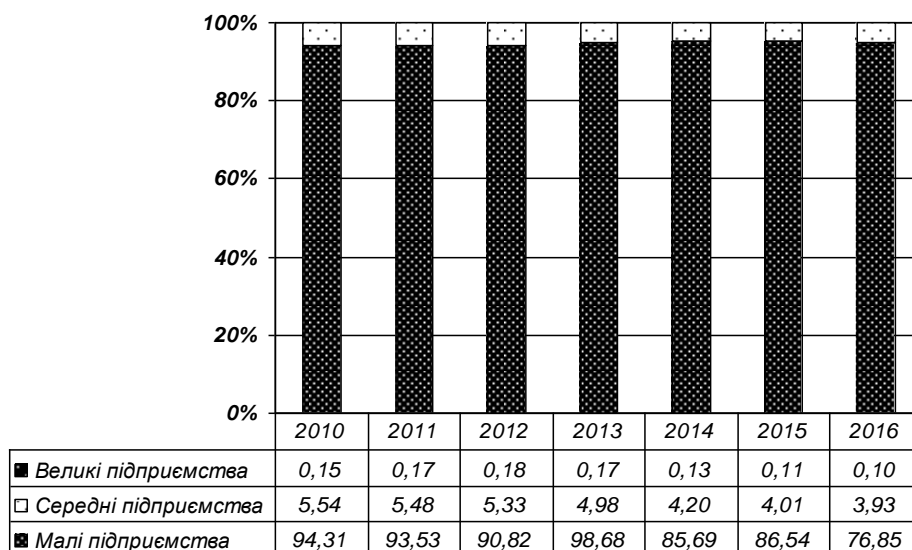

Рис. 1. Структура підприємницьких структур в Україні у 2010–2016 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [7]

За видами економічної діяльності в структурі малого й середнього бізнесу найбільша їхня частка (27 %) займалась оптовою та роздрібною торгівлею і ремонтом автотранспортних засобів, 14 % – сільським, лісовим або рибним господарством, 12 % – промисловим виробництвом, 9,5 % – операціями з нерухомим майном, 9 % – будівництвом, 8,5 % – професійною та науково-технічною діяльністю, 4,5 % – транспортом, складським господарством, 4,5 % – адміністративним обслуговуванням, 4 % – інформацією і телекомунікаціями, 2 % – тимчасовим розміщенням й організацією харчування, 1 % – освітою, 1 % – охороною здоров'я, 1 % – мистецтвом, спортом, розвагами, 1 % – наданням інших послуг [6].

Розподіл бізнесу за обсягом виробленої продукції мав таке співвідношення: середній – 39,7 % (2014 – 38,2 %), малий – 16,6 % (2014 – 17,1 %), з яких мікропідприємства – 5,1 %. За обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) на сектор малого й середнього бізнесу (включаючи фізичних осіб) у 2015 році припало 63 % загального обсягу реалізації. Зокрема, частка суб'єктів середнього підприємництва склала 39 %, а малих – 24 % [6].

Кожен регіон відрізняється своєю господарською системою, що є основою відтворення й розвитку його потенціалу. Варто зазначити, що рівень стану середовища малого й середнього бізнесу в кожному регіоні різний і має як позитивні, так і негативні тенденції. Розвиток

малого й середнього бізнесу представленого і в галузевих, і в муніципальних підсистемах економіки регіону, виступає як один із найважливіших факторів його конкурентоспроможності.

Отже, підтримка малого й середнього підприємництва є пріоритетним напрямком регіональної політики, що реалізується державою. Рівень регіонального розвитку малого й середнього бізнесу залежить від низки факторів, а саме географічного положення, наявності сировинних і трудових ресурсів, рівня доходів населення, наявності розвиненої інфраструктури, ставлення і підтримки з боку місцевої влади.

Аналіз розміщення підприємств малого й середнього бізнесу в Україні показав, що значна їхня частина сконцентрована в Дніпропетровській, Київській, Львівській, Одеській та Харківській областях (табл. 1). Така ситуація зумовлена не лише розмірами регіонів і чисельністю населення, а й віковим станом працездатного населення.

Ураховуючи розвиненість визначених територій, до них «стягується» молодь, яка має більше схильності до нових ідей, розвитку нових напрямів господарювання, тим самим створюючи нові підприємства у сфері бізнесу.

Однією з особливостей розвитку малого й середнього бізнесу в регіонах є нерівномірність розподілу суб'єктів господарювання на території. Практично у всіх областях бізнес майже на 60 % зосереджений в обласних центрах. Негативним за період дослідження стало скорочення кількості малого й середнього бізнесу в Чернівецькій області. Ураховуючи незначну кількість підприємницьких структур в області, чисельність працюючого населення також є значно низькою (рис. 2).

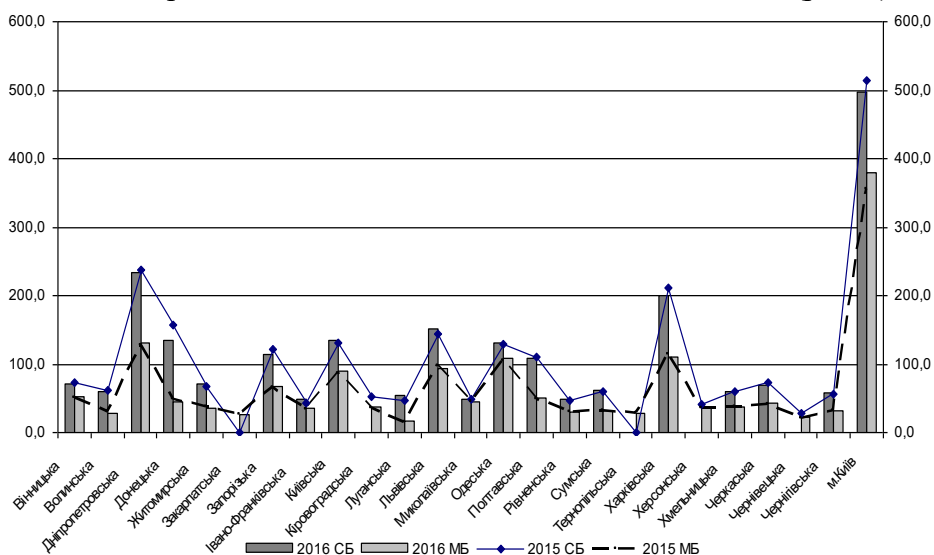

Рис. 2. Динаміка зайнятості населення у сфері малого й середнього бізнесу у розрізі регіонів за 20105–2016 рр., осіб

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [7]

Таблиця 1

Кількість підприємницьких структур за розмірами у розрізі регіонів у 2014–2016 рр.

Регіон	2014			2015			2016					
	Середні п-ва		Малі п-ва	Середні п-ва		Малі п-ва	Середні п-ва		Малі п-ва			
	Од.	у %	Од.	у %	Од.	у %	Од.	у %	Од.	у %		
Україна	15906	4,7	324598	95,2	15203	4,4	327814	95,5	14869	4,9	291118	95,0
Вінницька	503	5,4	8815	94,5	462	4,9	8968	95,0	479	5,6	8154	94,3
Волинська	294	5,3	5212	94,5	288	5,2	5305	94,7	303	6,0	4733	93,9
Дніпропетровська	1346	5,1	24821	94,7	1227	4,5	25969	95,3	1213	4,7	24324	95,1
Донецька	773	6,8	10538	92,7	872	7,4	10851	92,3	565	5,4	9887	94,3
Житомирська	404	6,1	6177	93,8	372	5,6	6231	94,3	380	6,4	5545	93,5
Закарпатська	266	4,4	5799	95,5	255	4,2	5853	95,8	256	5,1	4800	94,9
Запорізька	603	4,2	13859	95,7	587	4,1	13819	95,8	578	4,3	12877	95,6
Івано-Франківська	287	3,6	7652	96,3	277	3,5	7659	96,4	289	4,2	6587	95,7
Київська	960	5,4	16868	94,4	957	5,3	17167	94,5	938	5,3	16858	94,5
Кіровоградська	355	4,6	7286	95,3	342	4,4	7337	95,5	345	4,8	6858	95,2
Луганська	252	7,8	2972	91,9	241	7,2	3106	92,6	217	6,1	3303	93,7
Львівська	844	4,5	17718	95,4	802	4,3	17806	95,6	820	5,3	14749	94,6
Миколаївська	338	3,2	10105	96,7	333	3,1	10229	96,8	338	3,4	9705	96,5
Одеська	874	3,6	23048	96,3	822	3,4	23046	96,5	802	3,8	20189	96,1
Полтавська	562	5,6	9415	94,2	535	5,3	9591	94,6	546	6,1	8428	93,7
Рівненська	288	5,5	4898	94,4	275	5,2	4974	94,7	285	6,1	4409	93,9
Сумська	367	6,3	5445	93,6	357	6,1	5479	93,8	366	6,9	4915	93,0
Тернопільська	283	5,5	4871	94,4	238	4,7	4856	95,3	233	5,5	4015	94,5
Харківська	1070	4,3	23724	95,6	1098	4,4	23827	95,5	1098	5,4	19326	94,6
Херсонська	279	3,4	7877	96,5	269	3,4	7735	96,6	286	4,0	6883	96,0
Хмельницька	370	5,3	6589	94,6	358	5,1	6627	94,8	357	5,7	5865	94,2
Черкаська	458	5,6	7686	94,3	451	5,4	7837	94,5	436	5,4	7605	94,5
Чернівецька	167	4,1	3897	95,9	151	3,7	3903	96,3	154	4,4	3345	95,6
Чернігівська	368	6,1	5644	93,8	338	5,6	5675	94,3	346	6,6	4886	93,3
м. Київ	3595	4,1	83682	95,7	3296	3,8	83964	96,1	3239	4,2	72872	95,6

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [7]

Отже, з метою подолання недоліків та диспропорцій депресивних регіонів, зниження розриву в рівні їхнього розвитку доцільним є: стимулювання залучення інвестицій у сферу розвитку малого й середнього бізнесу; концентрування фінансової допомоги на пріоритетних напрямках шляхом їхньої цільової підтримки (територій, галузей); здійснення перепрофілювання бізнесу на випуск продукції, що користується платоспроможним попитом, тощо.

Необхідність підвищення економічної ефективності регіональних підприємницьких структур ставить перед урядом нові завдання, насамперед пов'язані з вибором конкурентоспроможної моделі регіональної економіки, що давала б змогу найбільш продуктивно і раціонально використовувати й нарощувати наявний природно-ресурсний, людський потенціал.

ВИСНОВКИ

Отже, малий і середній бізнес відіграють важливу роль у регіональному розвитку, адже не лише забезпечують внутрішній ринок споживчими товарами, а й сприяють створенню робочих місць та наповненню бюджетів. Результати виконаного дослідження щодо місця й ролі підприємницьких структур в економіці регіонів дозволили сформулювати низку пропозицій відносно вдосконалення та подальшої підтримки малого й середнього бізнесу, а саме створення сприятливих умов для реалізації комерційних проектів підприємницьких структур, спрямованих на виробництво інноваційної продукції в пріоритетних галузях економіки.

Основна увага з боку територіальних органів влади має бути зосереджена на інфраструктурній підтримці підприємців, спрямованій на отримання максимального соціально-економічного ефекту в умовах обмеженості наявних ресурсів.

Вагомого значення в сучасних умовах набувають питання, пов'язані з розвитком і посиленням страхових відносин між бізнесом і державою. З боку уряду доцільним є укладання договорів із суб'єктами малого й середнього бізнесу щодо виконання певних робіт та послуг. Разом із тим держава має виступати гарантом щодо виконання зобов'язань; страхування при цьому виступає фактором, що позитивно впливає на стабільність суспільного відтворення.

Поряд із наявними громадськими та державними організаціями підтримки підприємництва доцільним є створення регіональних інститутів саморегулювання бізнесу. Основною метою створення таких структур є протидія незаконній підприємницькій діяльності, створення сприятливих умов правового регулювання певних ринків і сфер діяльності самими суб'єктами бізнесу, без втручання держави. Таким чином, значну роль відіграє створення умов для об'єднання суб'єктів бізнесу в саморегульовані організації на добровільних засадах з метою встановлення єдиних стандартів функціонування й

надання послуг (виконання робіт), а також організованої протидії нелегальній підприємницькій діяльності.

Отже, лише завдяки злагожденій дії місцевих органів влади, держави та суб'єктів бізнесу можливо створити сприятливі умови для ведення бізнесу, створення робочих місць і економічного зростання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Малий інноваційний бізнес: стан, проблеми та перспективи розвитку : [програма круглого столу]. – К. : Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України, 2011. – 78 с. 2. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : закон України від 22.03.2012 № 4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>. 3. Про Український фонд підтримки підприємництва : постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.1995 № 687 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/687-95-%D0%BF>. 4. Регіонально-адміністративний менеджмент : навч. посібник / під ред. д. філос. н., проф. В. Г. Воронкової. – К. : Професіонал, Центр учбової літератури, 2010. – 352 с. 5. Програма USAID «Лідерство в економічному врядуванні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lev.org.ua/>. 6. Національна платформа малого та середнього бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://platforma-msb.org/category/analitics/doslidzhennya-analitics/>. 7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Дата надходження до редакції – 21.03.2017 р.

УДК 37.015.6

JEL Classification: O15, R1

Подлужна Н. О.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», Україна

ДОКТРИНАЛЬНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ РЕГІОНАХ

Зроблено аналіз нормативно-правового забезпечення процесу формування економіки знань в Україні та її регіонах з акцентуванням уваги на доктринальних і концептуальних підходах на основі структурно-інформаційного та фасетного методів. Запропоновано пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання у напрямі розумного зростання в країні та регіонах.

Ключові слова: економіка знань, регіональна політика, нормативно-правове забезпечення, доктрина, концепція, стратегії.

Podluzhna N.

Donetsk National Technical University, Ukraine

DOCTRINAL AND CONCEPTUAL APPROACHES TO FORMATION OF THE ECONOMICS OF KNOWLEDGE IN UKRAINE AND ITS REGIONS

The analysis of a normative-legal process that provides the formation of the economics of knowledge in Ukraine and its regions has been done; accentuations on doctrinal and conceptual approaches that are based on the structural-informational and faceted methods are made. Recommendations of improving the normative-legal regulation in the direction of intelligent development in the country and its regions have been suggested.

Keywords: *knowledge economy, regional politics, normative-legal provision, doctrine, concept, strategies.*

ВСТУП

Перехід економіки України до стану економіки знань (далі – ЕЗ) потребує якісних перетворень в економічному та інституційному режимах країни. Саме умови правового й економічного середовища, якість їхнього регулювання, можливості розвитку бізнесу і приватної ініціативи, рівень спонукання суспільства та його інститутів до ефективного використання існуючих і створення нових знань стають основними правилами й нормами для успішності проникнення ЕЗ в усі галузі та сфери діяльності суспільства. Тому для досягнення країною або наближення її до стану ЕЗ необхідне досконале нормативно-правове забезпечення, яке буде стимулювати національні підприємства до інтелектуального розвитку й нагромадження людського капіталу, до виробництва технологічно нових, якісних та високоекологічних товарів і послуг, використання й зростання знаннєвого потенціалу людини. Для цього процедури формування ЕЗ мають базуватися на гармонійному нормативно-законодавчому полі, що всебічно регулює кожну її складову та акцентує увагу на її важливих характеристиках. Тому особливий інтерес викликають нормативно-правові умови для підтримки і стимулювання процесів виробництва, поширення, нагромадження та використання знань, що мають місце у країні.

Встановлено, що нормативно-законодавча база щодо стимулювання процесу становлення ЕЗ охоплює багато напрямів розумного розвитку країни й регіонів, але вона не має спорідненості у заданому векторі знань, чітких орієнтирів щодо стимулювання цього процесу. Автором було досліджено основні правові документи регулювання становлення ЕЗ у країні та її регіонах [1], але великий сенс мають організаційно-розпорядчі документи, які представлені доктринами, концепціями і стратегіями та мають актуальне звучання

ідей майбутнього й покликані задавати конкретні завдання щодо розвитку у визначеному баченні. Вони з'являються тоді, коли можливі структурні зміни у суспільстві за рахунок нових цілей і дій та вказують напрям руху до можливих більш якісних довгострокових горизонтів.

У наукових дослідженнях дуже обмежено наводяться результати аналізу нормативно-законодавчої бази щодо формування ЕЗ в країні. У монографії В. Тищенко розкрито інституційні засади розвитку інноваційної складової ЕЗ, а законодавче регулювання визначено як пріоритетний напрям при побудові ЕЗ в країні [2, с. 54]. У дослідженні Н. Коби здійснено систематизацію наявних нормативно-правових документів щодо досягнення стану ЕЗ в Україні, основними серед яких виявлено напрями інноваційного й інформаційного законодавства та нормативні акти у сфері інтелектуальної власності [3, с. 163]. Тобто акцентується увага на процесах регулювання нормативного поля стимулювання становлення ЕЗ у цілому та визначення у ньому основних прогалів, але не приділяється належної уваги організаційно-розпорядчим документам доктринального і концептуального напрямку, які дуже важливі у цьому процесі й визначають обрані орієнтири та бачення у новій політиці країни й регіонів.

При цьому було встановлено, що більше уваги приділяється висвітленню нормативного регулювання окремих компонентів ЕЗ та можливостям регулювання деяких її ознак і характеристик. Аналізу нормативного забезпечення інноваційної компоненти ЕЗ присвячено достатню кількість праць, основними з яких є дослідження А. Князевича [4, с. 59–73], колективу науковців Національного інституту стратегічних досліджень під керівництвом Я. Жаліло [5, с. 13–26], В. Тищенко [2], С. Кацури [6, с. 153–173]. Аналізу нормативного забезпечення одного зі структурних компонентів ЕЗ, що стосується сфери інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), присвячено багато праць українських дослідників, основними серед яких є В. Брижко [7, с. 28] та В. Степанова. Аналізу нормативного забезпечення управління освітою та наукою в країні присвячено багато досліджень, основними серед яких є дослідження колективу авторів Національної академії педагогічних наук України за редакцією В. Кременя [8], І. Каленюк і О. Кукліна [10]. Проте, незважаючи на обмежені дослідження законодавства України щодо їхньої достатності та прогресивності для формування ЕЗ як типу постіндустріальної економіки, проблема нормативно-правового забезпечення процесу з боку організаційно-розпорядчих документів щодо стимулювання досягнення країною стану ЕЗ залишається невирішеною і сьогодні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є оцінка організаційно-розпорядчих документів нормативно-правового забезпечення стимулювання

формування ЕЗ в Україні та її регіонах і розробка пропозицій щодо його вдосконалення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні особливу увагу зосереджено на головних компонентах ЕЗ, серед яких було обрано регулювання інноваційної діяльності та генерацію знань фізичними і юридичними особами, стан освіти, впровадження ІКТ в усі сфери національної економіки та життя людей усіх верств й становлення інформаційного суспільства.

З метою набуття можливості позитивних зрушень у напрямі забезпечення досягнення Україною стану ЕЗ доцільно провести комплексний аналіз діючих нормативно-правових актів, які сприяють, прискорюють або гальмують цей процес. Для цього пропонується використати універсальний структурно-інформаційний метод, на основі якого буде здійснено діагностику наявних законодавчих інструментів формування в Україні ЕЗ. На основі його використання при оцінці прогресивності й достатності організаційно-розпорядчих документів нормативно-правового забезпечення процесу становлення ЕЗ в Україні було отримано модель відповідності законодавчих документів обраним критеріям (табл. 1), до яких належать основні компоненти: економічний та інституційний режим (далі – ЕІР), що сприяє становленню ЕЗ; стимулювання інноваційної діяльності; висвітлення освіти та науки; можливість розвитку ІКТ.

Таблиця 1

Оцінка організаційно-розпорядчих документів забезпечення формування ЕЗ в Україні та її регіонах на основі структурно-інформаційного та фасетного методів

Нормативно-правовий документ	Критерії оцінки			
	ЕІР	Інновації	Освіта, наука	ІКТ
Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р.				
Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. (проект)				
Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»				
Концепція розвитку національної інноваційної системи				
Концепція Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 рр.				
Доктрина економіки знань (проект)				
Концепція Національної програми інформатизації				
Концепція розвитку електронного урядування в Україні				
Концепція розвитку освіти в Україні на період 2015–2025 р. (проект)				
Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 р.				
Концепція Державної цільової економічної програми розвитку інноваційної інфраструктури на 2017–2021 рр.				
Концепція інформаційної безпеки				

Джерело: власна розробка

Особливий інтерес при побудові ЕЗ у країні заслуговують розроблені різнопланові доктрини, стратегії, концепції, які приймаються у законодавчому порядку за різними напрямками або тільки розробляються й залишаються незатвердженими. Вони дозволяють підтримувати, направляти дії у суспільстві на знаннєвий розвиток країни та започатковують нові орієнтири й вектори за визначеними критеріями, передбачають зміни в політиці державного управління.

Найбільш масштабною та всеохоплюючою за характеристиками серед перелічених видів нормативних документів є доктрина. У словнику іншомовних слів наведено визначення поняття «доктрина» (лат. *doctrina* – вчення), що являє собою наукову теорію, політичну систему, керівний теоретичний або політичний принцип. Якщо доктрина приймається у законодавчому порядку, вона претендує на статус правової доктрини.

Відповідно до наведених визначень понять встановлено, що в основі доктрини можуть знаходитися різні концепції. Розроблена концепція на рівні держави буде розкривати державний погляд, центральну ідею або фрагментарний план із викладанням основних результатів перетворень по реалізації нового необхідного напрямку або стану в країні, при цьому наше дослідження буде торкатися саме тих концепцій, які будуть всебічно сприяти становленню ЕЗ в цілому та у розрізі її компонентів, враховуючи різні рівні управління процесом.

Сучасне відновлення доктринальних і концептуальних основ у регулюванні процесів становлення ЕЗ у країні передбачає розробку стратегій на різних рівнях і за різними напрямками управління та коректування діяльності. Стратегії являють довгострокові плани, які базуються на основі виявлення головних та детальних цілей, можуть постійно коректуватися у результаті впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, швидко виправлятися при реагуванні на динамічні зміни показників моніторингу та верифікації досягнень.

Автором досліджено сучасні чинні або ті, які залишилися на стадії проекту, доктрини, концепції та стратегії, що стосуються питань становлення ЕЗ в Україні (табл. 2).

Таблиця 2

Перелік сучасних чинних та у вигляді проектів нормативних організаційно-розпорядчих документів, які направлені на становлення ЕЗ в Україні та її регіонах

Документ	Сутність
1	2
Доктрина збалансованого розвитку «Україна 2030»	Визначено модель розвитку України, яку орієнтовано на збалансований розвиток. Запропоновано антикризову програму, яка має основні важелі – детінізацію економіки, антикорупційні заходи, вирішення воєнного конфлікту на Сході та окупації Криму, модернізацію пенсійного забезпечення, зниження державного боргу та енергоємності ВВП. В основі збалансованого розвитку передбачено розумне зростання, яке спирається на використання знань та інновацій, збалансоване зростання за рахунок ефективного використання ресурсів; всеохоплююче зростання на основі стимулювання економіки. Змодельовано економічне зростання України за рахунок розвитку інфраструктури, нової енергетики, нанотехнологій, агропромислового та військово-промислового комплексів.
Доктрина інформаційної безпеки України	Визначено національні інтереси України в інформаційній сфері, до яких належать життєво важливі інтереси особи (забезпечення конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації); життєво важливі інтереси суспільства і держави (всебічне задоволення потреб громадян, підприємств, установ і організацій усіх форм власності у доступі до достовірної та об'єктивної інформації); забезпечення вільного обігу інформації.
Доктрина економіки знань (проект)	Запропоновано вдосконалення державної інноваційної політики у напрямках розвитку освітньої, наукової, науково-технічної, інноваційної та суміжних галузей, практичні рекомендації щодо постіндустріальної розбудови національної економіки України. Визначено напрями реформування щодо забезпечення прискорених темпів якісного зростання виробництва і модернізації системи суспільних відносин. Визначено складові елементи ЕЗ та розроблено першочергові, середньострокові та стратегічні завдання її розбудови в Україні.
Концепція розвитку національної інноваційної системи	Передбачає створення умов для підвищення продуктивності праці й конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників шляхом технологічної модернізації національної економіки, підвищення рівня їхньої інноваційної активності, виробництва інноваційної продукції, застосування передових технологій, методів організації та управління господарською діяльністю для покращення добробуту людини і забезпечення стабільного економічного зростання. У концепції визначено основні засади формування та реалізації збалансованої державної політики з питань забезпечення розвитку національної інноваційної системи. Строк реалізації концепції до 2025 р.
Концепція Національної програми інформатизації	Являє собою невід'ємну частину Національної програми інформатизації і включає характеристику сучасного стану інформатизації, її стратегічні цілі та основні принципи, очікувані наслідки реалізації цієї Програми.

Продовження табл. 2

1	2
Концепція розвитку електронного урядування в Україні	Визначено засади і умови для досягнення європейських стандартів якості послуг, відкритості й прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Електронне урядування є інструментом розвитку інформаційного суспільства і являє собою форму організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування з використанням ІКТ для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян.
Концепції загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 рр.	Передбачає створення сприятливих умов для впровадження діяльності суб'єктами малого і середнього підприємництва, підтримки та розвитку такого підприємництва шляхом впровадження інноваційних технологій.
Концепція інформаційної безпеки України	Спрямована на створення передумов для розвитку потенціалу інформаційної сфери України, за якого забезпечується її випереджальний розвиток, а зовнішні негативні впливи не створюють реальних небезпек національній інформаційній безпеці держави. Забезпечення сталості такого розвитку, не допускаючи негативних впливів з боку сторонніх суб'єктів.
Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. (проект)	Приділено особливу увагу людському розвитку й формуванню нової якості життя громадян України шляхом створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, реалізації нею професійних можливостей, досягнення високих соціальних стандартів, впровадження гармонізації людського і природного середовища, підтримки сім'ї та сприяння народжуваності. Передбачається формування суспільства знань, де знання та можливості їхнього практичного застосування стануть важливим засобом самореалізації і розвитку особистості та ключовими чинниками прискореного розвитку держави і суспільства; соціальну активність громадян, формування розвиненого громадянського суспільства.
Концепція розвитку освіти до 2025 р. (проект)	Концепцію розроблено для надання консультативної й експертної підтримки Міністерству освіти і науки в розробці Дорожньої карти освітньої реформи. Концепція є основою для положень системної реформи освіти, яка має продукувати індивідів, здатних забезпечити прискорене економічне зростання і культурний розвиток країни, свідомих, суспільно активних громадян, конкурентоспроможних на європейському і світовому ринках праці.
Концепція Державної цільової економічної програми розвитку інноваційної інфраструктури на 2017-2021 рр. (проект)	Концепція передбачає створення умов для розвитку інноваційної інфраструктури, яка сприятиме формуванню інноваційної моделі розвитку національної економіки, забезпеченню ефективного використання вітчизняного науково-технічного, інноваційного та освітнього потенціалу, комерціалізації науково-технічних розробок, широкому впровадженню інновацій та зростанню конкурентоспроможності економіки України.

Закінчення табл. 2

1	2
Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»	Визначення орієнтації на європейські стандарти життя та досягнення Україною провідних позицій у світі на період 2015–2020 рр. Гармонізація економічного, соціального й екологічного розвитку України. Визначення пріоритетів державної політики – сталий розвиток, сильна економіка, передові інновації, гарантії безпеки, високоякісна освіта, ефективна система охорони здоров'я, забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві. Розробка дорожньої карти сталого розвитку.
Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р.	Спрямована на розробку заходів та інструментів, які спрямовані на розкриття економічного потенціалу територій, збільшення продуктивності їхньої економіки, прибутковості місцевого бізнесу і рівня доходів населення. Це створює умови для підвищення соціальних стандартів, якості життя й бізнес-середовища, що потребує розроблення та запровадження дієвих фіскальних і перерозподілюючих механізмів для попередження загрози надмірної поляризації та зростання диспропорцій у розвитку великих міст і решти території країни.
Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 р. (проект)	Направлена на розвиток і підтримку вітчизняних високотехнологічних галузей та захист прав інтелектуальної власності. Визначено шляхи побудови ЕЗ в Україні за рахунок розвитку високотехнологічних галузей. Зроблено аналіз складових ЕЗ, виявлено сильні й слабкі сторони кожної зі складових ЕЗ. Метою реалізації Стратегії є формування нової моделі економічного розвитку – інноваційної економіки, підвищення технологічності, зростання конкурентоздатності та підвищення ефективності існуючого виробництва.
Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 р. (проект)	Направлена на створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір.

Джерело: систематизовано автором на основі існуючих нормативно-законодавчих документів України

Аналіз існуючих доктринальних, концептуальних і стратегічних підходів в Україні дозволив встановити, що у їхньому змісті задекларовано такі положення щодо наближення досягнення країною та її регіонів ЕЗ:

- підвищення ефективності функціонування національної інноваційної системи та інноваційної інфраструктури як основних генераторів знань;
- забезпечення інформаційної безпеки, впровадження процесів інформатизації та створення інформаційної інфраструктури в Україні як необхідної умови для активізації процесів створення й споживання інформації, загальнодоступності інформаційних ресурсів і послуг, захисту від інформаційного вторгнення, що є джерелом отримання та розповсюдження, використання їх у всіх сферах діяльності людей;
- створення системи електронного урядування, яка є інструментом розвитку інформаційного суспільства і сприяє підвищенню відкритості

й прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням ІКТ;

– розвиток малого і середнього підприємництва, яке є потенційним генератором знань та виробником інноваційних продуктів, джерелом залучення все більшої кількості осіб до працевлаштування з певним досвідом і запасом знань, баченням приватної справи;

– оптимізація політики регіонів і міст для розкриття економічного потенціалу території, вирівнювання диспропорцій їхнього розвитку;

– реформування системи освіти як необхідний інструмент для забезпечення якісного людського потенціалу;

– забезпечення збалансованого розвитку країни, що має сталий, економічний і соціальний пріоритет у становленні ЄЗ;

– підтримка та впровадження інструментів «зеленої економіки» у країні, забезпечення зрівноваженого розвитку міст і регіонів.

При цьому деякі доктрини і концепції залишилися офіційно не затвердженими у законодавчому порядку, але вони мають значення щодо сприяння побудові ЄЗ в Україні. В них окреслено такі напрями формування ЄЗ:

– побудова ЄЗ в країні як чітко визначеного напрямку та пріоритету в реформах України;

– стимулювання й зростання обсягу виробництва високотехнологічних і наукоємних галузей, захист прав інтелектуальної власності;

– визнання необхідності гуманітарного розвитку як необхідності для побудови суспільства знань, яке буде гарантом якісного нагромадження людського капіталу.

Тобто саме у цих документах, які не були прийняті до виконання, було популяризовано у країні й регіонах орієнтири до побудови суспільства знань і ЄЗ та чітко означено знаннево-інноваційні переваги розвитку. Тому в Україні потрібна розробка нормативно-правових документів, які б мали ідейно-концептуальний компонент розвитку знанневої економіки.

Наряду з розробкою загальнодержавних документів, що визначають вектори розвитку держави, необхідно акцентувати увагу на інструментах, які саме можуть стимулювати становлення ЄЗ із подальшим прогресом інноваційного розвитку. Тому цікавість викликають інструменти, які використовуються в інших розвинених країнах і які сприяли отриманню здобутків у справі досягнення ЄЗ.

Таким чином, для підвищення прогресивності та достатності нормативно-правового забезпечення процесу становлення ЄЗ в Україні у дисертаційній роботі виокремлено ті основні напрями, які мають отримати відображення у законодавстві:

1. Вдосконалення й затвердження Доктрини економіки знань і прийняття її до реалізації в країні. Врахування у її змісті умов активізації напрямку ІКТ у всіх сферах діяльності суспільства.

2. Розробка Концепції досягнення Україною стану ЕЗ, яка повинна мати довгострокові горизонти на період не менш ніж до 2030 р. Вона має регламентувати необхідність розробки програм розвитку для кожної області з урахуванням можливостей становлення ЕЗ та їхнього потенціалу й особливостей розвитку.

3. Розробка стратегій розвитку різної спрямованості, що направлені на економічний, соціальний, людський, культурний розвиток, з урахуванням впровадження елементів ЕЗ на рівнях регіонів, міст і організацій для покращення рівня життя населення. Стимулювання зацікавленості в отриманні та розповсюдженні знань і на цій основі генерації ідей на різних рівнях управління.

4. Підвищення фінансування інноваційної діяльності та НДДКР. При цьому віддавати перевагу такій інноваційній діяльності, яка буде мати економічну й суспільну корисність і акцентувати увагу на освіті, науці та технологіях, які розробляються в країні. Доведення обсягу фінансування НДДКР до 3 % ВВП, що задекларовано в якості орієнтирів у програмі «Європа-2020».

5. Активна реалізація кластерної політики та популяризація процесу кластероутворення у регіонах. Кластерні об'єднання, що являють групування підприємств різних галузей, виступають чинником економічного розвитку регіонів. Спілкування і налагодженість комунікацій у межах кластерів сприяє швидкому обміну цінними знаннями, при цьому працівники різних підприємств без обмежень можуть придбати нові та поширювати свої знання, що є основою для розв'язання загальних завдань і проблем та прискорення процесів народження ідей і розробки інновацій. Тому вважається за доцільне популяризація створення кластерних об'єднань у регіонах і містах, які будуть мати інноваційний характер та забезпечать найшвидше проникнення ЕЗ на мікро- й мезорівні.

6. Державна підтримка створення спільних кластерів та особливих умов взаємодії між ВНЗ, підприємствами й громадами з метою використання сучасних знань і поглядів студентів щодо вирішення виробничих проблем з підтримкою місцевих органів влади. При цьому ВНЗ зможуть виконувати не тільки класичну освітню, а й відродити інноваційну функцію. Знання студентів стануть корисними для підприємств, а підприємства отримають додаткову можливість доступу до цінних ідей майбутнього покоління, що дасть змогу підвищити конкурентоспроможність та інноваційність продукції й послуг.

7. Визначення критеріїв оцінки стану досягнення країною ЕЗ з урахуванням національних особливостей на основі міжнародної практики і моніторинг для реагування на зміни дій у напрямі встановлених векторів розвитку.

8. Підтримка розробки і використання ІКТ у всіх сферах діяльності в суспільстві. Забезпечення розповсюдження мережевої та цифрової

економіки. Розширення підприємницької діяльності за рахунок активізації електронної комерції. Стимулювання новаторських відкриттів і генерування різнопланових ідей, розвиток бізнесу на основі використання ІКТ.

9. Дієве стимулювання підприємницької діяльності, в основі якої лежить генерування знань та ідей. Підвищення зацікавленості підприємців у нововведеннях, використанні, розповсюдженні й генеруванні знань. Залучення інвестицій до активізації процесів виробництва, розповсюдження і використання знань на всіх рівнях управління й у всіх галузях економіки та освіти.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у результаті оцінки нормативно-правового забезпечення стимулювання процесів становлення ЕЗ в Україні на основі структурно-інформаційного методу було встановлено, що задекларовані положення у законодавстві щодо поширення принципів ЕЗ у країні є характерними для багатьох доктрин і концепцій України. Це ускладнює їхній аналіз та визначення основних інструментів державної політики щодо стимулювання досягнення країною стану ЕЗ. Запропоновано орієнтири зміни доктрин і концепцій, основними серед яких є затвердження Доктрини ЕЗ та прийняття її до реалізації в країні; дієве стимулювання підприємницької діяльності, що направлено на інноваційний розвиток; підвищення зацікавленості підприємців у нововведеннях, використанні, розповсюдженні й генеруванні знань; залучення інвестицій до активізації процесів ЕЗ; стимулювання новаторських відкриттів і генеруванні різнопланових ідей, розвитку бізнесу на основі використання ІКТ; впровадження податкових канікул для підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність; стимулювання зацікавленості у отриманні та поширенні знань і на цій основі генерації ідей на різних рівнях управління. Подальші дослідження будуть направлені на проведення аналізу стану формування ЕЗ в Україні та виявлення диспропорцій цього процесу в регіональному розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Подлужна Н. О. Аналіз правового стимулювання становлення економіки знань в Україні на основі структурно-інформаційного методу / Н. О. Подлужна // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. – 2016. – № 23 (12). – С. 22–30.
2. Тищенко В. Ф. Економіка знань як актуальна основа сучасного розвитку України та її регіонів : моногр. / В. Ф. Тищенко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2014. – 272 с.
3. Коба Н. В. Нормативно-правове забезпечення процесу формування економіки знань в Україні / Н. В. Коба // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 159–164.
4. Князевич А. Формирование и функционирование инновационной инфраструктуры Украины : монография / А. Князевич ; под науч. ред. д. э. н., проф. И. Бритченко. – Рівне : Волинські обереги, 2016. – 272 с.
5. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України: аналіт. доп. / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков,

А. В. Шевченко ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 152 с. 6. Кацура С. Н. Становление инновационной системы в Украине: национальный и региональный аспекты : моногр. / С. Н. Кацура ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-ти. – Донецк, 2011. – 504 с. 7. Брижко В. До питання сучасної інформаційної політики / В. Брижко // Вісник Академії управління МВС. – 2009. – № 2. – С. 27–47. 8. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / [авт.: В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, М. І. Бурда та ін. ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Пед. думка, 2011. – 304 с. 9. Каленюк І. С. Розвиток вищої освіти та економіка знань : моногр. / І. С. Каленюк, О. В. Куклін. – К. : Знання, 2012. – 343 с.

Дата надходження до редакції – 04.04.2017 р.

УДК 338.439.5

JEL Classification: R 580

Дармограй О. В.

Вінницький національний аграрний університет

РЕГІОНАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ЯК ОСНОВА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

У статті розглядаються питання, пов'язані з визначенням сутності регіональної продовольчої безпеки, виокремленням її особливостей, визначенням основних критеріїв та індикаторів оцінки. Проаналізовано поточний стан продовольчої безпеки Вінницької області через призму економічних показників діяльності підприємств харчової промисловості регіону. Встановлено, що рівень продовольчої безпеки в кожному регіоні визначається з урахуванням специфічних особливостей: природно-кліматичних умов, соціально-економічного стану, стану агропромислового виробництва і продовольчого ринку. Доведено, що регіональні особливості визначають всю сукупність загроз і небезпек, які впливають не тільки на безпеку регіону, а й країни в цілому.

***Ключові слова:** продовольча безпека, агропродовольчий сектор, продовольче забезпечення, продукти харчування, продовольство, стійкість.*

Darmohrai O.

Vinnitsia National Agrarian University

REGIONAL FOOD SECURITY AS A BACKGROUND OF THE SUSTAINABLE GROWTH OF THE ECONOMY OF UKRAINE

The article deals with issues related to the definition of the essence of regional food security, the distinction of its features, the definition of the

main criteria and indicators of assessment. The current state of food safety of Vinnytsia region is analyzed through the prism of economic indicators of activity of food industry enterprises of the region. It was established that the level of food security in each region is determined taking into account specific features: natural and climatic conditions, socio-economic status, the state of agricultural production and food market. It has been proved that regional features determine the whole set of threats and dangers that affect not only the security of the region, but also the country as a whole.

Keywords: *food security, agro-industrial sector, food provision, food, food supplies, security.*

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільства забезпечення продовольчої безпеки території набуває все більшої актуальності, стаючи однією з ключових проблем глобального характеру. Вирішення даної проблеми є важливою умовою створення атмосфери стабільності і благополуччя як у світі в цілому, так і в кожній окремій країні. Незважаючи на те, що вивченню питань продовольчої безпеки і різних аспектів добробуту населення приділено достатньо уваги в економічній науці, доводиться констатувати, що низка нюансів цієї проблеми досі залишається дискусійною.

Особливої уваги, на нашу думку, потребує проблема визначення оптимального рівня продовольчої безпеки регіону. Значний внесок у вивчення зазначеного питання зробили Г. В. Балабанов, В. О. Гуцал, Л. В. Дейнеко, Б. М. Данилишин, Г. М. Калетнік, П. Т. Саблук, І. В. Сирохман, В. М. Трегобчук, М. Й. Хорунжий, В. В. Юрчишин та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основною метою дослідження є діагностика стану, а також комплексний аналіз чинників і умов, що містять загрози продовольчій безпеці Вінницької області із визначенням основних принципів регіональної політики продовольчої збалансованості регіону.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблема забезпечення продовольчої безпеки регіону має інтегральний характер, оскільки в ній акумулюються ключові моменти агропромислової та економічної модернізації, реальний стан і тенденції розвитку виробництва сільськогосподарської продукції та продукції харчової промисловості, вітчизняного ринку продовольства, зміни ступеня його залежності від імпорту, платоспроможності населення в різних регіонах.

Продовольча безпека являє собою незамінну складову економічної безпеки, і їхній двоїстий зв'язок цілком очевидний. Продовольча безпека займає особливе місце в економічній стабільності розвитку регіонів. Щодо інших видів безпеки, які входять до складу

економічної (інформаційна, зовнішньоекономічна, виробнича та ін.), продовольча безпека є першоосною.

Продовольча стратегія держав спрямована на досягнення продовольчої безпеки як найважливішої умови збереження їхнього суверенітету і незалежності, економічної стабільності й соціальної стійкості. Вона полягає в оптимальній для національних умов комбінації політичних, економічних, соціальних, культурних, психологічних та інших чинників, орієнтованих на більш повне забезпечення населення продуктами харчування, виходячи з медичних норм споживання калорій, амінокислот і мікроелементів. Завдання урядів полягає в тому, щоб на основі об'єктивних економічних процесів розробити довгострокові цілі продовольчого забезпечення та вжити відповідних заходів соціально-економічного регулювання.

Продовольчу політику слід розглядати як комплекс заходів щодо ефективного вирішення завдань інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва, зберігання і переробки продукції, зовнішньої торгівлі, регулювання ринку продовольства, соціального розвитку села. Вона визначає пріоритети і «точки зростання» окремих видів діяльності АПК і національної економіки. Від неї залежить конкурентоспроможність бізнесу, регіонів і країни в цілому. Якщо держава не має продовольчої безпеки, то вона не може бути економічно стійкою і мати перспективи прогресивного розвитку.

Категорія продовольчої безпеки (забезпеченості) виражає відносини, що формують рівні забезпеченості населення продовольством. Рівень забезпеченості продовольством визначається зіставленням загальноприйнятих норм споживання продуктів харчування в розрахунку на душу населення з фактичною кількістю споживаного продовольства в тому ж вимірі.

Науковці на чолі з Дикаревим В. М. пропонують таку класифікацію рівнів продовольчої забезпеченості:

1) надлишкова забезпеченість – наявність усіх видів продовольства за обсягом та асортиментом для харчування населення і для вивезення надлишку за межі країни, регіону;

2) нормальна забезпеченість продовольством означає достатню кількість необхідних продуктів харчування за калорійністю й асортиментом, відповідними фізіологічними нормами;

3) мінімальна забезпеченість – наповнення споживчого кошика обмеженим асортиментом основних продуктів харчування і за мінімальними фізіологічними нормами, що опускаються до 30 % загальноприйнятих середніх фізіологічних норм у розрахунку на душу населення;

4) критичний рівень забезпеченості продовольством на межі голоду – до 50 % нижче прийнятих фізіологічних норм [1].

Продовольча безпека регіонів базується на доцільному територіальному поділі праці у сфері агропромислового виробництва, раціональному поєднанні в споживанні місцевої і привізної продукції, відсутності будь-яких бар'єрів при міжрегіональній торгівлі продовольством, тому стратегія самозабезпечення регіонів у кінцевому підсумку може знижувати рівень продовольчої безпеки країни, що спричинить за собою відтік фінансових ресурсів на виробництво сільськогосподарської продукції в регіонах з несприятливими для цього умовами, що викликають підвищені витрати.

Рівень продовольчої безпеки в кожному регіоні визначається з урахуванням специфічних особливостей: природно-кліматичних умов, соціально-економічного стану, стану агропромислового виробництва і продовольчого ринку, достатності продовольства і т. д.

Тому регіональні особливості визначають всю сукупність загроз і небезпек, які впливають не тільки на безпеку регіону, а й країни в цілому.

Рівень забезпечення продовольчої безпеки регіону може бути оцінений широким спектром показників, які умовно можна розділити на такі групи:

1. Натуральні/абсолютні (питомі – на душу населення) показники виробництва (споживання) запасів за основними продуктами харчування і поживними речовинами. Найважливіші натуральні показники – виробництво (споживання) зерна, харчового, тваринного і кормового білка – характеризують в основному поточний стан АПК.

2. Відносні – відносний рівень споживання (виробництва) в цілому і за окремими видами, групами товарів відносно оптимального базового рівня споживання (виробництва).

Одним з найважливіших відносних показників є продовольча залежність від імпорту як частки імпортованих продуктів (за вирахуванням взаємозамінного експорту, віднесеного до поточного рівня споживання даної категорії продовольства).

3. Техніко-економічні – показники, що характеризують економічний стан АПК (фінансово-кредитні показники) і стан матеріальної бази АПК (посівні площі, поголів'я худоби, виробництво і наявність сільгосптехніки, добрив тощо). Вони характеризують середньострокові тенденції продовольчої безпеки і служать основою для поточного і середньострокового прогнозування планування і управління АПК.

4. Соціально-демографічні – показники відтворення населення і динаміки трудових ресурсів у сільській місцевості [2]. Вони характеризують фундаментальні довгострокові тенденції розвитку АПК і продовольчої безпеки. Динаміка трудових ресурсів АПК є основним інтегральним критерієм достатності державної підтримки.

За нижню межу продовольчої безпеки можна прийняти споживання вітчизняного продовольства порівняно більшою частиною населення (не менше 20 %) на рівні мінімального споживчого кошика або мінімальних фізіологічних норм. Це відповідає приблизно 10–15 % імпорту продовольства, а 30–35 % імпорту в реалізації продовольчих товарів свідчить про критичні межі втрати продовольчої незалежності [3].

За даними Головного управління статистики у Вінницькій області, за підсумками 2016 року середньомісячні сукупні витрати вінницьких домогосподарств склали 5891 гривень, у 2015 – 5104 гривень. Найбільшу частку (52 %) домогосподарства області витрачали на харчування (усереднене домогосподарство України витрачало 54 %). Структура витрат на харчування виглядала таким чином: м'ясо і м'ясопродукти – 19 %; хліб і хлібопродукти – 16 %; овочі (включаючи картоплю) – 14 %; молоко, сир та яйця – 12 %; олія та жири – 9%; цукор та солодощі – 8 %; фрукти – 6 %; риба та рибопродукти – 5 %.

Одноденний раціон харчування однієї особи оцінюється в 48 гривень (у 2015 році – 45 гривень). Тобто жителі області витрачали менше двох доларів на день на їжу, враховуючи, що міжнародна межа бідності – це рівень доходу в \$ 2 на день.

Однією особою домогосподарства у середньому за місяць споживалось: молока і молокопродуктів та масла (в перерахунку на молоко) – 19,4 кг; м'яса і м'ясопродуктів та сала (в перерахунку на м'ясо) – 4,9 кг; хліба і хлібних продуктів – 9,2 кг; яєць – 20 штук; риби і рибопродуктів – 1,5 кг; цукру (включаючи цукор на кондитерські вироби) та меду – 2,9 кг; олії та інших рослинних жирів – 1,7 кг; овочів і баштанних (дині, кавуни) – 9,3 кг; картоплі – 8,3 кг; фруктів, ягід, горіхів, винограду – 2,9 кг (табл. 1).

У порівнянні з 2015 роком домогосподарства області зменшили споживання риби і рибопродуктів – на 13 %, молока і молокопродуктів та масла – на 8 %, олії та інших рослинних жирів – на 6 %, яєць – на 5 %, хліба і хлібних продуктів – на 3 %. Проте дещо збільшилось споживання фруктів (на 11 %), м'яса і м'ясопродуктів та сала (на 4 %), овочів і баштанних (на 3 %) [4].

У забезпеченні населення, особливо сільського, продуктами харчування значну роль відіграють особисті підсобні господарства. В них вироблено 90 % спожитої в домогосподарствах картоплі, 55 % яєць, 40 % овочів і баштанних, 24 % фруктів, ягід, горіхів, винограду, 23 % молока і молочних продуктів, 14 % м'яса і м'ясопродуктів.

Таблиця 1

Споживання продуктів харчування в домогосподарствах в середньому за місяць у розрахунку на одну особу (2000–2016 рр.)

Найменування продукції	2000	2005	2010	2015	2016	Відхилення
М'ясо і м'ясопродукти, кг	3,3	4,3	5,5	4,7	4,9	1,6
Молоко і молочні продукти, кг	15,9	26,5	21,8	20,9	19,4	3,5
Яйця, шт.	16	22	20	21	20	4
Риба і рибопродукти, кг	1,3	2,5	2,5	1,7	1,5	0,2
Цукор, кг	2,8	4,1	3,4	3,1	2,9	0,1
Олія та інші рослинні жири, кг	1,8	2,3	2,1	1,8	1,7	-0,1
Картопля, кг	12,5	13,6	9,3	8,9	8,3	-4,2
Овочі та баштанні, кг	9,5	10,5	10,1	9,0	9,3	-0,2
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград, кг	2,2	3,3	2,7	2,6	2,9	0,7
Хліб і хлібні продукти, кг	11,5	12,8	10,9	9,5	9,2	-2,3

Джерело: сформовано автором на основі [4]

У січні – серпні 2017 року підприємствами області реалізовано промислової продукції (товарів, послуг) на 40,8 млрд грн. Частка області у загальнодержавному обсязі складає 3,0 %. В структурі обсягів реалізованої промислової продукції найбільша частка (78,8 %) припадає на переробну промисловість, з неї 63,9 % – на виробництво харчових продуктів, напоїв [4].

Як видно з таблиці 1, за період 2000–2016 рр. значно збільшилося споживання таких продуктів харчування, як м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молочні продукти, яйця поряд зі зменшенням споживання хліба та картоплі, що є позитивною тенденцією. Не менш цікавою є динаміка обсягів виробництва основних видів продукції харчової промисловості Вінницької області (табл. 2).

Як видно з таблиці 2, обсяги виробництва м'яса великої рогатої худоби зросли більш ніж вдвічі, тоді як зростання обсягів виробництва охолодженого м'яса свійської птиці становило більше 17 разів. Обсяги виробництва олії соняшникової нерафінованої досягли зростання більш ніж у три рази.

Система забезпечення продовольчої безпеки регіону пов'язана з вирішенням правових і соціально-економічних завдань, із захистом економічних інтересів вітчизняних товаровиробників, удосконаленням фінансового та податкового механізму, модернізацією техніко-технологічного постачання, державною підтримкою аграрної сфери, розвитком інфраструктури продовольчого ринку, формуванням кадрового потенціалу, здатного освоювати інновації, і т. д.

Таблиця 2

Динаміка обсягів виробництва основних видів продукції харчової
промисловості

Найменування продукції	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Відхилення
М'ясо великої рогатої худоби заморожене, т	1029	1134	2325	1590	2553	2413	134,5
М'ясо свиней свіже чи охолоджене, т	3464	3200	2596	2777	3229	5129	48,1
М'ясо свійської птиці свіже чи охолоджене, т	7754	18752	43376	60889	86764	132740	1611,9
Олія соняшникова нерафінована та її фракції	139424	168283	243975	376622	351704	451302	223,7
Масло вершкове, т	10904	13647	16348	26791	24890	21010	92,7

Джерело: сформовано автором на основі [4]

Підвищення продовольчої безпеки регіонів України великою мірою залежить від ефективності інструментів захисту національних інтересів на внутрішніх і зовнішніх ринках. Однак, створюючи такі інструменти, необхідно враховувати технологічну відсталість і високу зношеність активної частини основних засобів, більш високу матеріаломісткість виробленої продукції, поки ще слабку нормативно-правову базу та економічну нестабільність.

Політика продовольчої збалансованості повинна забезпечити максимально можливе задоволення потреб населення у продуктах харчування, промисловості – в сировині на основі раціонального використання потенціалу агропромислового комплексу і вирішити ряд таких проблем:

- поліпшити структуру споживання продуктів відповідно до вимог раціонального харчування і з урахуванням національних традицій;
- урізноманітнити асортимент продовольчих товарів із сільськогосподарської сировини з урахуванням необхідності задоволення потреби всіх соціальних верств і груп населення, що розрізняються за статеві-віковими ознаками, фізичним станом, родом занять та рівнем доходів;
- підвищити якість готової продукції, збільшити випуск дієтичних продуктів;
- забезпечити рівновагу між платоспроможним попитом і пропозицією на продукцію агропромислового комплексу;

- довести до мінімуму сезонні коливання в споживанні найважливіших продуктів харчування;
- підвищити ступінь фабричної готовності продуктів харчування до споживання їх у домашніх умовах.

ВИСНОВКИ

Продовольча безпека є багатогранною категорією, вивченню якої присвячено значну кількість досліджень. Розглянувши різні підходи щодо трактування сутності цього поняття, можна констатувати, що під продовольчою безпекою регіону варто розуміти такий стан системи виробництва, зберігання, переробки і торгівлі, який здатен безперервно забезпечити протягом року всі категорії населення відповідних територій якісними продуктами харчування переважно власного виробництва не нижче прийнятих медичних норм.

Встановлено, що рівень продовольчої безпеки в кожному регіоні визначається з урахуванням специфічних особливостей: природно-кліматичних умов, соціально-економічного стану, стану агропромислового виробництва і продовольчого ринку. Тому регіональні особливості визначають всю сукупність загроз і небезпек, які впливають не тільки на безпеку регіону, а й країни в цілому, що підкреслює актуальність дослідження та подальших напрацювань у цьому напрямі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дикарев В. Н. Методологические основы решения продовольственной проблемы и обеспечения продовольственной безопасности / В. Н. Дикарев, О. В. Дикарев, М. А. Москвитин. – Воронеж : ФГОУ ВПО ВГАУ, 2005. – 256 с. 2. Продовольственная безопасность региона : монография / Т. В. Ускова, Р. Ю. Селименков, А. Н. Анищенко, А. Н. Чекавинский. – Вологда : ИСЭРТ РАН, 2014. – 102 с. 3. Калетнік Г. М. Розвиток ринку сільськогосподарської продукції та формування продовольчої безпеки : монографія / Г. М. Калетнік, О. В. Дармограй ; Вінниц. нац. аграр. ун-т. – Вінниця : Вид. Балюк І. Б., 2016. – 266 с. 4. Офіційний сайт Головного управління статистики у Вінницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.vn.ukrstat.gov.ua.

Дата надходження до редакції – 20.03.2017 р.

УДК 338.48.003

JEL Classification: O18, R12, R22, R38

Ткаченко О. О.

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ

У статті розкриті особливості формування внутрішнього механізму регулювання розвитку регіональних туристично-

рекреаційних комплексів. Проаналізовано механізми регулювання розвитку туристично-рекреаційних комплексів інших країн.

***Ключові слова:** регіональний розвиток, туристично-рекреаційний комплекс, туристична сфера, регулювання розвитку регіональних туристично-рекреаційних комплексів.*

Tkachenko O.

East European University of Economics and Management

PRECONDITIONS OF THE REGIONAL TOURIST AND RECREATIONAL COMPLEXES DEVELOPMENT

The article deals with the peculiarities of the formation of regulation inner mechanism of the regional tourist and recreational complexes development. Regulation mechanisms of tourist and recreational complexes of other countries have been analyzed.

***Keywords:** regional development, tourist and recreational complex, regulation mechanism of the regional tourist and recreational complex.*

ВСТУП

Система регулювання розвитку регіональних туристично-рекреаційних комплексів – єдина система управління територією і управління спеціалізованими комплексами регіонів. Незважаючи на позитивні тенденції розвитку туристичної сфери в регіонах України, існують значні проблеми і недоліки функціонування. Також слід зазначити, що туристична сфера України істотно відрізняється від країн з розвинутою економікою.

Багато вчених розглядають принципи, методи, інструменти регулювання регіонального розвитку: Долішній М. І., Беленький П. Ю. [3], С. І. Бандур, Т. А. Заєць [1], Герасимчук З. В. [2], але недостатньо уваги приділяється моделюванню регулювання регіонального розвитку саме туристично-рекреаційного комплексу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті – усунення недоліків функціонування туристично-рекреаційних комплексів, а також створення чіткої і прозорої державної туристичної політики, на яку повинні спиратися регіональні організації; слід врахувати досвід інших країн у регулюванні регіонального розвитку туристично-рекреаційних комплексів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Прагнення регіонів до більшої автономії привело до нового розуміння сутності регіонального розвитку як наслідки використання внутрішнього потенціалу регіону. Суть цього процесу полягає в перенесенні акценту з прямого державного регулювання регіонального розвитку на стимулювання формування в регіонах автономного

механізму і в заохоченні приватного підприємництва. Регіональна політика на сьогодні покликана сприяти самостійності та саморозвитку господарюючих суб'єктів регіону, вибору оптимального розподілу ресурсів регіону й підвищенні його конкурентоспроможності.

Світовий досвід регіонального розвитку свідчить про те, що в сучасному світі не існує будь-якої домінуючої моделі державного регулювання регіонального розвитку туризму. Саме в цій сфері відмінності між країнами особливо великі, що є прямим наслідком регіонального різноманіття. В організації та розвитку туристичної діяльності в різних країнах світу виділяють три типи моделей державної участі в регулюванні розвитку туристичної діяльності.

Перша модель передбачає відсутність центральної державної туристичної адміністрації, все вирішується на місцях на основі й принципах ринкової самоорганізації. Урядові органи використовують таку модель у тих випадках, коли туризм національній економіці взагалі не дуже потрібний або коли суб'єкти туристичного ринку займають сильні позиції, тобто здатні вирішувати свої проблеми без державної участі. Подібна модель управління індустрією туризму прийнята в США після того, як в 1997 році була ліквідована державна структура USTTA, що відповідала за розвиток туризму в країні.

Друга модель передбачає наявність сильного і авторитетного центрального органу, контролюючого діяльність всіх підприємств туристично-рекреаційного комплексу в країні. Для її реалізації потрібні відповідні умови, а саме: значні фінансові вкладення в туристичну індустрію, зокрема в рекламну і маркетингову діяльність, інвестування в туристичну інфраструктуру тощо.

Подібна модель організації управління туристично-рекреаційними комплексами діє в Єгипті, Мексиці, Тунісі, Туреччині та інших країнах, для яких туризм є одним із основних джерел валютних надходжень у бюджет країни.

Третя модель переважає в європейських державах. У країнах, де використовується така модель, питання розвитку туристичної діяльності в країні вирішуються в «надрах» певного багатогалузевого міністерства на рівні відповідного галузевого підрозділу. При цьому підрозділ даного міністерства, що відповідає за розвиток туризму в країні, здійснює свою діяльність у двох напрямках: регламентує загальні питання державного регулювання (розробка нормативно-правової бази, координація діяльності регіональної представницької і виконавчої влади, міжнародного співробітництва на міждержавному рівні, збір і обробка статистичної інформації), а також направляє й координує маркетингову діяльність (участь у виставках і міжнародних об'єднаннях, управління туристичними представництвами своєї країни за кордоном і т. д.).

У всіх сильних туристських державах є такі організації, що підпорядковані, як правило, міністерствам, які займаються розробкою

національних програм розвитку туризму, наприклад, у Великобританії – BTA (British Tourist Authority), в Ірландії – Irish Board, в Іспанії – Turespana, в Італії – ENIT, в Норвегії – NORTRA. Саме вони розміщують представництва по туризму в інших країнах, розробляють програми залучення туристів і забезпечують потік туристської інформації. З їхньою допомогою в ряді країн розробляються державні програми стимулювання виїзного туризму, які передбачають пільги в оподаткуванні, спрощення прикордонно-митного режиму, створення сприятливих умов для інвестицій, збільшення бюджетних асигнувань на розвиток інфраструктури, рекламу на зарубіжних ринках, підготовку кадрів.

Така модель участі держави в розвитку індустрії туризму отримала умовну назву європейської. Доцільно розглянути європейську модель докладніше, оскільки вона є найбільш прийнятною для України. Центральна державна туристична адміністрація в європейських країнах працює в тісній взаємодії з місцевою владою і приватним бізнесом. Така схема роботи виявилася досить продуктивною з точки зору знаходження форм конструктивного співробітництва та взаємодії адміністративних органів різних рівнів державного й регіонального управління, а також для залучення фінансових коштів приватного сектору з метою виконання відповідних державних завдань. Наслідком такої політики стала поява змішаних за формою власності (державно-приватних) інститутів у сфері регулювання туристичної діяльності.

Варіантами реалізації третьої моделі управління туристичним сектором є приклад чотирьох європейських країн – Франції, Іспанії, Великобританії та Італії, на частку яких, за даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), припадає близько 1/3 світових туристичних прибуттів.

У Франції питання регулювання туризму належать до компетенції Міністерства транспорту та суспільних робіт, у структурі якого функціонують Державний секретаріат з питань туризму і управління туризмом. Ці органи відповідають за управління й регулювання галузі, інвестування та міжнародні відносини у сфері туризму. Крім того, існує ще цілий ряд органів, що беруть участь в управлінні туризмом: Рада з туризму при Міністерстві транспорту та громадських робіт, Французьке агентство туристичної архітектури, Національна наглядова рада з туризму (маркетингові дослідження і статистика в туризмі), Національне агентство з питань відпускних подорожей (соціальний туризм), Національний комітет з процвітання Франції (питання екології та озеленення міст). На регіональному рівні діють представники центральної виконавчої влади, які вирішують питання розвитку туристичної сфери. Діяльність цих представників спрямована на координацію регіональних ініціатив.

Просуванням образу Франції як туристичного центру на міжнародному ринку займається асоціація Maison de la France, що виникла в результаті угоди про партнерство між місцевими адміністраціями, туристичними фірмами, готелями, адміністраціями об'єктів екскурсійного показу. Нині керівним органом асоціації є рада директорів, у якій 1/3 осіб – чиновники з держапарату, а 2/3 – представники приватного бізнесу.

В Іспанії розвиток туризму координує Державний секретаріат з торгівлі, туризму та малого бізнесу, підпорядкований Міністерству економіки. Крім Держсекретаріату Міністерству підлегли: Центральна дирекція з туризму (адміністративні питання, розробка загальних напрямів державної політики в сфері туризму); готельна мережа Paradores (83 готелі, розміщені в будівлях, що являють історичну цінність); два виставково-конгресних центри (в Мадриді і Малазі) та Іспанський інститут туризму Turespasa.

Повноваження самого Міністерства економіки невеликі. Такі важливі функції, як ліцензування, сертифікація послуг, розробка стратегії розвитку туризму є прерогативою місцевої влади. З метою координації їхньої діяльності в країні створена Рада з розвитку туризму, до складу якої входять представники державних органів влади всіх рівнів та представники приватного бізнесу.

Україні слід перейняти в майбутньому досвід співробітництва Ради з розвитку туризму з представниками приватного сектору, особливо з питань просування специфічних та екологічних туристичних продуктів.

Іспанський інститут туризму Turespasa займається залученням іноземних туристів, здійснюючи рекламну діяльність і просування іспанських курортів за кордоном. Ця організація має широку мережу інформаційних офісів в Іспанії та 29 представництв в 21 країні світу. Інститут повністю фінансується з держбюджету.

Як результат, Іспанія посідає перше місце в світі за обсягом річного бюджету для проведення політики просування національного туристичного продукту за кордоном, 70 % якого надається урядом країни.

У Великобританії сферу туризму очолює Міністерство культури, засобів масової інформації та спорту, якому підпорядковується орган, що безпосередньо координує діяльність у галузі туризму – VisitBritain. Він займається залученням іноземних туристів до Великобританії, розвитком внутрішнього туризму, а також консультує уряд і інші державні установи з питань туризму.

Важливим фактором у процесі реалізації державної туристичної політики є запозичення Україною досвіду VisitBritain щодо ефективного застосування сучасних інформаційних технологій і маркетингових компаній. Успіх проектів, які реалізовуватимуться VisitBritain, суттєво позначився на зростанні прибутку від в'їзного туризму.

В Італії Департамент з туризму входить до складу Міністерства виробничої діяльності. Основні його функції зводяться до координації діяльності регіональних туристичних адміністрацій, розробки нормативно-правових документів загальнонаціонального характеру, досліджень і обробки статистичних даних, а також міжнародної діяльності (міжурядові угоди, взаємовідносини з міжнародними організаціями та ЄС).

Повноваження місцевих туристичних адміністрацій в Італії нині також значно розширені. Вони відають всіма питаннями ліцензування туристичної діяльності на своїй території, здійснюють класифікацію готелів, мають право просувати і рекламувати свої регіони всередині країни і за кордоном (рекламні заходи, участь у виставках і т. п.).

Провідним представником Італії на міжнародному туристичному ринку виступає Національне управління з туризму (ENIT), основними функціями якого є рекламно-інформаційна робота, маркетингові дослідження, координація міжнародної діяльності місцевих туристичних адміністрацій. ENIT підпорядковується Департаменту з туризму і повністю фінансується з держбюджету. У штаті ENIT 200 осіб, у тому числі співробітники 20 представництв у 16 країнах.

Також у Західній Європі широко займаються проблемами охорони, збереження, відновлення природних і культурних об'єктів, які є національним надбанням.

ВИСНОВКИ

Світовий досвід регіонального розвитку свідчить про те, що в сучасному світі не існує якоїсь домінуючої моделі державного регулювання регіонального розвитку туризму. Окремі елементи механізмів управління регіональним розвитком туристичної галузі вищевказаних країн, ефективність яких перевірена часом і підтверджується конкретними досягненнями в розвитку туризму, доцільно використовувати для розвитку туристичної галузі в регіонах України з урахуванням її історичних, правових і культурних особливостей. З точки зору знаходження форм конструктивного співробітництва найпродуктивнішою є взаємодія адміністративних органів різних рівнів державного та регіонального управління, а також залучення приватного сектору з метою виконання відповідних державних завдань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бандур С. І. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика / С. І. Бандур, Т. А. Заєць, І. В. Терон. – К. : Наукова думка, 2002. – 250 с.
2. Герасимчук З.В. Інвестиційний потенціал регіону: методика оцінки, механізми збільшення / З. В. Герасимчук, В. Р. Ткачук. – Луцьк : Надстір'я, 2009. – 232 с.
3. Долішній М. І. Регіональна політика: методологія, методи, практика / М. І. Долішній, П. Ю. Бельський. – Львів : ІРД НАН України, 2007. – 315 с.
4. Данилишин Б. Проблеми і пріоритети регіонального розвитку України /

Б. Данилишин // Економіка України. – 2005. – № 12. – С. 89–90. 5. Семенов В. Ф. Регіональний рекреаційний кластер в контексті структурної перебудови економіки регіону / В. Ф. Семенов, В. М. Мозгалева, І. В. Давиденко // Регіональна економіка. – 2006. – № 3. – С. 78–84. 6. Економічний потенціал регіону: аналіз, оцінка, діагностика : монографія / О. М. Тищенко, Н. А. Кизим, А. І. Кубах, Е. В. Давискіна. – Харків : ІНЖЕК, 2005. – 176 с.

Дата надходження до редакції – 27.02.2017 р.

УДК 332.133

JEL Classification J23, O15, R23

Скібська К. О.

Черкаський державний технологічний університет

ОЦІНКА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ ЗА ОСНОВНИМИ ЧИННИКАМИ ЙОГО РОЗВИТКУ

Сформульовано основні чинники розвитку ринку праці, до яких було зараховано: збалансованість попиту і пропозиції праці; детінізація праці й заробітної плати; зменшення ризиків; довге і здорове життя населення; природний рівень безробіття; зростання рівня економічної активності; ефективна і продуктивна зайнятість; міграційна активність і мобільність населення. Здійснено оцінку ринку праці України за період 2007–2016 рр. за кожним з виокремлених чинників розвитку. За узагальненою оцінкою стану ринку праці України запропоновано напрями дій, спрямованих на його перспективний розвиток.

Ключові слова: ринок праці, фактори розвитку, оцінка, населення, економічна активність, рівень безробіття.

Skibskaya E.

Cherkassy State Technological University

EVALUATION OF THE LABOR MARKET OF UKRAINE IN TERMS OF THE MAIN FACTORS OF ITS DEVELOPMENT

The main factors of the development of the labor market are formulated, which included: the balance of labor supply and demand; dethronement labor and salaries; risk reduction; long and healthy life of the population; natural rate of unemployment; increase in the level of economic activity; effective and productive employment; migration activity and mobility of the population. The estimation of the labor market of Ukraine for each of the identified development factors for the period of 2007–2016 was

carried out. On the basis of a generalized assessment of the labor market situation in Ukraine, actions aimed at its future development are proposed.

***Keywords:** labor market, development factors, evaluation, population, economic activity, unemployment level.*

ВСТУП

Ринок праці є досить складним інструментом загального механізму економіки країни, перспективний розвиток якого залежить від впливу багатьох різномірних чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Водночас, враховуючи той факт, що від швидкості поширення позитивних тенденцій на ринку праці залежить досягнення трьох базових індикаторів ефективності обраної економічної політики країни, а саме високої якості життя населення, інтенсивного економічного розвитку, заснованого на інноваціях та соціально-економічній безпеці країни, органи національної та місцевої влади мають докладати всіх зусиль для забезпечення умов його перспективного розвитку. За цих умов досить важливим є запровадження моніторингу базових індикаторів розвитку ринку праці з метою вчасного обґрунтування й запровадження необхідних змін і в разі потреби коригування програм соціально-економічного розвитку певних територій.

Різними аспектами аналізу стану ринку праці в Україні присвячено багато наукових досліджень. Так, у наукових доповідях, підготовлених колективом авторів під керівництвом Е. Лібанової, В. Гейця, С. Пирожкова, висвітлено закономірності людського розвитку, особливості політики зайнятості й демографії, встановлено причини і наслідки соціальної нерівності в Україні [1–3]. В. Ляшенко та Є. Котов здійснили соціально-демографічну оцінку рівня постіндустріального розвитку регіонів України [4]. Водночас, незважаючи на ці та інші дослідження, існує необхідність у проведенні комплексного дослідження ринку праці з метою визначення потенційних напрямів його розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є здійснення оцінки стану ринку праці України за основними чинниками його розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Існує широкий спектр показників діагностики досягнутого стану функціонування ринку праці, вибір яких у аналітичних цілях щоразу здійснюється, виходячи з постановленого завдання дослідження. У нашому випадку, спираючись на результати теоретичного дослідження, що дозволили виокремити основні чинники розвитку ринку праці, було прийнято рішення щодо доцільності виконання оцінки ринку праці України за основними з них. Отже, оцінку буде виконано за такими чинниками, як збалансованість попиту і пропозиції праці; детінізація праці й заробітної плати; зменшення ризиків; довге і

здорове життя населення; природний рівень безробіття; зростання рівня економічної активності; ефективна і продуктивна зайнятість; міграційна активність і мобільність населення.

Найбільш показовим індикатором розвитку ринку праці є ефективне співвідношення попиту і пропозиції праці. Протягом досліджуваного періоду найбільш розбалансованим ринок праці був у грудні 2015 р., коли навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць становило 189 осіб, а найвищий ступінь збалансованості спостерігався у грудні 2007 р. – 39 осіб [5] (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка середньорічного навантаження зареєстрованих безробітних у розрахунку на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) та питомої ваги працевлаштованих громадян, які мали статус безробітних, за 2007–2016 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [5, 6]

Протягом останніх десяти років на ринку праці України спостерігається розбалансування через перевищення від 4,0 у базовому році до 19,0 разів у 2015 р. кількості безробітних (пропозиція) над потребою підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць або вакантних посад (попит). Такий дисбаланс став основною причиною щорічного скорочення у середньому на 3,7 % питомої ваги безробітних, яким протягом року було надано роботу. У результаті в 2016 р. було працевлаштовано усього 32,2 % безробітних громадян, що на 29,1 % менше, ніж у базовому 2007 р.

Дієвим чинником зростання офіційного рівня працевлаштування безробітного населення, покращення якості людських ресурсів і підвищення збалансованості ринку праці за попитом і пропозицією є процеси детінізації праці й заробітної плати. За оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, при загальних негативних тенденціях у 2016 р. почалися позитивні зміни, завдяки чому рівень тіньової економіки становив 34,0 % від офіційного ВВП, що на 15,0 % менше ніж у 2015 р. та відповідає значенню показника, що спостерігався у відносно стабільних 2011–2012 рр. Одночасно в

Україні спостерігається поступове зростання рівня неформально зайнятого населення. Так, за офіційними оцінками неформальна та нерегламентована зайнятість у 2016 р. становила 24,3 %, що менше ніж у попередньому році на 7,3 %, проте на 11,5 % більше порівняно із 2007 р. [7, с. 6]. Разом із тим, за оцінками незалежних експертів, «тіньовий» сектор економіки України постійно зростає і займає від 40,0 до 70,0 % реального сектору [1, с. 142; 4, с. 57]. Такі тенденції обумовлені посиленням кризових явищ в економіці країни, і запобігти їхньому прогресуванню можливо лише економічною, політичною і соціальною стабілізацією.

Український найманий працівник знаходиться під дією значного числа факторів ризику, до яких можна зарахувати загрозу часткового або повного безробіття, затримку виплати заробітної плати, відмову роботодавців у її індексації на рівень інфляції, незадовільні умови праці, різке падіння рівня реальної заробітної плати та доходів населення, високі масштаби суб'єктивної бідності тощо [3, с. 39].

Протягом десяти останніх років середня номінальна заробітна плата зросла з 1351,0 грн у 2007 р. до 5183,0 грн у 2016 р., тобто у 3,8 рази, і у наступному році прогнозовано буде мати позитивну тенденцію через підняття у січні 2017 р. мінімального рівня заробітної плати до 3200 грн [6]. Звітний же 2016 р. характеризується позитивними темпами зростання реальної заробітної плати на 9,0 %, проте така динаміка ще не дозволила перекрити розмір попереднього падіння. Водночас, незважаючи на невтішні ринкові тенденції, можна стверджувати про поступове соціальне оздоровлення економіки через скорочення питомої ваги населення із доходами нижче прожиткового мінімуму з 12,7 % у 2007 р. до 3,8 % у 2016 р. Тобто в Україні відбуваються позитивні процеси скорочення масштабів абсолютної бідності через зменшення чисельності населення, яке живе за межею бідності, при одночасному низькому рівні та якості життя людей із середніми доходами, які б мали стати основою стабілізації економіки та здійснення Україною інноваційного стрибка. Натомість найбільш економічно активні й мобільні українці вимушені шукати кращі можливості для підняття рівня життя, в тому числі й за межами країни.

Виходячи з того, що основною метою функціонування будь-якої країни є забезпечення високої якості життя людей, то одним із ключових індикаторів оцінки втілення цієї мети у реальність має стати досягнення довгого і здорового життя населення. Першою складовою такого комплексного індикатора є очікувана тривалість життя, яка протягом досліджуваного періоду для України мала позитивну динаміку. Так, якщо у 2007 р. середня очікувана тривалість життя при народженні дорівнювала 68,25 років, у тому числі для чоловіків – 62,51 і жінок – 74,22 роки, то у 2016 р. значення цього показника досягло вже 71,68 року, у тому числі для чоловіків – 66,73 і жінок – 76,46 років

[8]. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, позитивна динаміка досліджуваного показника дозволила Україні в 2016 р. перевищити середньосвітовий рівень (71,2 роки, в тому числі для чоловіків – 69,15 і жінок – 73,40 роки) та посісти 104 місце серед 183 країн світу (порівняно із 151 місцем у 2012 р.) [8]. Зростає також і очікувана тривалість здорового життя населення України при народженні – з 60,6 % у 2000 р. до 64,1 % у 2016 р. [8].

Протягом десяти досліджуваних років в Україні спостерігалася позитивна тенденція скорочення числа померлих – з 762,9 тис. осіб у 2007 р. до 583,6 тис. осіб у 2016 р. тобто на 23,5 % за період, або у середньому на 2,9 % на рік [8]. Позитивна динаміка також простежується й у зміні значень питомої ваги померлих у загальній чисельності наявного населення – рівень цього показника скоротився з 1,6 % у 2007 р. до 1,4 % у звітному 2016 р. Спектральний аналіз причин, за якими вмирають українці, дозволив виявити загрозову тенденцію зростання в Україні смертності від хвороб системи кровообігу (з 63,0 % померлих у 2007 р. до 67,2 % у 2016 р.) та новоутворень (з 11,8 % померлих у 2007 р. до 13,5 % у 2016 р.) [8]. За прогнозами фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, ці два класи причин, що ще десять років тому були характерними для вікової групи 60 років і більше, сьогодні й надалі будуть переміщуватися до вікової групи 35–59 років. Слід також звернути увагу і на досить молодий порівняно із розвиненими країнами світу середній вік смертності українців, особливо чоловіків, практично за всіма її класами причин [3, с. 107].

Одним з найбільш значущих критеріїв розвитку ринку праці є показник безробіття, який має залишатися на природному рівні та поступово скорочуватися. За результатами багаторічних спостережень фахівцями Міжнародної організації праці (далі – МОП) було з'ясовано таку тенденцію: рівень безробіття у країнах, які розвиваються, є дещо нижчим за значенням, ніж у економічно розвинених країнах світу. Так, якщо середній рівень безробіття у країнах ЄС у 2016 р. дорівнював 8,5 %, тобто був вищим середньосвітового рівня (розмір якого у 2016 р. становив 5,7 %), то у країнах Східної і Північної Азії його значення коливалося у діапазоні 4,4–5,1 %, тобто був нижчим за середньосвітовий показник [7, с. 9]. Незважаючи на те, що Україна не належить до групи розвинених країн світу, рівень безробіття її економічно активного населення протягом останніх десяти років мав негативну тенденцію до перевищення середньосвітового рівня (рис. 2).

При цьому простежується тісний прямий зв'язок між досягнутим станом економіко-політичної стабільності в країні та рівнем безробіття: світова фінансово-економічна криза 2008 р. призвела до різкого зростання рівня безробіття у 2009 р. з 6,4 % до 8,8 %, а з початку проведення антитерористичної операції на Сході України і в

Криму у 2014 р. рівень безробіття досяг рекордного рівня – 9,3 %. Одночасно протягом всього періоду дослідження спостерігався негативний процес щорічного скорочення чисельності економічно активного населення – з 22 322,3 тис. осіб у 2007 р. до 17 955,1 тис. осіб у 2016 р., тобто на 19,7 %. При цьому наявність зворотних тенденцій зміни чисельності економічно активного населення та рівня безробіття свідчить про різке загострення проблем ринку праці в країні.

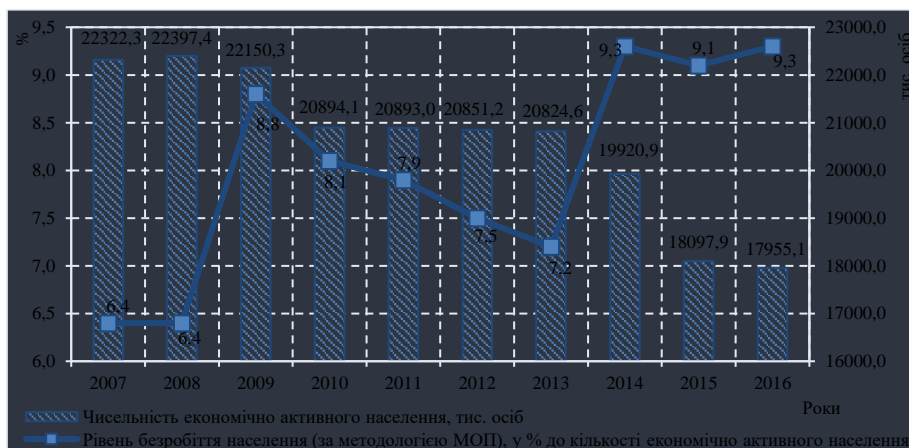

Рис. 2. Динаміка чисельності економічно активного населення України та рівня безробіття за методологією МОП протягом 2007–2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [9]

З точки зору перспектив розвитку ринку праці найбільше занепокоєння викликає зростання в Україні рівня молодіжного безробіття, необхідність викорінення якого досить гостро стоїть навіть для економічно розвинених країн світу і визначається як глобальна проблема сучасного суспільства [1, с. 198; 2, с. 306; 4, с. 18]. Якщо у 2007 р. не працювало лише 12,5 % економічно активного населення у віці 15–24 років, то у 2016 р. значення цього показника досягло 23,0 %, що є досить критичним рівнем, особливо порівнюючи його з 12,8 %, що у 2016 р. спостерігалися в середньому в світі.

Найвищий рівень економічної активності населення у віці 15–70 років в Україні протягом 2007–2016 рр. спостерігався 2013 р. і сягнув 65,0 % при середньому його рівні за період 63,6 %. Аналогічна ситуація спостерігалася і з рівнем економічної активності населення у працездатному віці: максимум був досягнутий 2013 р. – 73,1 % при середньому його рівні за період 72,1 % [6]. Отже, враховуючи той факт, що в найбільш економічно розвинених і соціально орієнтованих країнах світу рівень досліджуваного показника сягає 78,0 %, можна стверджувати, що в Україні спостерігається досить високий рівень економічної активності населення.

Умовою розвитку ринку праці країни є ефективна та продуктивна зайнятість населення. Виходячи зі зростання частки оплати праці у

структурі доходів домогосподарств України, яка, починаючи з 35,1 % у 1999 р. перевищила 50,0 % у 2006 р. і далі продовжувала збільшуватися, можна зробити висновок про визначальну роль трудової діяльності у забезпеченні добробуту громадян. Саме тому спостерігається досить високий рівень зайнятості населення як у віці 15–70 років (у середньому за період – 58,3 %), так і у працездатному віці (у середньому за період – 65,8 %) (рис. 3).

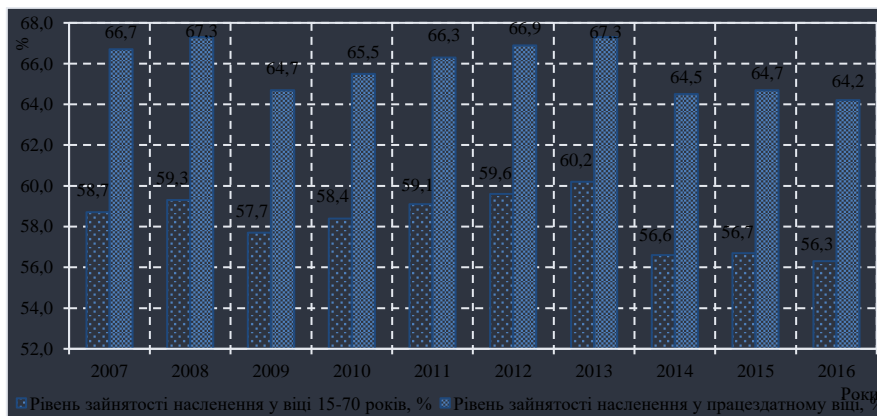

Рис. 3. Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років та у працездатному віці протягом 2007–2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [6]

Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років в Україні був вищим, ніж у країнах ЄС протягом всього періоду дослідження: 2007 р. значення показника для України становило 58,7 % проти 53,4 % для країн ЄС, 2016 р. – 56,3 % проти 52,8 % [10, с. 176]. При цьому і для України, і для країн ЄС спостерігалось поступове зменшення із часом рівня зайнятості населення, проте темпи цього скорочення в Україні були вищими – 4,1 % проти 1,1 % для країн ЄС. Рівень зайнятості українського населення у працездатному віці за період скоротився на 3,7 %.

Незадовільний рівень оплати праці та якості життя в країні, низькі середні доходи українських родин, обмежені можливості працевлаштування, високий рівень безробіття, кризові явища в економіці та інші причини змушують громадян України шукати роботу за кордоном. За результатами комплексного обстеження трудової міграції, проведеного 2012 р., було з'ясовано, що 3,4 %, або 1,2 млн осіб у віці 15–70 років, протягом 2010–2012 рр. працювало (98,2 % від загальної кількості мігрантів) або перебувало за кордоном із метою пошуку роботи (1,8 % від загальної кількості мігрантів). Водночас частка трудових мігрантів серед населення працездатного віку протягом періоду дослідження мала незначну тенденцію до скорочення: з 2005 р. по середину 2008 р. вона становила 5,1%, з 2007 р. по середину 2008 р. – 4,4 % та з 2010 р. по середину 2012 р. – 4,1 %. Незважаючи на виявлену позитивну динаміку скорочення

обсягів трудової міграції, дуже загрозливою залишається ситуація з віковим та освітнім рівнем мігрантів, що є чинником обмеження використання трудового потенціалу України. Так, середній вік українських трудових мігрантів складає 37 років, тоді як середній вік зайнятого в Україні населення – 40 років; повну вищу освіту мають 15,4 % осіб, які виїхали до інших країн (аналогічний показник для зайнятого населення в Україні дорівнює 27,1 %) та для 17,3 % мігрантів тривалість останньої поїздки за кордон перевищувала 12 міс.

Узагальнені висновки проведеної оцінки ринку праці України за основними чинниками його розвитку систематизовано у табл. 1.

Таблиця 1

Систематизація результатів аналізу ринку праці України

Чинники розвитку ринку праці	Узагальнена оцінка стану ринку праці	Напрями дій, спрямованих на розвиток ринку праці
Збалансованість попиту і пропозиції праці	Перевищення пропозиції над попитом на працю більше ніж у 4 рази. Скорочення питомої ваги працевлаштованих безробітних. Наявність працедефіцитних і праценадлишкових регіонів	Обґрунтоване прогнозування попиту на професії. Тісна взаємодія навчальних закладів та суб'єктів ринку праці
Детінізація праці й заробітної плати	Гіньова економіка сягнула 34,0 % від ВВП. Обсяг неформальної та нерегламентованої зайнятості – 24,3 %	Створення на державному рівні умов для детінізації економіки регіону
Зменшення ризиків	Неспівпадіння темпів зростання номінальної і реальної заробітної плати. Феномен бідності працюючого населення. Скорочення масштабів абсолютної бідності	Надання середньому класу можливостей для результативної й ефективної зайнятості
Довге і здорове життя населення	Перевищення середньосвітової очікуваної тривалості життя населення. Висока інтенсивність процесів старіння населення при скороченні питомої ваги померлих у загальній чисельності наявного населення	Заходи щодо скорочення безробіття, що дозволить підвищити тривалість життя і покращити рівень здоров'я населення
Природний рівень безробіття	Рівень безробіття економічно активного населення перевищує середньосвітовий рівень і має тенденцію до зростання. Скорочення економічно активного населення. Надвисоке безробіття молоді – 23,0 %	Ефективна профорієнтаційна робота, узгодження переліку спеціальностей і програм підготовки із освітніми закладами
Зростання рівня економічної активності	Високий рівень економічної активності населення при тенденції його скорочення у звітному році та в середньому за період	Пожвавлення інноваційної активності підприємств, створення робочих місць
Ефективна і продуктивна зайнятість	Висока зайнятість населення при тенденціях її скорочення. Зміна структури зайнятості. Зростання продуктивності. Високий індекс розвитку людського потенціалу	Заходи щодо створення умов для максимізації використання людського потенціалу населення

Продовження табл. 1

Міграційна активність і мобільність населення	Висока частка трудових мігрантів серед населення працездатного віку (середній вік 37 років, шоста частина має повну вищу освіту). Вимушене переселення з тимчасово окупованих територій	Заходи, спрямовані на повернення трудових мігрантів до України. Використання потенціалу вимушеного переселення

Джерело: власна розробка

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дозволив виявити основні проблемні моменти ринку праці України, визначити причини гальмування його перспективного розвитку та намітити першочергові напрями стабілізації і оздоровлення сучасних соціально-трудова відносин. Виходячи з того, що рекомендовані напрями здебільшого пов'язані зі створенням умов для ефективного використання трудового потенціалу населення країни та максимального залучення наявних виробничих потужностей і відкриття нових робочих місць для розробки й запровадження технологій виготовлення інноваційних видів продукції, визначального значення для набуття позитивних тенденцій розвитку ринку праці як на регіональному, так і на національному рівнях набувають процеси кластероутворення. За цих умов актуальності набуває комплексна оцінка стану та перспектив поширення процесів кластероутворення на регіональному й національному ринках праці України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сталій людський розвиток: забезпечення справедливості: національна доповідь / кер. авт. колективу Е. М. Лібанова ; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. – Умань : Візаві, 2012. – 412 с.
2. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. – К. : НАН України, 2015. – 336 с.
3. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / ред. кол. : С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін. ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К. : НАН України, 2016. – 284 с.
4. Ляшенко В. І. Україна ХХІ: неоіндустріальна держава або «крах проекту»? : моногр. / В. І. Ляшенко, Є. В. Котов. – К. : ІЕП НАН України, 2015. – 196 с.
5. Попит та пропозиція робочої сили [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Основні показники ринку праці за період 2007–2016 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Ринок праці у 2016 р. : доповідь [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Населення [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, віковими групами та місцем проживання за період 2007–2016 рр. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Економічна активність населення України 2016 : статистичний збірник. – К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2017. – 205 с.

Дата надходження до редакції – 15.02.2017 р.

ПРОГРАМИ ТА ПРОЕКТИ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ В СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

УДК 332.146.2

JEL Classification: R 130

*Сурай А. С.
Черкаський державний технологічний університет*

КЛЮЧОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОМПОНЕНТІВ (ПІДСИСТЕМ) ДІЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ

У статті запропоновано авторський варіант структури ділового середовища регіону, що включає 7 компонентів (підсистем). Причому класичні складові (економічна, соціальна, політична, правова) доповнені все більш актуальними в період трансформаційних процесів – інституційною, інформаційною та екологічною. У статті розкрито ключові характеристики складових ділового середовища регіону.

***Ключові слова:** ділове середовище регіону, бізнес-середовище, регіональний підхід, підсистема ділового середовища.*

*Suray A.
Cherkasy State Technological University*

KEY FEATURES OF COMPONENTS (SUBSYSTEMS) OF THE BUSINESS ENVIRONMENT OF THE REGION

The article offers the author's variant of the structure of the business environment of the region, which includes 7 components (subsystems). Moreover, the classical components (economic, social, political, legal), are completed by more and more relevant ones during the transformation processes - institutional, informational and environmental. The article describes the key features of the regional business environment.

***Keywords:** regional business environment, business environment, regional approach, subsystem of business environment.*

ВСТУП

Зазначимо, що незважаючи на вагомий обсяг наукових розробок та значні досягнення у сфері вивчення основ функціонування й розвитку ділового середовища та методів його аналізу, ряд моментів теоретичного, методичного і практичного характеру з окреслення компонентного складу ділового середовища, його характеристик залишаються остаточно не вирішеними, дискусійними, вимагають уточнень і подальшого розвитку, що й обумовлює необхідність проведення цього наукового дослідження.

Запропонована характеристика ділового середовища регіону має не тільки теоретичне, а й суто практичне значення, що пов'язано з виділенням особливостей ділового середовища в різних регіонах та можливістю створення цілісної картини ділового середовища регіону, що, в свою чергу, може виступити підґрунтям розробки конкретних заходів стимулювання ділової активності регіону.

Особливості та закономірності функціонування ділового середовища висвітлено у працях таких зарубіжних учених, як Лебон Г. [1], Парсонс Т. [2], Ерхард Л. [7], Ф. Хайєк [8]. Інституційні проблеми формування бізнес-середовища вивчали Проданова Л. В. [9] та ін. Ділове середовище розглядали через призму культурно-ментальних зрушень Кирдина С. Г. [10], К. Поланьї [6]. Сучасні автори, такі як Попов О. Є. [4] та інші, доповнюють і розкривають окреслену проблематику.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Ми вбачаємо завдання в тому, щоб вказати, як і за допомогою яких засобів зрозуміти ключові умови формування та функціонування ділового середовища регіону та відповідно створити оптимальні умови діяльності представників бізнес-структур.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Майже сто років тому відомий французький дослідник Г. Лебон писав: «Розвиток суспільства відбувається під впливом трьох чинників: політичних, економічних і психологічних» [1, с. 18]. Слід уточнити, що згідно із сучасними уявленнями філософії, суспільство складається з певних структур, до яких можна зарахувати медицину, військову справу, ведення бізнесу, духовність і т. д. Ділове середовище являє собою оточення бізнесмена, зовнішні фактори, що сприяють або перешкоджають діяльності підприємця.

На нашу думку, в умовах сучасних викликів така класифікація не є повною та потребує доповнення. Ми пропонуємо виділити основні чотири підсистеми – економічну, соціальну, політичну і правову, що перекликається з положеннями Т. Парсонса [2, с. 13–23], та додати три похідні перехресні системи – інституційну, інформаційну, екологічну. Таким чином отримаємо сім підсистем, які й будуть в подальшому

покладені в основу побудови прототипу ділового середовища регіону. Докладніше обґрунтування наведеної класифікації наведено у попередніх дослідженнях автора [3, с. 182–188].

Розглянемо докладніше складові (підсистеми) ділового середовища регіону.

Підсистеми необхідні для розкриття суті ділового середовища. Вони демонструють, що на поведінку підприємців впливають не тільки внутрішні установки, але й зовнішнє оточення, породжене конкретною історичною обстановкою, державною політикою, культурою нації, а також того соціального шару, з якого формується підприємницький соціум.

При побудові прототипу ділового середовища ми виходимо з того положення, що сім головних чинників необхідні й достатні по відношенню один до одного. Така думка підтримується й іншими дослідниками. Так, наприклад, Попов О. Є. вважає: «Цю складність багато дослідників схильні недооцінювати і часто зводять проблему до якоїсь однієї сторони – соціальної, політичної, а найчастіше всього економічної» [4, с. 169–173].

Детальніше опишемо кожен з семи чинників ділового середовища, які є системоутворюючими і спільно являють септемсистему як каркас пропонованого прототипу. Прототип ділового середовища описується якісними підсистемами, які притаманні будь-якій суспільній структурі, в т. ч. й підприємництву.

Політична підсистема ділового середовища

Вивчення політичного життя суспільства становить, зрозуміло, предмет політології, а не економічної науки. Однак опис ділового середовища не може не брати до уваги вплив політичних процесів, оскільки підприємництво є об'єктом державної політики.

Політика (грец. *політікῆ* – суспільна справа) – діяльність органів державної влади й управління, яка відображає суспільний лад і економічну структуру країни, а також діяльність громадських класів, партій та інших громадських угруповань, що визначаються їхніми інтересами і цілями [5].

Політична підсистема відіграє важливу роль при формуванні ділового середовища, адекватного економічним відносинам, що складаються в суспільстві.

У запропонованому прототипі ділового середовища політична підсистема представлена таким набором елементів:

- політика стимулювання бізнесу;
- культурно-ментальна складова;
- демократія та рівень свободи;
- стійкість політичного ладу;
- науково-технічний прогрес;
- фіскальне поле.

Політика стимулювання бізнесу. Ці елементи політичного чинника досить різноманітні й мають різну природу. Однак всі вони мають безпосереднє відношення до інститутів, під якими розуміються норми і правила поведінки, прийняті в суспільстві.

Культурно-ментальна складова. Національні традиції й звичаї протягом тривалого періоду часу закладають певні рутини, які впливають на діяльність суб'єктів економічних відносин. В тому чи іншому суспільстві в залежності від розумового ладу домінує одна з форм економічних відносин, в той час як альтернативна займає додаткове, або компенсаторне положення (це підтвердив і додатково обґрунтував у своїх антропологічних дослідженнях К. Поланьї [6]).

Демократія та рівень свободи. Очевидно, що та чи інша форма і міра впливу держави на економічне життя необхідна завжди. І ні Ф. Хайєк, ні Л. Ерхард [7], ні інші серйозні економісти цього й не заперечували. Принциповим же було і залишається питання про межі влади, яку має уряд. Тобто, як формулює Ф. Хайєк, від цих меж залежить, «чи визначається рішенням уряду все, що завжди отримує кожна людина, або тільки деякі речі, які іноді отримують деякі люди на деяких умовах» [8].

Стійкість політичного ладу – визначальна характеристика цієї підсистеми. Якщо політичний лад нестабільний, а підприємницька діяльність не заборонена, то підприємці будуть зацікавлені в короткострокових операціях, які не потребують великих вкладень, але обіцяють значну прибутковість.

Науково-технічний прогрес. Політична підсистема має безпосереднє відношення до інновацій як елементу ділового середовища.

Політична підсистема через законодавчі ініціативи може мати позитивний або негативний вплив на економічні відносини, регулюючи рівень оподаткування.

Фіскальне поле. Цей елемент розташований на межі політичного й економічного чинників. Податки – фіксовані відрахування в бюджет державної (місцевої) влади, вироблені фізичними та юридичними особами певної країни (міста, області) відповідно до законодавчо встановлених податкових ставок і є однією з форм фінансового забезпечення розподілу й перерозподілу національного доходу. Залежність податкової ставки і ділової активності бізнесу й населення в цілому відображає ефект Лаффера.

Найголовніше в державному регулюванні – створення режиму найбільшого сприяння для використання потенціалу справжніх підприємців. Це можливо при тісній взаємодії з економічними, правовими та соціальними інститутами.

Економічна підсистема ділового середовища

Ділове середовище формується під впливом економічного

чинника. Економічний чинник ділового середовища демонструє, що бізнес повинен мати здатність до адаптації, пристосування до умов, які змінюються, і зростаючих матеріальних потреб людей, вміння раціонально організувати й розподіляти ресурси, забезпечувати переробку «входу» системи і її «вихід» – готовий продукт, послугу.

Вона включає:

- сферу виробництва благ;
- конкурентну складову;
- особливості споживання;
- особливості формування попиту;
- quality-менеджмент;
- особливості формування пропозиції;
- політику цін.

Сфера виробництва благ. Нагадаємо, кінцевою метою розвитку будь-якої економічної системи є задоволення потреб особистості. Саме на це спрямований *процес виробництва*. Останній визначається структурою організації, нерозривно пов'язаний зі споживанням товарів і послуг, витрачанням наявних у розпорядженні підприємця ресурсів для виробництва товарів і послуг.

Особливості споживання. Економісти вивчають матеріальні потреби, під якими розуміються бажання споживачів придбати й використовувати товари і послуги, що приносять їм задоволення.

Таким чином, рівень потреб є елементом ділового середовища, тому що безпосередньо впливає на діяльність підприємця і визначає образ галузевої структури економіки.

Конкурентна складова. Конкуренція – наступний елемент економічного чинника ділового середовища. Ринкова економіка і конкурентна складова – нерозривні поняття. Навіть сам вираз змістовності ринкового господарства визначається як конкурентна економіка. Такий підхід не випадковий, бо саме конкурентна складова визначає основні параметри його розвитку. Вибраковуючи неефективні господарські ланки, конкурентна складова визначає спрямованість розвитку виробництва і виступає в якості механізму регулювання певних пропорцій.

Особливості формування попиту. Попит – громадська або особиста потреба в матеріальних благах і послугах, в засобах виробництва і предметах споживання. Попит можна охарактеризувати з якісного й кількісного боку. В разі, коли попит представлений у грошовій формі, мова йде про фінансову стабільність. Таким чином, величина (обсяг) попиту – це кількість товару або послуги, які покупець готовий придбати в даний період часу і за певних умов. Певні умови – це зовнішнє середовище, в якому знаходиться покупець. З потребами безпосередньо пов'язана структура попиту, яка, в свою чергу, залежить від якості й способу життя в конкретному суспільстві.

Особливості формування пропозиції. Пропозиція товарів на ринку – наявність, що супроводжується готовністю продати матеріальні блага й послуги, фактори виробництва і предмети споживання на ринку.

Політика цін. Ціна – грошовий вираз вартості товару. Ринкова ціна встановлюється під впливом попиту та пропозиції, тобто це фактична ціна, яку покупці платять за товари і послуги.

Quality-менеджмент. Якість – обов'язковий елемент системи ділового середовища. Практика показує, що виживають ті соціально-економічні системи, які з усіх підсистем функціонування і розвитку віддають перевагу пріоритету якості.

Якість оцінюється показниками, що являють собою конкретні характеристики одного або декількох властивостей товару з урахуванням умов його виробництва, експлуатації та споживання. Показники якості товару визначаються вимогами ринку. Базою для порівняння служать показники перспективних зразків, що забезпечують попит на світовому ринку.

Таким чином, особливості формування попиту, особливості формування пропозиції, політика цін, quality-менеджмент у реальному ситуаційному оточенні визначають можливості активності ринкових відносин з урахуванням політичних і макроекономічних факторів з одного боку та нормальною соціальною поведінкою і системою законодавства (за участю структур, що забезпечують виконання законів) – з іншого.

Правова підсистема ділового середовища

Не будучи економічною категорією, правова підсистема сприяє створенню сприятливого інституційного середовища для підприємця або може руйнувати її, формуючи умови для інституціональних пасток. Правова підсистема представлена такими елементами:

- нормативно-правові характеристики;
- правова сфера бізнесу;
- звичаєве право;
- захищеність;
- ділові звичаї та довіра.

Нормативно-правові характеристики. З точки зору неінституціональної теорії правова підсистема представлена формальними і неформальними нормами або інститутами, тобто призначення правового регулювання підприємницької сфери покликане більш адекватно відобразити в законодавстві об'єктивно складені зміст і інституційну складову ринку і тим самим створити сприятливий правовий простір для виникнення, функціонування й подальшого розвитку ділового середовища регіону.

Правова сфера бізнесу. Правова підсистема регулює обсяг прав, якими володіє підприємець в процесі здійснення своєї діяльності.

Важливо відзначити той факт, що не всі формальні правила (закони) виконуються, тобто забезпечені механізмом правозастосування.

Звичаєве право як елемент ділового середовища являє рівень юридичної грамотності підприємця у сфері нормативно-правового регулювання його приватного життя й економічної діяльності, включаючи інформованість, розуміння сутності норм права і вміння самостійно вирішити суперечливість чинних нормативних правових актів. Іншими словами, це осмислена законослухняність.

Захищеність. Термін «безпека» почали вживати ще в XII столітті. Він означав спокійний стан духу людини, яка вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки. Відомо, що на сьогоднішній день не сформульовано загально визнане визначення економічної безпеки або заходи її відсутності. Хайєк Ф. визначає економічну безпеку як можливість отримати захист від суб'єктивних високих потенційних економічних втрат. У зв'язку з цим доцільно оперувати концепцією підприємницьких ризиків і їхніх змін у часі [8, с. 105].

Ділові звичаї та довіра. Важлива норма, яка включена в ринкову угоду, полягає в необхідності мінімальної взаємної довіри між економічними агентами. Без довіри не можуть бути здійснені навіть найпростіші трансакції на ринку, не кажучи вже про складніші.

Соціальна підсистема ділового середовища

Історично підтверджено, що набуття людьми гідних умов для свого життя можливо при орієнтуванні науково-технічного прогресу, організації економіки й управлінських структур на соціальні цілі.

Очевидно, що соціальна підсистема, яка розглядається при побудові прототипу ділового середовища, це функція відтворення структури – підсистема вірувань, моралі, органів соціалізації, включаючи сім'ю та інститути освіти. Соціальна підсистема по структурі складніша, ніж інші підсистеми. Вона включає в себе безліч елементів, не увага до яких з боку підприємця може мати негативні наслідки. Основні елементи цієї підсистеми:

- якість освіти;
- особливості ринку праці;
- фінансова стабільність;
- критерії якості життя.

Соціальна підсистема розвитку підприємництва – це зміна ціннісних установок представників різних верств суспільства, підвищення рівня їхньої освіти й професійної підготовки. Це породжує прагнення до самореалізації і особистої свободи, посилює економічну активність населення і сприяє насиченню ділового середовища.

Якість освіти. Говорячи про соціальну підсистему, хочеться зробити наголос саме на освіті. Соціальна підсистема – підсистема ділового середовища, що включає інститут освіти. Як освіта, невиробнича сфера (місце провалів ринку) пов'язана з діловим

середовищем підприємництва?

По-перше, ділове середовище формується в рамках певної ситуації, психологічної культури, розумового ладу суспільства, який закладається у людини вихованням з дитячих років у сім'ї, а потім школою і т. д.

По-друге, сучасний підприємець як головна дійова особа ділового середовища повинен володіти певним рівнем професійних знань, які він може отримати як в освітньому закладі, так і самостійно. Бізнесмен не може приступити до справ без знань, наприклад, про суспільну свідомість. Він повинен знати мову, культуру, психологію людей, які будуть залучені до його сфери. Хоча головним у процесі отримання спеціальних знань є результат, але шлях його досягнення значною мірою визначає якість цього результату.

По-третє, в нормально функціонуючій економіці статистично встановлена залежність між освітою і рівнем доходу населення. Перше, в свою чергу, приводить до підвищення платоспроможності, а отже, підвищення потреб суб'єктів ринкових відносин.

По-четверте, дослідження показали, що ділове середовище і рівень освіти суспільства є взаємообумовленими елементами соціальної системи, кожен з яких по-різному впливає на розвиток іншого. Реальне падіння культури й моральності в суспільстві відображає його політичне, економічне і соціальне становище.

Особливості ринку праці. Для підприємницького середовища дуже важливий рівень професійної підготовленості не тільки самого підприємця, а й найманих працівників. Перехід до інформаційного суспільства, в якому сфера застосування інтелектуальних здібностей розширюється, де чисто фізична праця поступово зменшується, вимагає високої кваліфікації, яка можлива при отриманні певної освіти.

Фінансова стабільність. Наступним елементом є платоспроможність, або фінансова стабільність. Платоспроможність – здатність держави, організації чи фізичної особи своєчасно і повністю виконувати свої платіжні зобов'язання, що впливають з торгових, кредитних або інших операцій грошового характеру. Рівень платоспроможності економічних суб'єктів у середовищі бізнесу має важливе значення. Так, регіони України діляться за рівнем платоспроможності. При цьому в деяких дослідженнях [9, с. 114–120] спостерігається пряма залежність між економічним добробутом регіону і кількістю підприємців.

Розглянемо похідні перехресні підсистеми ділового середовища.

Екологічна підсистема ділового середовища

Культурно-ментальні особливості сфери збереження навколишнього середовища як елементи ділового середовища мають важливе значення, тому що дія підприємця може негативно впливати

на природу. Це культура взаємин організмів із навколишнім середовищем. Кожен підприємницький проект, пов'язаний з виробництвом, повинен в ідеалі спиратися на безпечні технології, що не приносять шкоди людині й природі.

Інституційна підсистема ділового середовища

Інституційні характеристики – це важливий елемент ділового середовища. Швидкість обороту грошових, матеріальних та інформаційних потоків, що протікають в певному мікро-, макроекономічному просторі, має прямопропорційну залежність від ступеня розвитку інфраструктурного елемента ділового середовища. Не випадково в першому розділі було відзначено, що ділове середовище України і США відрізняються як повітря від води. На це безпосередньо впливають, з нашої точки зору, інституційні характеристики та рівень сучасних інформаційно-комунікаційних ділових зв'язків. Інститути за такого підходу розуміються, перш за все, як правила, що регулюють практики повсякденної діяльності та які одночасно отримують імпульси для свого розвитку з такої практики. Інститути утворюють «не жорсткий каркас, а гнучку підтримуючу структуру, що змінюється під впливом практичної дії» [10, с. 133–150].

Інформаційна підсистема ділового середовища

Саме інформація дає можливість підприємцю раціонально розпоряджатися всіма видами ресурсів. Інформація дозволяє отримати рішення про те, як ефективніше й економічно вигідніше організувати виробництво товарів і послуг. Таким чином, інформація стає найважливішим ресурсом, від якості якого значною мірою залежить ведення ділових операцій. Серед стартових умов для реалізації інноваційного проекту головну роль відіграють не тільки інвестиції і наявність інноваційної ідеї. Нестача ділової інформації нерідко перешкоджає розвитку бізнесу нітрохи не менше, ніж нестача капіталу [10, с. 133–150].

ВИСНОВКИ

Таким чином, у статті запропоновано авторський варіант структури ділового середовища регіону, що включає 7 компонентів (підсистем). Причому класичні складові (економічна, соціальна, політична, правова) доповнені все більш актуальними в період трансформаційних процесів (інституційною, інформаційною та екологічною). Розкрито ключові характеристики складових ділового середовища регіону. Запропонована характеристика ділового середовища регіону має не тільки теоретичне, а й суто практичне значення, що пов'язано з виділенням особливостей ділового середовища в різних регіонах та можливістю створення цілісної картини ділового середовища регіону, що, в свою чергу, може виступити підґрунтям для розробки конкретних заходів стимулювання ділової активності регіону.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лебон Г. Психология социализма : пер. с фр. / Г. Лебон. – СПб. : Макет, 1995. – С. 18.
2. Parsons T. The Theory of Human Behavior in its Individual and Social Aspects / Talcott Parsons // The American Sociologist. – Vol. 27. № 4. – Winter, 1996. – Pp. 13–23.
3. Сурай А. С. Методичні основи моніторингу ділового середовища України: індекс рівня розвитку в регіональному розрізі / А. С. Сурай // ІНТЕЛЕКТ XXI : науковий економічний журнал. – Вип. 2. – К. : Національний університет харчових технологій, 2017. – С. 182–188.
4. Попов О. Є. Еволюція розвитку та особливості методології інституціонального аналізу економічних явищ і процесів / О. Є. Попов // Проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 169–173.
5. Економічний словник-довідник / за ред. С. В. Мочерного. – К. : Феміна, 1995. – 368 с.
6. Поланьї К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени / К. Поланьї ; пер. с англ. А. А. Васильева, С. Е. Федорова и А. П. Шурбелева ; под общ. ред. С. Е. Федорова. – СПб. : Алетейя, 2002. – 290 с.
7. Эрхард Л. Благополучие для всех : пер. с нем. / Л. Эрхард. – М. : Начала-Пресс, 1991. – 335 с.
8. Хайек Фридрих Август фон. Дорога к рабству / Фридрих Август фон Хайек. – М. : Астрель, 2012. – 320 с.
9. Проданова Л. В. Економіка регіонів України: втрачені ресурси і резерви майбутнього / Л. В. Проданова, О. О. Фомина // Бізнес Інформ. – 2016. – № 2. – С. 114–120.
10. Кирдина С. Г. Роль институтов и географии в экономическом развитии: актуальная полемика в гетеродоксальной экономике / С. Г. Кирдина // Пространственная экономика. – 2016. – № 3. – С. 133–150.

Дата надходження до редакції – 08.02.2017 р.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 334.72(477)

JEL Classification: D04, M21

Фінагіна О. В., Проданова Л. В.
Черкаський державний технологічний університет
Котляревський О. В.
ДП «Наукова спілка Донбасу»

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ЕФЕКТ РЕГУЛЯТОРНОГО ВПЛИВУ НА МОТИВАЦІЮ ДО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Запропоновано аналітичний інструментарій аналізу синергетичного ефекту регуляторного впливу на мотивацію до підприємництва в національній економіці. Синергетичний ефект різноманітних мотивуючих і демотивуючих факторів, що впливають на підприємницьку діяльність, а також різноманіття їхніх комбінацій в рамках національної економіки відстежено за регіонами країни.

Ключові слова: мотивація, розвиток підприємницької діяльності, синергетичний ефект регуляторного впливу.

Finagina O., Prodanova L.
Cherkasy State Technological University
Kotliarevsky O.
Subsidiary company «Scientific union of Donbass»

SYNERGETIC EFFECT OF REGULATORY INFLUENCE ON MOTIVATION FOR BUSINESS ACTIVITY IN ECONOMY OF UKRAINE

An analytical tool for analysis of the synergistic effect of regulatory influence on the motivation to entrepreneurship in the national economy is proposed. The synergistic effect of various motivating and demotivating factors which influence entrepreneurial activity, as well as the variety of their combinations within the national economy, has been examined in the regions of the country.

Keywords: motivation, development of entrepreneurial activity, synergistic effect of regulatory influence.

ВСТУП

Попередні дослідження теоретичних і методичних основ формування мотиваційного механізму активізації підприємництва [1] довели, що розвиток підприємницької діяльності в економіці країни та її регіонів залежить від певних факторів (умов), що в сукупності забезпечують сприятливі можливості для підприємництва, тобто якщо сформоване підприємницьке середовище. Вплив численних різноманітних факторів та умов середовища може бути для підприємництва мотивуючим або демотивуючим, що, у свою чергу, активізує або гальмує його розвиток. Особливу роль у формуванні такого середовища та регуляторного впливу на мотивацію до підприємництва відіграє політика держави. Розвиток підприємництва залежить від мотиваційних чинників, що спонукають господарюючих суб'єктів до активізації діяльності (від регуляторного впливу на мотивацію) на різних рівнях економічної системи – національної економіки, регіону, підприємства. При вивченні можливостей регуляторного забезпечення мотивації до підприємницької діяльності важливо враховувати не лише численність і різноманітність факторів та умов мотивації, а також синергетичний ефект їхньої дії.

В реальних умовах синергетичний ефект дії факторів, що впливають на мотивацію підприємницької діяльності в національній економіці (у тому числі регуляторної політики держави), виражається в кількісних і якісних показниках діяльності суб'єктів господарювання. Різноманіття факторів та їхніх комбінацій у рамках національної економіки можна відстежити за її регіонами. Слушними в цьому плані, на наш погляд, є зауваження, що «... з одного боку, підприємництво є фактором соціально-економічного прогресу, а з іншого – в умовах соціально-економічного прогресу воно буде розвиватися високими темпами, цілком реалізуючи свій ... потенціал» [2, с. 224]; «ключові прояви синергетичного ефекту ... розвитку регіону виступають як підсумки корисного результату дії факторів, задіяних для їхнього отримання, внаслідок ефективного поєднання взаємодії цих факторів» [3, с. 69].

Отже, можна припустити, що проявом синергетичного ефекту впливу факторів мотивації підприємницької діяльності може бути, з одного боку, розподіл та концентрація суб'єктів підприємницької діяльності за окремими регіонами національної економіки, а також їхня ефективна діяльність, а з іншого – відповідний рівень соціально-економічного розвитку самих регіонів, який є результатом функціонування економічних суб'єктів, що здійснюють діяльність на території регіону.

Дослідженню розвитку соціально-економічних систем з позицій синергетики присвячено роботи І. Ансофа, В. Аршинова, С. Єрохіної,

В.-Б. Занга, В. Капустіна, С. Курдюмова, Е. Кемпбелла, І. Пригожина, І. Стенгерса, Г. Хакена та ін.

Вплив різноманітних факторів активізації діяльності господарюючих суб'єктів може приводити до нелінійних змін у самій системі підприємництва, які важко або неможливо спрогнозувати в межах класичної методології. В рамках нової парадигми дослідження економічних процесів і соціальних систем ґрунтується на засадах синергетики та теорії складності. Тому до аналізу системи підприємництва з аспектів мотивування, а також ефекту впливу факторів розвитку підприємства й регуляторного забезпечення мотивації доцільне застосування синергетичної методології. Враховуючи зазначене, дослідження синергетичного ефекту регуляторного впливу на мотивацію до підприємницької діяльності в економіці України є актуальним.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є удосконалення аналітичного інструментарію вивчення синергетичного ефекту регуляторного впливу на мотивацію до підприємницької діяльності в національній економіці.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою перевірки припущення щодо прояву синергетичного ефекту впливу факторів мотивації до підприємницької діяльності в регіонах національної економіки (зокрема регуляторної політики), висунутого на початку статті, для аналізу вибрано відповідні показники.

Результати регуляторного забезпечення розвитку підприємництва в регіонах національної економіки певним чином відображають основні статистичні показники, що характеризують стан і тенденції регіонального розвитку суб'єктів господарювання (підприємств – юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців) [4; 5, с. 64–204].

Для аналізу концентрації суб'єктів підприємницької діяльності в окремих регіонах країни обрано основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання (підприємств і фізичних осіб-підприємців) у регіональному розрізі, що розраховані та оприлюднені Державною службою статистики України. Проаналізовано відсоткові значення питомої частки кожного регіону в основних структурних показниках діяльності за підсумками 2015 року [5, с. 64–89]: кількість суб'єктів, кількість зайнятих і найманих працівників, обсяг реалізованої продукції.

Аналіз проводився у декілька етапів з використанням методів дескриптивної статистики.

1. Визначення середнього значення кожного показника усіх регіонів (за відповідною сукупністю регіональних параметрів, за виключенням м. Києва) за формулою:

$$\bar{x}_j = \frac{\sum_{i=1}^n x_{ij}}{n}, \quad (1)$$

де \bar{x}_j – середнє значення j -го показника; x_{ij} – значення j -го показника i -го регіону; n – кількість регіонів.

2. Формування за кожним показником j сукупності A_j , до якої входять ті регіони, рівень параметрів яких перевищує розраховане середнє значення:

$$A_j: i \in A_j, \text{ якщо } x_{ij} > \bar{x}_j.$$

3. Знаходження значення функції S_i , що відображає кількість показників, за якими регіон i перевищує розраховане середнє значення:

$$S_i = \sum_{j=1}^m \begin{cases} 1, \text{ якщо } i \in A_j \\ 0, \text{ якщо } i \notin A_j \end{cases}$$

де m – кількість аналізованих показників.

4. Визначення середнього значення функції S_i усіх регіонів за формулою:

$$\bar{S} = \frac{\sum_{i=1}^n S_i}{n}. \quad (2)$$

5. Вибірка тих регіонів, значення функції S_i яких перевищує розраховане середнє значення. Ця вибірка формує сукупність AS :

$$AS: i \in AS, \text{ якщо } S_i > \bar{S}.$$

У загальному вигляді алгоритм проведених розрахунків та групування регіонів можна передати такою формулою:

$$AS: i \in AS, \text{ якщо } \sum_{j=1}^m \begin{cases} 1, \text{ якщо } x_{ij} > \sum_{k=1}^n \frac{x_{kj}}{n} \\ 0, \text{ якщо } x_{ij} \leq \sum_{k=1}^n \frac{x_{kj}}{n} \end{cases} > \sum_{k=1}^n \frac{\sum_{j=1}^m \begin{cases} 1, \text{ якщо } x_{kj} > \sum_{p=1}^n \frac{x_{pj}}{n} \\ 0, \text{ якщо } x_{kj} \leq \sum_{p=1}^n \frac{x_{pj}}{n} \end{cases}}{n}$$

де i, k, p – регіони у виборках відповідно першого, другого та третього рівнів (етапів аналізу); j – аналізований показник; n – кількість регіонів; m – кількість показників.

У підсумку виявлено три групи регіонів з різним ступенем концентрації суб'єктів підприємництва та їхньої діяльності:

– високий ступінь концентрації: Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області (кількість значень аналізованих параметрів, рівень яких перевищує значення усередненого показника, – 8);

- середній: Вінницька, Донецька і Полтавська області (4);
- нижче середнього: всі інші регіони.

Для покращення сприйняття інформації про результати аналізу та з метою візуалізації одержаних даних використано засоби географічної інфографіки (рис. 1).

Рис. 1. Концентрація суб'єктів підприємництва за регіонами України в 2015 р.

Джерело: власна розробка

Як зазначено раніше, синергетичний ефект впливу факторів мотивації підприємницької діяльності проявляється у відповідному рівні соціально-економічного розвитку самих регіонів, який є результатом функціонування економічних суб'єктів, що здійснюють діяльність на їхній території.

Для аналізу обрано показники рівня економічного й соціального розвитку регіонів, що розраховані та оприлюднені Державною службою статистики України [6, с. 13–16]: чисельність наявного населення, кількість зайнятих економічною діяльністю, наявний дохід населення в розрахунку на одну особу, витрати населення у розрахунку на одну особу, середньомісячна заробітна плата, індекс споживчих цін, обсяг реалізованої промислової продукції, продукція сільського господарства (в тому числі продукція рослинництва і тваринництва), валовий регіональний продукт, прийняття в експлуатацію загальної

площі житла, роздрібний товарооборот підприємств, експорт та імпорту товарів і послуг, фінансовий результат до оподаткування (прибуток і збиток), капітальні інвестиції.

Показники рівня економічного та соціального розвитку регіонів проаналізовано за тією ж методикою, за якою проведено аналіз основних структурних показників діяльності суб'єктів господарювання регіонів. І за тим же алгоритмом (що наведений вище) виокремлено групи регіонів за критерієм кількості випадків, коли значення відповідного параметра регіону перевищує значення усередненого показника.

У підсумку виявлено такі групи регіонів з різним рівнем соціально-економічного розвитку:

- дуже високий рівень: Київська і Дніпропетровська області (кількість значень аналізованих параметрів, рівень яких перевищує значення усередненого показника, – 18–20);
- високий рівень: Одеська і Харківська області (15–17);
- вище середнього: Полтавська, Львівська, Запорізька (12–14);
- середній рівень: Донецька і Вінницька області (9–11).

Візуалізація результатів аналізу представлена на рис. 2.

Рис. 2. Розподіл регіонів України за рівнем соціально-економічного розвитку країни в 2015 р.

Джерело: власна розробка

При співвіднесенні концентрації суб'єктів підприємницької діяльності в окремих регіонах країни і рівнів соціально-економічного розвитку самих регіонів (рис. 3) виявлено, що розвиток підприємницької діяльності відповідним чином концентрується в

регіонах залежно від рівня їхнього соціально-економічного розвитку, що є підтвердженням синергетичного ефекту впливу факторів мотивації до підприємницької діяльності.

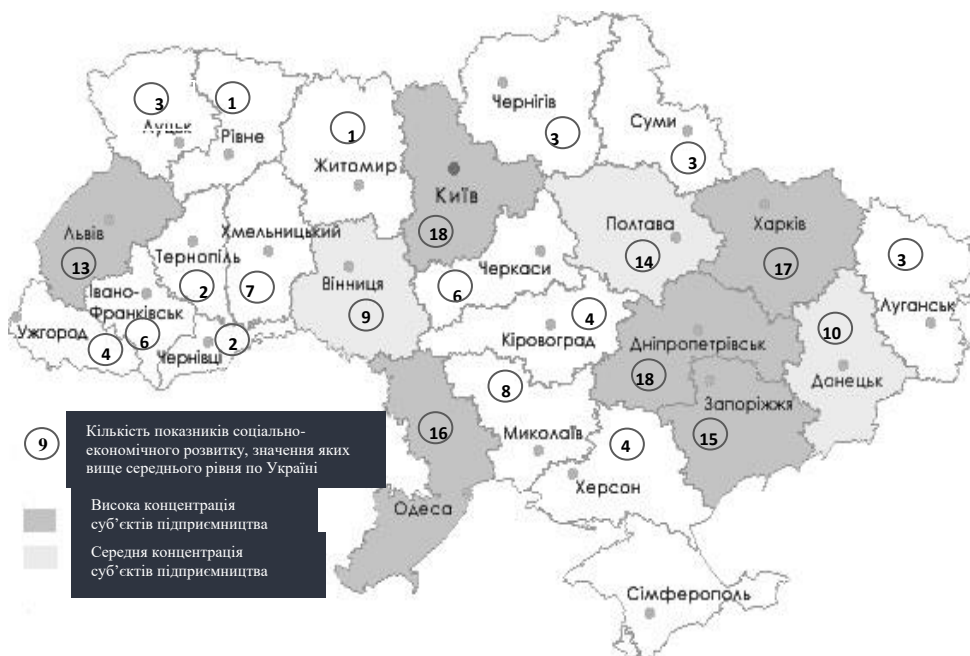

Рис. 3. Співвіднесення концентрації суб'єктів підприємництва і соціально-економічного розвитку регіонів України в 2015 р.

Джерело: власна розробка

Думку щодо можливості застосування обраних для аналізу показників як критеріальних оцінок для визначення регіональних факторів соціально-економічного розвитку, а також впливу регіональних факторів на розвиток підприємництва і підприємницької діяльності висловлюють вітчизняні науковці-дослідники.

Фахівці зазначають, що вагомий вплив на розвиток підприємництва здійснюють регіональні фактори, які відображають загальні умови розвитку окремих видів підприємницької діяльності та рівень підтримки бізнесу місцевими органами влади, доступність фінансових, трудових і матеріальних ресурсів, загальні умови ведення бізнесу в регіоні, обсяги споживчих ринків та їхніх сегментів, рівень розвитку інфраструктури тощо [7, с. 91].

В контексті дослідження взаємозв'язку соціально-економічного розвитку регіонів і мотивів розвитку на їхній території підприємницької діяльності обрані для аналізу показники в регіональному розрізі відображають:

– чисельність наявного населення, кількість зайнятих економічною діяльністю – потенціал людських ресурсів і ринку праці регіону для розвитку підприємницької діяльності; в розрізі регіонів показники

дають уявлення про щільність населення і його концентрацію, що, у свою чергу, свідчить про сприятливість соціально-економічних умов життя для населення, в тому числі підприємців;

– наявний дохід і витрати населення – рівень життєзабезпечення населення; обсяг грошових коштів, які можуть бути використані для задоволення потреб і накопичення заощаджень (що виступають джерелом формування потенціалу фінансових ресурсів підприємницького сектору, тобто розвитку підприємництва), розміри споживчого ринку;

– індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року) та роздрібний товарооборот підприємств – стабільність і масштаби внутрішнього ринку;

– валовий регіональний продукт – узагальнюючий показник, який характеризує рівень розвитку економіки регіону і діяльності господарюючих суб'єктів (підприємницького сектору); показник, що певною мірою відображає податковий потенціал і обсяг оподатковуваних ресурсів регіону;

– обсяг реалізованої промислової продукції, (товарів, послуг) та обсяг продукції сільського господарства, в тому числі продукції рослинництва та тваринництва – характеризують сектори спеціалізації регіонів, а також підприємницької діяльності на їхній території;

– середньомісячна заробітна плата і прийняття в експлуатацію загальної площі житла – рівень життя та соціальні умови (проживання) населення (в тому числі підприємців);

– фінансовий результат до оподаткування, (прибуток/збиток) – результативність і успішність підприємницької діяльності в регіоні;

– капітальні інвестиції – капітальні (та інвестиційні) ресурси для розвитку підприємницької діяльності;

– експорт, імпорт (товарів, послуг) – залученість регіону до зовнішньоекономічної діяльності, доступ регіональних виробників на зовнішні ринки; вихід на зовнішні ринки сприяє підвищенню конкурентоспроможності і зростанню підприємництва, підвищенню якості продукції підприємців (товарів та послуг).

ВИСНОВКИ

1. Розвиток підприємництва в сучасному економічному середовищі залежить від мотиваційних чинників, що спонукають господарюючих суб'єктів до активізації діяльності (регуляторного впливу на мотивацію) на різних рівнях економічної системи – національної економіки, регіону, підприємства, тобто на макро-, мезо-, мікрорівнях. При вивченні можливостей регуляторного впливу важливо враховувати не лише численність і різноманітність чинників, факторів, умов мотивації, а також синергетичний ефект їхньої дії.

2. Оцінку синергетичного впливу факторів, які мотивують до

підприємництва в економіці країни, можна отримати в результаті співвіднесення кількісних і якісних показників: по-перше, діяльності суб'єктів господарювання; по-друге, функціонування національної економіки (її регіонів, галузей і сфер).

3. Синергетичний ефект різноманітних мотивуючих і демотивуючих факторів та різноманіття їхніх комбінацій у рамках національної економіки відстежено за її регіонами. Аналіз основних структурних показників діяльності підприємств і фізичних осіб-підприємців у регіональному розрізі дав змогу виокремити групи регіонів з різним ступенем концентрації підприємництва та групи з різним рівнем соціально-економічного розвитку. При співвіднесенні концентрації суб'єктів підприємницької діяльності в окремих регіонах країни і рівнів соціально-економічного розвитку самих регіонів виявлено, що розвиток підприємництва відповідним чином концентрується в регіонах залежно від рівня їхнього соціально-економічного розвитку, що є певним проявом синергетичного ефекту мотивації до підприємницької діяльності.

4. Запропонований алгоритм розрахунків і групування регіонів за ступенем концентрації в них суб'єктів підприємницької діяльності та її ефективності, а також за рівнем соціально-економічного розвитку регіонів ґрунтується на методах описивної статистики.

5. Застосування синергетичної методології і методів описивної статистики дає змогу удосконалити аналітичний інструментарій визначення соціально-економічної ефективності регуляторного впливу на мотивацію до підприємницької діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Проданова Л. В. Дослідження мотиваційного механізму підприємницької діяльності як умови ефективного інкубування бізнесу в національній економіці / Л. В. Проданова, О. В. Котляревський // Інтелект ХХІ. – 2017. – № 1. – С. 96–103.
2. Шлафман Н. Л. Подолання диспропорцій соціального потенціалу підприємництва в Україні / Н. Л. Шлафман, О. В. Бондаренко, О. В. Захаров // Економічні інновації. – 2015. – Вип. 60 (3). – С. 224–232.
3. Волинчук Ю. В. Синергетичний ефект сталого розвитку регіонів [Електронний ресурс] / Ю. В. Волинчук // Фінансовий простір. – 2012. – № 3 (7). – С. 66–70. – Режим доступу : <http://fp.cibs.ck.ua/files/1203/12vjvseo.pdf>.
4. Державна служба статистики України : офіц. веб-сайт Держ. ком. статистики України [Електронний ресурс] / Держстат України. – Електрон., текст., табл. дан. і прогр. – К. : Держстат, 1998–2017. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.
5. Регіони України 2016 р. : статистичний збірник : ч. II. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 692 с.
6. Регіони України 2016 р. : статистичний збірник : ч. I. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 299 с.
7. Волощук Н. Ю. Регіональні особливості розвитку сфери малого підприємництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Волощук Надія Юріївна; НААН України, Закарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція. – Ужгород, 2016. – 224 с.

Дата надходження до редакції – 02.03.2017 р.

УДК 330.341.1(045)

JEL Classification: O390

В. М. Бондаренко, О. П. Мудрик
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті досліджено питання розвитку інноваційної діяльності, проблеми, які виникають на шляху впровадження інновацій. Показано, що для забезпечення збалансованого розвитку регіонів необхідний перехід від експортно-сировинної моделі розвитку, що спирається на великі компанії сировинного ринку, до диверсифікації і модернізації економіки. Охарактеризовано інноваційну діяльність промислових підприємств України і вказані основні чинники, що сприяють зростанню ефективності інновацій. Розкрито хибні підходи до управління підприємствами та економікою країни за командно-адміністративної системи господарювання, до яких належать вітчизняні підприємства із незадовільним рівнем інноваційного розвитку. Відзначено, що використання індустріальних парків є одним з найбільш ефективних інструментів промислового розвитку на інноваційній основі.

***Ключові слова:** інновації, організаційні структури, ринок інновацій, ефективність інновацій, інноваційний розвиток, підприємство, економічна діяльність.*

***Bondarenko V., Mudrik O.**
Vinnitsa Trade and Economic Institute
of Kyiv National Trade and Economics University*

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY IN UKRAINE

The article deals with the issues of development of innovation activity, problems arising on the way of introduction of innovations. It is shown that in order to ensure balanced development of regions, it is necessary to move from the export-raw material development model based on large companies of the raw material market to diversifying and modernizing the economy. The innovative activity of industrial enterprises of Ukraine is characterized and the main factors contributing to the growth of innovation efficiency are outlined. The false approaches to the management of enterprises and the

economy of the country for the command-administrative system of management are disclosed, which include domestic enterprises with unsatisfactory level of innovation development. It is pointed out that the use of industrial parks is one of the most effective tools of industrial development on an innovative basis.

Keywords: *innovations, organizational structures, market of innovations, efficiency of innovations, innovation development, enterprise, economic activity.*

ВСТУП

Усі реформи в організаційних структурах управління наукою пов'язані з пошуком шляхів підвищення ефективності інвестування у дослідження. Своїми рішеннями держави намагаються запроваджувати нові стимули для підвищення результативності витрат на наукову діяльність, а також формувати більш дієві системи генерування знань, їх розповсюдження у суспільстві та продуктивного впровадження в економічній діяльності.

Як свідчать роботи багатьох видатних економістів сучасності, результати науково-технічної діяльності та інноваційні технології, які базуються на впровадженні нових знань, є одним із головних ресурсів, що визначає темпи економічного зростання країни. Моніторинг виконання завдань і оцінювання отриманих результатів за допомогою системи показників і індикаторів розглядається у провідних країнах світу як важлива складова ефективної науково-технічної політики.

Перехід до інноваційного типу розвитку ставить питання про місце і роль країн у сучасному світі. Наразі Україна перебуває у глибокій кризі. Старий індустріальний потенціал значною мірою вичерпано. Потенціал інноваційного розвитку не сформовано. Якщо в найближчі роки не вдасться започаткувати процеси, які нарощуватимуть інноваційний потенціал, створюватимуть механізми інноваційного розвитку, поступово переводячи економіку на інноваційну основу, то Україна неминуче й остаточно перетвориться на сировинний придаток розвинених країн. Вона втратить кадровий і освітній потенціал, значну частину корінного населення і перспективи поповнити ряд розвинених країн. Поки що можливості для оновлення країни існують. Вони спираються насамперед на людський капітал, освітній і науковий потенціал суспільства. Але без кардинального реформування освітньо-наукової сфери, системи взаємозв'язків науки і виробництва, створення інституційних, фінансових і організаційних механізмів продукування інновацій і перетворення їх в основу розвитку нічого не вийде.

Дослідження теоретичних та практичних аспектів інноваційного розвитку економіки займає провідне місце в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Теоретичні засади інноваційного розвитку та рекомендації щодо формування механізму його фінансового

забезпечення розробили М. Кондратьєв, Г. Менш, С. Глазьєв, Ю. Яковець, В. Геєць, М. Денисенко. Провідними вітчизняними дослідниками у вирішенні питань розбудови інноваційної економіки є: О. Амоша, М. Долішній, С. Онишко, Т. Пасєнко, А. Кузнєцова, Л. Федулова, І. Іртишева. У роботах цих науковців також аналізувалися окремі аспекти інноваційного розвитку країн ЄС та можливості використання зарубіжного досвіду для досягнення стратегічної мети розвитку українського суспільства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних і зарубіжних економістів, здійсненим у сфері теорії та організації інноваційного розвитку, варто зазначити, що до цього часу не знайшли свого кінцевого застосування конкретні шляхи впровадження та адаптації світового досвіду інноваційного розвитку економіки України і, відповідно, саме формування національної моделі, що й обумовило актуальність даної теми.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сталий соціально-економічний розвиток України неможливий без забезпечення збалансованого розвитку суб'єктів країни, який включає створення ефективної економіки регіонів на основі формування сучасної виробничої, транспортної, житлово-комунальної та іншої інфраструктури; розвиток соціальної сфери, що забезпечує сприятливі умови життєдіяльності населення; усунення диспропорцій соціально-економічного розвитку суб'єктів України. Для забезпечення збалансованого розвитку регіонів необхідний перехід від експортно-сировинної моделі розвитку, що спирається на великі компанії сировинного ринку, до диверсифікації і модернізації економіки, переведення її на інноваційні рейки, шлях високої концентрації виробництва. Зазвичай кажуть, що основою інноваційного розвитку економіки є активізація інноваційної діяльності, впровадження науково-технічних досягнень у технологічні процеси, нові вдосконалені товари та послуги. Однак інноваційний розвиток – це більш складне і комплексне поняття. Воно включає розробку і впровадження нових і модернізацію існуючих технологій, випуск інноваційних продуктів і послуг, інновації в управлінні, які відповідають сучасному світовому рівню. Таким чином, коло завдань, які необхідно вирішувати в рамках інноваційної діяльності, дуже широке. Одним із головних є розробка програм інноваційного розвитку. Будь-який процес повинен починатися з розробки планів і програм, визначення пріоритетів і напрямків розвитку, вибору орієнтирів руху. Моніторинг реалізації інноваційних проектів показує, що в тих регіонах, де є чітка політика і вироблена інноваційна програма, йде успішний розвиток і впровадження інновацій.

Інноваційну діяльність необхідно розглядати як невід'ємну складову конкурентоспроможності національної економіки, яка визначається як набір інституцій, політик і факторів, що визначають рівень продуктивності економіки. Україна представлена у декількох доповідях та індексах, які оцінюють технологічну та інноваційну конкурентоспроможність країн і здійснюють їхнє рейтингування. За даними звіту Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність 2015–2016 рр., рейтинги України в порівнянні із сукупною кількістю країн становлять: Глобальний індекс конкурентоспроможності в 2016 р. (WEF Global Competitiveness Index) – 79 місце зі 140 країн (2015 р. – 76 місце зі 144 країн); Індекс технологічної готовності у 2015 р. (WEF Technological Readiness Index) – 94 місце зі 148 країн (2014 р. – 73 місце зі 144 країн). Згідно з «Глобальним інноваційним індексом – 2016» (GII) [6], опублікованим Корнельським університетом, міжнародною бізнес-школою Insead та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, за рівнем розвитку інновацій Україна посіла 64 місце серед 141 країни світу з урахуванням 79 показників. Зауважимо, що в 2015 р. вищезгаданий показник України виявився кращим за останні п'ять років. За рівнем розвиненості інновацій Україна піднялася на вісім позицій і опинилася на 63 місці серед 143 держав світу, розташувавшись у списку між Бахрейном і Йорданією [7]. За ЄІТ Україна знаходиться в останній за рівнем інновативності, четвертій групі «країн, що наздоганяють». Порівняно з іншими країнами ЄС відставання України становить: від «країн-лідерів» – приблизно у три рази (Швеція – 0,68), від «країн-послідовників» – у два рази (Великобританія – 0,48), від країн – «помірних інноваторів» – 1,6 рази (Норвегія – 0,35). З погляду інноваційного розвитку Україна знаходиться на рівні Росії та Болгарії [8, с. 93]. Проаналізувавши позиції України в міжнародних рейтингах, можна побачити суперечливу картину, і варто зазначити, що підвищення рангу певних показників не засвідчує, що це переросте в сталу тенденцію.

Кредитування науково-технічної та інноваційної діяльності, незважаючи на положення щодо кредитування інноваційної діяльності Законів України «Про інноваційну діяльність» та «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», кошти у відповідних бюджетних програмах на зменшення відсоткової ставки за кредитами у 2013–2016 рр. не були передбачені. У попередні роки вони виділялися вкрай нерегулярно і становили незначну частку у фінансуванні інноваційної діяльності за рахунок усіх джерел. Доцільно внести зміни до законодавства, передбачивши ефективні та швидкі за реалізацією механізми пільгового кредитування інноваційної діяльності державними фондами, банками: компенсацію (повну або часткову) відсотків за користування кредитними коштами, що

сплачують підприємства інноваційному фонду, банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проєктів, проєктів трансферу технологій; безвідсоткове кредитування (з інфляційною індексацією) інноваційних проєктів, проєктів трансферу технологій у пріоритетних напрямках; надання державних гарантій банкам, що здійснюють кредитування інноваційних проєктів у пріоритетних напрямках (зміни до Закону України «Про інноваційну діяльність», підзаконні акти). Кредит надається лише для проєктів, де витрати на впровадження технології (придбання обладнання, його модернізація, витрати на використання професійних знань, придбання ліцензії або патенту, інші витрати, пов'язані з впровадженням технології) становлять не менше 25 %.

Розвиток інновацій обернено пропорційний територіальній величині держави, що зумовлено складністю централізації управління інноваційними процесами. Аналіз європейських тенденцій розвитку інновацій свідчить про умовний поділ Європи на «сильні» та «слабкі» інноваційні держави, Україна потрапляє до категорії «слабких». Проте Інвестиційний звіт ООН засвідчує, що 21 500 транснаціональних корпорацій базуються на території країн, що розвиваються (Індія, Бразилія, Росія, Китай та ін.), і прогноз світового економічного зростання на 70 % очікується саме від таких держав. Це свідчить про зміщення центрів інвестування у інновації, тобто в Україні є значні перспективи внаслідок впливу даного фактора глобального розвитку, проте це значною мірою залежить від внутрішнього інноваційного й інвестиційного стану України.

У 2016 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1715 підприємств, або 16,8 % обстежених промислових підприємств (у 2015 р. – 1758 підприємств, або 17,4 %) (табл. 1).

На технологічні інновації підприємства витратили 9,6 млрд грн (11,5 млрд грн у 2015 р.). Частка коштів на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення скоротилася до 58 %, проте на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки зросла до 17,1 % (відповідно 13,7 % і 3,4 %); як і в попередні роки, досить незначна частка коштів (0,9 %) витрачається на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій).

Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності залишаються власні кошти підприємств – 72,9 % загального обсягу витрат (проти 63,9 % у 2015 р.), фінансова підтримка держави – 1,9 % (2,2 %), кошти вітчизняних та іноземних інвесторів – 1,3 % і 13,1 % відповідно (1,3 % і 8,7 %); частка кредитів значно скоротилася і склала 6,6 % (21,0 %).

Таблиця 1

Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2016 р. за регіонами

Регіон	Кількість інноваційно активних підприємств, одиниць		Частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, %		Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн грн		Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Україна	1758	1715	17,4	16,8	36157,7	35891,6	3,3	3,3
Вінницька	50	55	18,0	19,4	304,6	498,5	1,6	2,3
Волинська	29	23	12,9	10,5	164,4	287,0	1,7	3,0
Дніпропетровська	78	84	10,7	11,9	1692,4	3813,0	0,8	1,9
Донецька	91	85	11,8	10,5	4975,0	6130,8	2,2	3,0
Житомирська	54	57	16,5	17,5	751,2	829,3	5,1	5,5
Закарпатська	18	15	8,5	6,9	1052,5	1363,9	13,4	15,5
Запорізька	115	115	29,8	28,8	1671,6	1671,1	2,2	2,3
Івано-Франківська	89	87	20,5	21,4	1707,9	881,6	7,5	4,3
Київська	44	68	9,0	13,5	635,5	831,4	1,7	2,4
Кіровоградська	46	46	17,4	18,3	294,2	803,8	2,8	6,4
Луганська	64	61	13,0	11,2	2786,8	1416,9	3,4	2,1
Львівська	101	116	13,4	16,6	658,1	849,5	2,1	3,0
Миколаївська	114	81	29,8	24,9	202,9	639,2	0,9	3,0
Одеська	83	69	22,3	17,6	887,6	916,8	3,6	3,6
Полтавська	29	33	8,3	8,1	8227,8	3999,6	14,4	6,5
Рівненська	36	39	14,6	14,9	83,9	111,9	0,6	0,8
Сумська	41	32	18,6	14,0	2211,1	2328,8	10,6	10,4
Тернопільська	50	36	22,3	17,1	491,5	155,4	7,4	2,6
Харківська	168	182	22,1	23,2	2878,0	2972,3	4,8	4,8
Херсонська	53	48	26,1	23,6	564,8	406,3	5,6	4,0
Хмельницька	78	58	22,5	18,2	360,5	263,2	2,3	1,6
Черкаська	50	47	16,1	15,0	346,5	566,9	1,2	2,0
Чернівецька	37	30	18,4	16,5	132,2	99,9	3,5	2,6
Чернігівська	43	45	20,4	20,7	190,2	147,9	1,4	1,1
м. Київ	130	142	26,1	25,6	2343,0	3178,4	4,4	4,4
м. Севастополь	13	11	16,9	11,3	24,5	7,1	0,6	0,2

Джерело: [2]

Впровадженням інновацій у 2016 р. займалися 1312 підприємств (77 % загальної кількості інноваційно активних). Впроваджували інноваційні види продукції 683 підприємства, кількість таких видів становила 3138 найменувань, з них 809 – машини, устаткування, апарати, прилади. Нові технологічні процеси у звітному періоді запровадили 557 підприємств; кількість процесів склала 1576, у тому числі маловідходних, ресурсозберігаючих – 502 (табл. 2).

Таблиця 2

Впровадження інновацій на промислових підприємствах

Показники	2015 р.	2016 р.
Впроваджено		
інноваційних видів продукції, найменувань	3403	3138
з них машин, устаткування, приладів, апаратів тощо	942	809
нових технологічних процесів	2188	1576
з них маловідходних, ресурсозберігаючих	554	502
Придбано нових технологій	739	651
Реалізовано інноваційної продукції, млрд грн	36,2	35,9

Джерело: [17]

У 2016 р. 1031 підприємство реалізувало інноваційної продукції на 35,9 млрд грн., або 3,3 % загального обсягу реалізованої промислової продукції (у 2014 р. відповідно 36,2 млрд грн та 3,3 %). Реалізацію продукції за межі України здійснювали 344 підприємства, обсяг якої склав 44,7 % від загального обсягу реалізованої інноваційної продукції, у тому числі в країни СНД – 25,3 %.

Майже кожне четверте підприємство реалізовувало продукцію, що була новою для ринку. Обсяг такої продукції склав 12,4 млрд грн, більш ніж половину якої (53,0 %) 102 підприємства поставили на експорт. Слід зазначити, що більшість підприємств (86,0 %) у звітному періоді реалізовували продукцію, яка була новою виключно для підприємства. Її обсяг склав 23,5 млрд грн, 40,4 % якої 271 підприємство реалізувало за межі України [2].

До чинників, що сприяють зростанню ефективності інновацій, належать [3, с. 60]:

- спроможність керівників підприємства і персоналу усвідомлювати та оцінювати економічні, соціальні й технологічні зміни у зовнішньому середовищі;
- орієнтація керівників підприємства на довгострокову перспективу та наявність чітких стратегічних цілей;
- розвинена система збуту та маркетингу, спроможна досліджувати й оцінювати ринкові ідеї, уміння аналізувати та реалізовувати нові ідеї.

Інноваційний розвиток реалізується за допомогою короткотермінових та середньотермінових проектів і програм в основних сферах діяльності. Найважливіше місце в процесі його реалізації займають маркетингові дослідження і планування, за допомогою яких поширюється інформація про компанію, її конкурентні переваги на базі унікальних особливостей і нових проектів [1, с. 449].

Тому важливим є розроблення на промислових підприємствах стратегії інноваційного розвитку. В свою чергу, забезпечення інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств залежить як від дій безпосередньо керівництва підприємств, так і від дій на рівні держави профільних міністерств і відомств.

Вітчизняні підприємства мають незадовільний рівень інноваційного розвитку, що є наслідком, в першу чергу, хибних підходів до управління підприємствами та економікою країни за командно-адміністративної системи господарювання.

Разом з тим у сучасних умовах негативні тенденції викликані недостатнім фінансуванням, низьким рівнем зацікавленості керівництва підприємств у інноваціях, високим рівнем ризику.

У сучасних соціально-економічних реаліях, що мають місце в Україні, зокрема за прогресуючої економічної кризи, особливої уваги заслуговує питання оновлення і розвитку промисловості. Одним із найбільш ефективних інструментів промислового розвитку на інноваційній основі в останні десятиріччя є індустріальні парки. Так, зокрема, в США функціонує понад 400 індустріальних парків, в Туреччині – 262, у Німеччині – 200, В'єтнамі – 200, Польщі – понад 60, Росії – 45 таких утворень, причому ще 56 перебувають на стадії проектування. Аналізуючи дані щодо діяльності зарубіжних індустріальних парків, можна зробити такі висновки: 1) цілі створення індустріальних парків у різних країнах визначаються пріоритетністю завдань, що стоять перед тією чи іншою державою або регіоном; 2) характерними рисами у формуванні та розвитку індустріальних парків є: розташування поблизу населеного пункту; наявність великих транспортних вузлів; розроблення єдиної концепції розвитку комплексу; надання сучасних комунікаційних послуг; наявність виробничих, складських офісних приміщень у межах території індустріального парку тощо; 3) залежно від виду послуг, що надаються резидентам індустріальних парків, вирізняють три типи індустріальних парків: greenfield (розбудова парку «з нуля»), brownfield (розбудова парку на місці колишніх промислових підприємств) та «комплексний парк» (об'єднує перші два типи); 4) індустріальний парк пропонує сприятливі умови для ведення бізнесу резидентами, має чіткі галузеві пріоритети, пов'язані з історичним розвитком регіону, та орієнтується на його інвестиційну привабливість; 5) у більшості індустріальних парків діє окрема власна професійно підготовлена керуюча компанія, яка займається пошуком і залученням інвесторів із найбільших міжнародних та вітчизняних корпорацій, незалежних спеціалізованих компаній.

ВИСНОВКИ

Для покращення такої ситуації для вітчизняних підприємств необхідна відповідна політика уряду та вдосконалене законодавство

держави, які мають бути спрямовані на захист інтелектуальної власності, власників патентів, ліцензій і спрощення процесу приватизації права власності на розробки. Без сумніву, необхідним є державне фінансування наукових розробок та втілення досягнень українських науковців саме в українських підприємствах, адже більшість наукових робіт вже багато років залишаються нереалізованими. Світові тенденції розвитку інновацій свідчать про те, що більшість успішних інновацій у конкретних галузях надходять «ззовні». Зокрема, це характерно для техніки (компанія Apple здійснила прорив у сфері телефонів, Amazon змінює сферу книжкового бізнесу тощо). Проте успіх залежить і від оперативності представлення новинки на ринку, її захищеності від плагіату тощо.

Отже, сучасний ринок інновацій є дуже нестабільним і ризикованим. Україна на нинішньому етапі розвитку зазнає сприятливого впливу зовнішніх факторів, забезпечення інтелектуальними ресурсами та світових тенденції щодо інвестиційної привабливості, але законодавчий фактор і фактор великого ризику через нестабільність економічного й політичного становища відіграє негативну роль. Проте зменшення впливу негативних факторів і шляхи покращення економічного становища в Україні потребують окремого дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрейченко А. В. Інноваційна діяльність – суть, види, фактори. Інноваційна політика держави // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. – Одеса, 2015. – Вип. 13. – С. 447–450.
2. Матохин В. В. Технология коммерциализации результатов интеллектуальной деятельности в научно-технической сфере / В. В. Матохин // Инновации. – 2013. – № 8. – С. 59–62.
3. Мызрова О. А. Развитие и современное состояние теории инновации / О. А. Мызрова // Вестник Саратовского государственного технического университета. – 2014. – № 3 (15). – С. 152–162.
4. Нургалієва Ш. М. Проблеми оцінки інноваційного потенціалу підприємства / Ш. М. Нургалієва // Питання сучасної науки і практики. – 2012. – № 4.
5. Санжапов Б. Х. Класифікація методів оцінки інноваційного потенціалу / Санжапов Б. Х., Копилов А. В., Копилов Д. А. // Інтернет-Вісник ВолгГАСУ. – 2012. – № 7.
6. The Global Innovation Index: Stronger Innovation Linkages for Global Growth // World Intellectual Property Organization; INSEAD [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/freepublications/en/economics/gii_2016.pdf.
7. The Global Innovation Index 2015. The HumanFactor in Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=gii-full-report-2015>.
8. Прохорчук С. В. Інноваційна спроможність економіки України в умовах глобалізації / С. В. Прохорчук // Науково-виробничий журнал. – Херсон, 2015. – № 1 (36). – С. 93.

Дата надходження до редакції – 24.04.2017 р.

Резніченко А. В.

*Приватний вищий навчальний заклад
«Вінницький фінансово-економічний університет»*

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ БУДІВЕЛЬНИХ ПРОЕКТІВ ТА ЇХНЯ ОПТИМІЗАЦІЯ

Викладені результати дослідження життєвих циклів будівельних проектів на будівельних підприємствах України. На основі аналізу структури життєвого циклу будівельного проекту та окремих її складових встановлено співвідношення між основними характеристиками будівельного проекту, що забезпечують його ефективну реалізацію, зокрема здійснено аналіз робочого навантаження на різних етапах виконання будівельного проекту; здійснено аналіз можливостей впливу на вартість проекту на різних його етапах за принципами менеджменту вартості; запропоновано структурний підхід до контролю виконання будівельного проекту.

***Ключові слова:** менеджмент, будівництво, проект, розробка, розвиток, робоче навантаження, управління витратами, контроль.*

Reznichenko A.

*Private High Educational Institution
«Vinnitsia financial-economical university»*

MANAGEMENT AND OPTIMIZATION OF CONSTRUCTION PROJECTS DEVELOPMENT

The results of the study of construction projects life cycles on the construction enterprises of Ukraine are presented. On the basis of analysis of the structure of the construction project life cycle and its separate components, the relationship between the main characteristics of the construction project, which ensures its effective implementation, are established, in particular: analysis of the workload at different stages of the construction project; analysis of possibilities of influence on the cost of the project at its various stages according to the principles of cost management is carried out; a structural approach to the control of the implementation of a construction project is proposed.

***Keywords:** management, construction, project, operation, development, workload, cost management, control.*

ВСТУП

Метою будівництва є створення кращого з можливих об'єктів для заданого рівня витрат. Тоді завданням управління на стадії розробки

проекту має стати створення ефективної проектної команди, єдність цілі та відданість результату.

Проте процес управління проектом на етапі розробки часто не розуміється належним чином основними його учасниками. Динаміка їхніх окремих інтересів може суперечити загальним цілям проекту.

Дійсно, в Україні змагальна позиція серед різних сегментів будівельної галузі настільки закріплена, що іноді важко переконати учасників проекту діяти разом у спільних інтересах, принаймні не без відповідного спілкування або гнучкої освітньої програми.

Менеджер з розвитку повинен знати про існуючу дихотомію та про проблемні аспекти, з якими він стикається при розробці нової стратегії для ефективного управління проектами і розвитком підприємства. Це перший крок у покращенні роботи команди та процесів розробки і розвитку. Відносинами між учасниками процесу розробки та реалізації будівельного проекту слід управляти так само позитивно, як і технічними аспектами проекту.

Таким чином, у загальному випадку метою управління проектами може бути досягнення заздалегідь визначених специфічних характеристик об'єкта будівництва або управління у межах заданих показників якості, часу, вартості й задоволеності клієнтів. Тому успішний проект є таким, результат якого сприймається як досягнення задовільних компромісів за цими параметрами.

Управління розвитком в контексті проекту означає планувати, організувати, виконувати, стежити за планом, а потім контролювати, вживаючи коригувальні дії. Це дає змогу модифікувати свої дії та змінювати режими управління в межах заданого вектору похибки з мінімальними витратами й максимальним ефектом.

Слід розуміти, що цей підхід особливо чутливий до дій членів команди на етапі розробки проекту, коли визначається його функціональна структура.

Створення концепції проекту з точки зору обсягу, якості, часу й витрат на ранніх етапах проектування може здатися простим. Але навіть якщо це так, то подальший розгляд фази розробки та розвитку в розрізі сукупного плану реалізації проекту завжди є складним. Проблема виникає тому, що шлях реалізації проекту (фінансової життєздатності) складається не так, як зводиться будівля, у результаті такого неспівпадіння виникають втрати.

Наприклад, формальний аналіз ефективності може бути здійснений на основі вартості квадратного метру або інших аналогічних параметричних одиниць. Приклади включають кількість зручностей у квартирі, кількість номерів у готелі, ліжка в лікарні та інше. Ці параметричні одиниці базуються на досвіді й даних, зібраних під час виконання попередніх подібних будівельних проектів. З іншого боку, витрати на будівництво, а також попередня оцінка цих витрат на

стадії розробки для цілей формування бюджету, як правило, здійснюються на основі торговельної практики, як це викладено в системі проектної документації для будівництва і стандартах для організації специфікацій та іншої письмової інформації для комерційних й інституційних будівельних проектів [1].

Підготовка креслень і ескізів на етапі розробки фактично перетворює вартість концептуальних елементів у вартість робіт, визначаючи форму та встановлюючи вибір матеріалів. Матеріали для фундаменту, будівництва й обробки вибираються з таких альтернатив, як бетон, сталь, алюміній, дерево, скло, блок, гіпсокартон і т. ін. Набір матеріалів та відповідні майстри по роботі з ними можуть бути використані для формування «системи», такої як «оболонка» будівлі. Звичайно, конструкція електричних і технічних мереж буде прямо чи опосередковано впливати на більшість робіт із виконання проекту, і навпаки.

Отже, початковий бюджет, складений за концептуальними чи формальними умовами, має бути перетворений у відповідний робочий бюджет. Це повинно здійснюватись в процесі проектування, але без втрати контролю над початковими цілями проекту. Цей важливий аспект стадії розробки ускладнюється тим, що будівельна галузь є диференційованою за видами робіт. Хоча кожен робітник добре розуміє свої власні технічні процеси та проектні інтереси своєї частини робіт, однак при цьому часто немає повного розуміння процесу управління цілим проектом.

Для послідовного аналізу здійснення управління розвитком будівельного підприємства доцільно виділити основних учасників процесу реалізації проекту. Основні учасники будівельного проекту та труднощі, з якими вони стикаються при прагненні досягти власні цілі, можуть бути визначені таким чином.

Власник-інвестор може мати труднощі у розумінні тривалості часу, необхідного для деталізації попереднього архітектурного плану на робочих кресленнях, включаючи дотримання необхідних регуляторних стандартів та отримання дозволів.

Власнику-оператору може бути складно зрозуміти важливість знання деталей при розробленні дизайну, а також можливість виникнення додаткових труднощів і витрат, пов'язаних із внесенням змін та доповнень, що можуть мати місце пізніше, якщо не врахувати всі обставини при підготовці проекту.

Архітектор, як правило, стурбований технічною та професійною досконалістю, що впливає на взаємозв'язок із витратами на експлуатацію, і може суперечити цілям економічної ефективності. Як правило, найдорожчий і найдешевший варіанти не є найкращими з точки зору повернення інвестицій. Дизайнер, зрозуміло, зацікавлений у отриманні прибутку з його плати за роботу, зменшуючи витрати на

проектування та супровід, а також потенційну відповідальність. Це може бути гальмом інновацій. З іншого боку, розширення архітектурного плану може сприяти збільшенню плати за роботу архітектора, що шкодить бюджету.

Будівельнику може бути складно зрозуміти проблеми архітектора і, ймовірно, ніколи не виконати завдань власника. Він вважає, що це не його проблеми. Його занепокоєння пов'язано з продуктивністю та витратами за контрактом на фіксовану ціну і через те, що контракт є ризикованим бізнесом, його стимул є, безперечно, потужним. Інші члени команди не завжди враховують, наскільки вагомим є вплив такого занепокоєння на контракт і на бюджет, якщо ця обставина ними нехтується. Підрядник теж буде зацікавлений у збільшенні обсягу робіт, оскільки це дасть йому можливість збільшити прибуток, хоча значна кількість невеликих змін майже завжди протидіє зростанню продуктивності через зниження продуктивності праці.

Існують й інші суб'єкти процесу управління і реалізації проекту, які тісно пов'язані з процесом розробки та розвитку, але також можуть мати обмежене розуміння усіх деталей при плануванні (фінансовий бухгалтер, юрист та ін.).

Сам підхід «управління розвитком проекту» є актуальним та містить багато невирішених проблемних аспектів. В українській практиці досі немає добре розроблених і зрозумілих проектів контрактних документів і угод у цій сфері, документів, що відображають вимоги знаючого власника, який бажає самостійно управляти процесом проектування або управляти ним через менеджера з розвитку.

Менеджер з розвитку сам по собі стримується часто суперечливими цілями обсягів, якості, часу й витрат. Він може не оцінити, що після їхнього успішного досягнення результат, так важко отриманий командою, зникає дуже швидко. Натомість створений бізнес починає роботу і продовжує отримувати дохід. Фактично існують більш загальні цілі, що в ретроспективі часто розглядаються як більш важливі й такі, що не повинні бути втрачені з поля зору. До них належать задоволеність клієнтів, подальша робота й розгортання бізнес-процесів для власного підприємства цього менеджера з розвитку або хоча б йому підпорядкованого підрозділу.

Важливе питання полягає в тому, як зробити процес розвитку кращим. Значна кількість науковців, як зарубіжних так і вітчизняних, присвятили свої роботи управлінню проектами та відповідним інструментам і методам управління, зокрема А. Оке (Oke A. E., Aigbavboa C. O. (2017)) [9], Р. Вайдман (Wideman, R. M. (1995)) [11], Ф. Рахімія та С. Фаллах (Rahimia F., Fallah S. (2015)) [10], В. М. Майданов, Ю. П. Шейко, Г. М. Тригер (1993) [3], І. С. Степанова (1999) [4], В. В. Луцяк (2016) [8], А. Д. Чернявський (2003) [7],

М. В. Симонова (2010) [5], І. І. Феклістов (2011) [6], Н. І. Барановська (2011) [2].

При цьому фахівці-практики, які беруть участь у цьому процесі, читають такі роботи занадто мало, оскільки вони не розглядаються як важливі для практичної діяльності. Проте реальні проекти побудовані саме цими фахівцями та їхньою ефективною взаємодією через взаємне порозуміння.

Успішні підприємства досягають успіху, об'єднуючи людей, які добре працюють як всередині власної організації, так і за її межами. Практично всі їхні зусилля спрямовані на досягнення спільних цілей, а не на конфлікти, до яких складні відносини проекту схильні по своїй природі.

Навіть національні навчальні заклади повільно сприймають це як проблемний аспект у конкретному контексті виконання проекту. Це тим більше потребує значної уваги, якщо врахувати, що інформаційні та комунікаційні техніки, належним чином застосовані у проекті, можуть забезпечити суттєвий економічний ефект.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є вивчення особливостей і перспектив розвитку будівельних проектів в Україні, обґрунтування шляхів вирішення проблеми ефективного управління розвитком будівельних проектів шляхом забезпечення координації робочого навантаження та управління вартістю проектів із визначенням необхідного рівня контролю за виконанням різних етапів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наведені нижче діаграми, що характеризують процес розробки проекту, були побудовані в результаті обробки даних, отриманих під час реалізації будівельних проектів підприємств України у період з 2009 по 2017 роки.

На рис. 1 показаний типовий життєвий цикл будівельного проекту, розділений на загальновізані чотири основні етапи. На рисунку також наведено список заходів, що, як правило, виконуються на кожному етапі. Фазові розділення відповідають ключовим критеріям прийняття рішень для контролю на виконавчому рівні.

Не всі проекти можуть бути реалізовані за показаними на рис. 1 етапами, і окремі заходи в межах кожного етапу можуть дещо відрізнитись. Проте незадовільну ефективність проекту й відсутність контролю часто можна простежити за відхиленнями показників наведеної моделі. Як показує практика діяльності згаданих підприємств, для ефективного контролю і управління розвитком кожен будівельний проект повинен містити зазначені етапи.

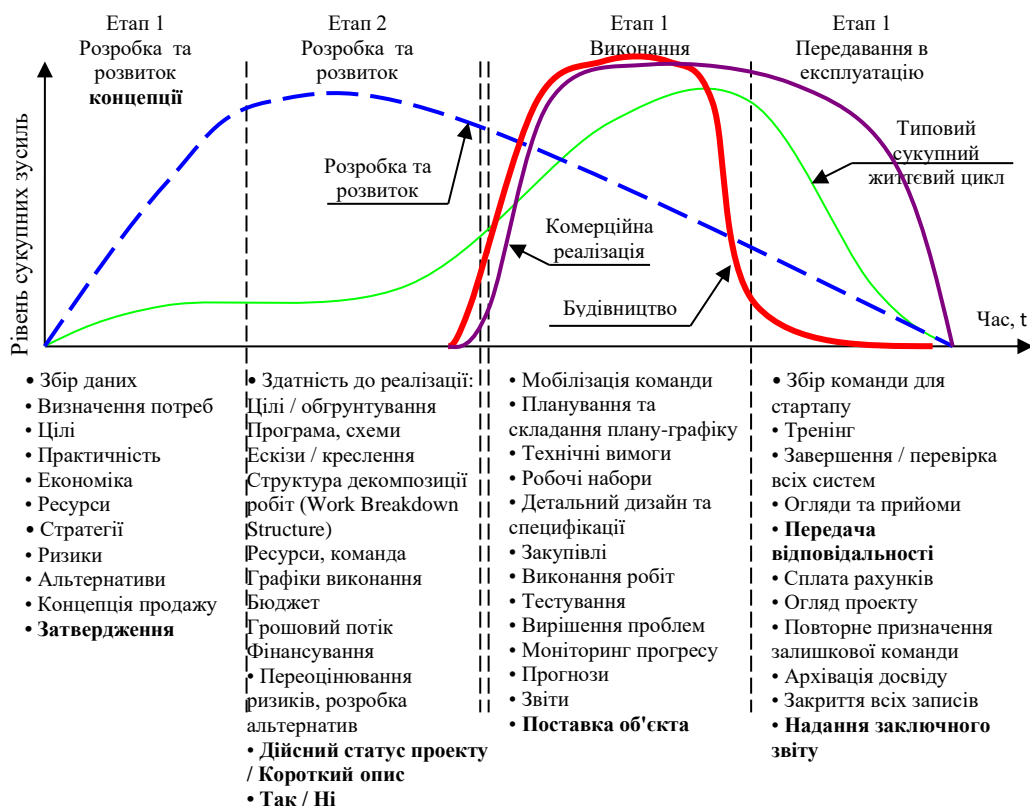

Рис. 1. Структура життєвого циклу проекту та відповідні заходи із його реалізації

Джерело: власна розробка

Більшість проектів існують стільки часу, скільки потрібно для того, щоб їх реалізувати. Звідси слідує, що початку будівництва повинне передувати концептуальне й функціональне планування, а також підготовка необхідних архітектурних і адміністративних документів та виконання відповідних процедур.

На рис. 2 показане типове завантаження робочої сили для виконання архітектурних, інженерних і будівельних робіт для тієї ж вибірки будівельних проектів.

Для даних, наведених на рис. 2, інтерес з боку розробки та розвитку проекту може бути викладений у положеннях, що наведені нижче:

- крива завантаження робочої сили на будівельному майданчику протягом будівництва є асиметричною параболою;
- робоче навантаження набуває максимального значення, приблизно на поділці 160 % від середнього на відрізку часової вісі будівництва з 50 % до 75 %, на рисунку це представлено трапецією;

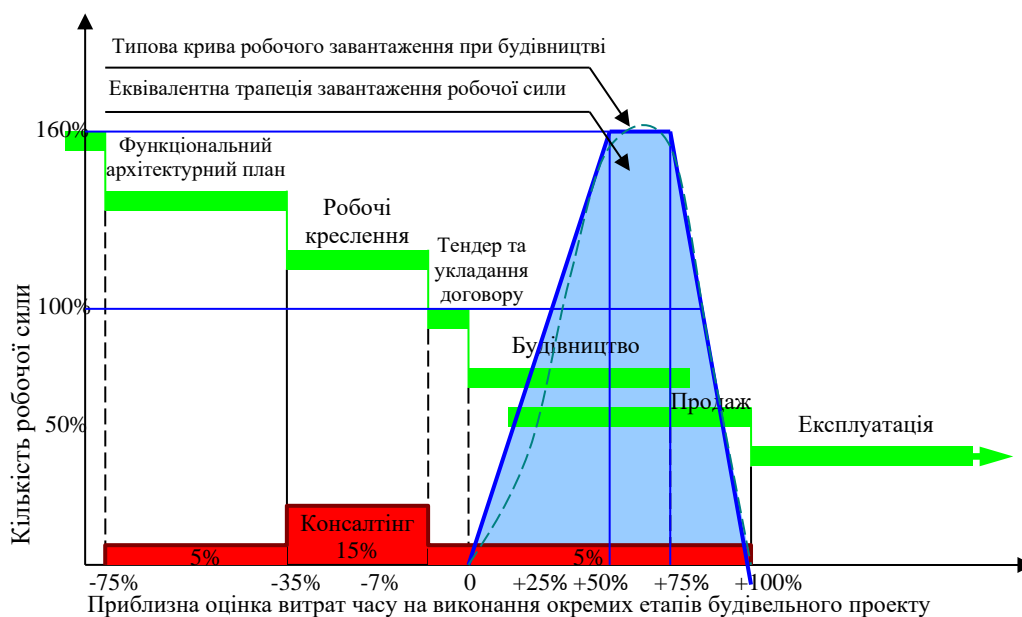

Рис. 2. Типове завантаження робочої сили будівельного проекту
Джерело: власна розробка

– кількість людино-годин, що необхідні для підготовки робочих креслень, приблизно втричі перевищує час, необхідний для консалтингової роботи з розробки концепції та здійснення техніко-економічного обґрунтування;

– залежно від типу об'єкта загальна кількість людино-годин, витрачена на управління командою розробки і розвитку, становитиме принаймні 25 % від виконання робіт на будівельному майданчику, як це показано на рис. 3;

– оскільки вартість роботи на будівельному майданчику становить приблизно 90 % вартості усього будівництва, а ринкова вартість проектною документації коливається в межах \$ 3,5–5 на 1 м² будівлі, то з цього в загальному випадку слідує, що одна гривня, інвестована в роботи із проектування, відповідає десяти гривням, інвестованим у безпосереднє будівництво;

– швидкий погляд дозволяє відстежити накладання робіт із консалтингу на ранніх етапах будівництва, приблизно до 20 % від загальних витрат робочої сили на інші види робіт. Перевищення даної цифри буде контр-продуктивним з точки зору збільшення витрат часу та вартості координації.

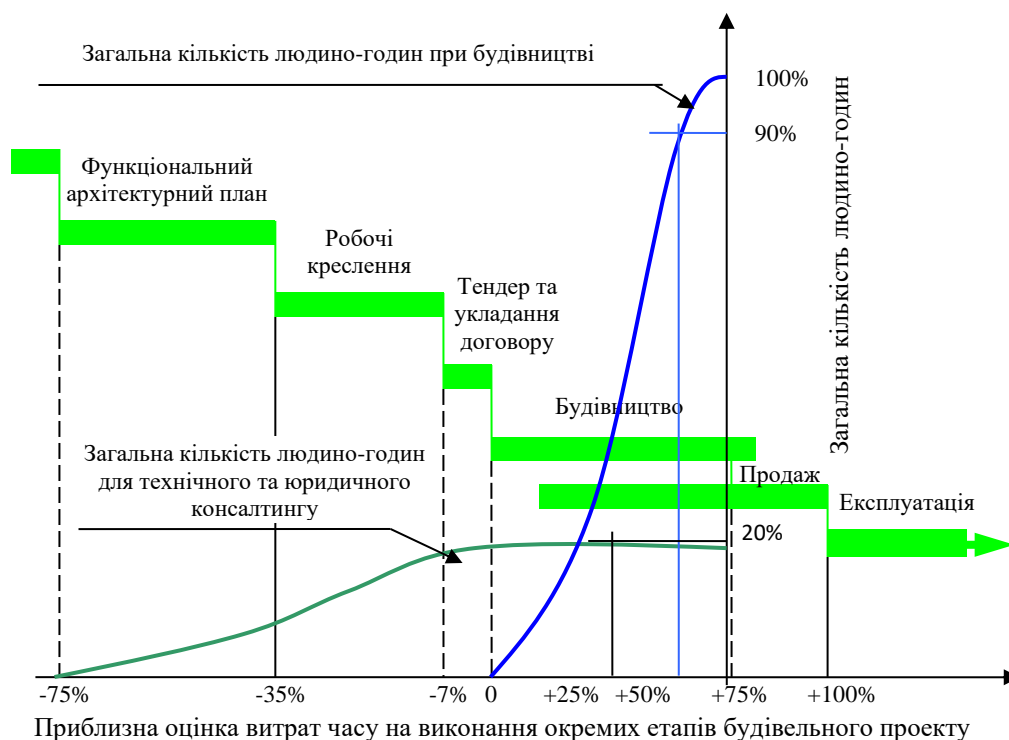

Рис. 3. Порівняльна оцінка витрат людино-годин на різні види робіт
Джерело: власна розробка

На рис. 4 показана крива зміни кількості проектної інформації на різних етапах виконання будівельного проекту.

Як можна очікувати з рис. 4, кількість проектної інформації швидко наростає на етапі розробки детальних робочих креслень. Практично такий ріст здійснюється з 15 % до 85 % від загальної кількості. Оскільки будівництво сильно залежить від якості роботи, виконаної на попередніх етапах, то надзвичайно важливо, щоб попередні етапи охоплювали всі необхідні аспекти, а інформація була високоякісною та достатньо точною. Не менш важливо, щоб розробка робочих креслень здійснювалась у відповідності до вимог усіх необхідних галузей знань і контролювалась відповідно до затверджених рекомендацій.

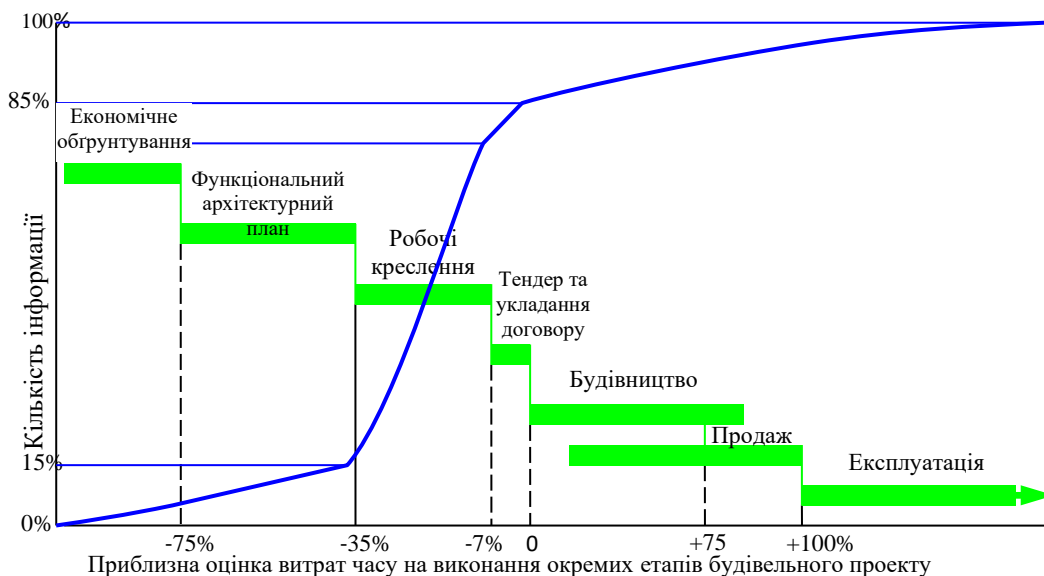

Рис. 4. Кількість проектної інформації та її зміна на різних етапах виконання будівельного проекту

Джерело: побудовано на основі даних [11]

На рис. 5 показано зменшення здатності впливати на кінцеву вартість проекту при його реалізації. Очевидно, що вимоги власника та, дещо менше, регуляторні вимоги, здійснюють першочерговий вплив на кінцеву вартість проекту.

Деякі ітерації є неминучими, і це є нормальним під час реалізації етапів розробки концепції та розробки і розвитку (планування) будівельного проекту, для того щоб випробувати ідеї та подивитися, що саме працює найкраще. Якщо зважити на можливість реалізації по-іншому упорядкованого процесу, однак без значного відступу від наведеного, то здатність впливати на кінцеву вартість проекту швидко спадає на цих етапах. Оскільки специфікації та робочі креслення розробляються на першому кроці етапу виробництва, то можливості впливу на кінцеву вартість зменшуються ще більше.

З причин, про які йшлося вище, для підтримки задовільного контролю протягом реалізації усього проекту значні зусилля з управління повинні бути застосовані командою з розробників та розвитку будівельного проекту на етапі його планування. Аналогічним чином власник-інвестор повинен уникати необґрунтованих змін в оригінальній сукупності завдань, якщо розробка проекту і його розвиток здійснюються ефективно та за графіком. І навпаки, якщо робота доходить до суттєвого перегляду, зрозуміло, що проект фактично не готовий рухатися вперед і розвиватися більш детально. В цьому випадку проект повинен бути призупинений, поки проблеми не будуть правильно визначені та класифіковані.

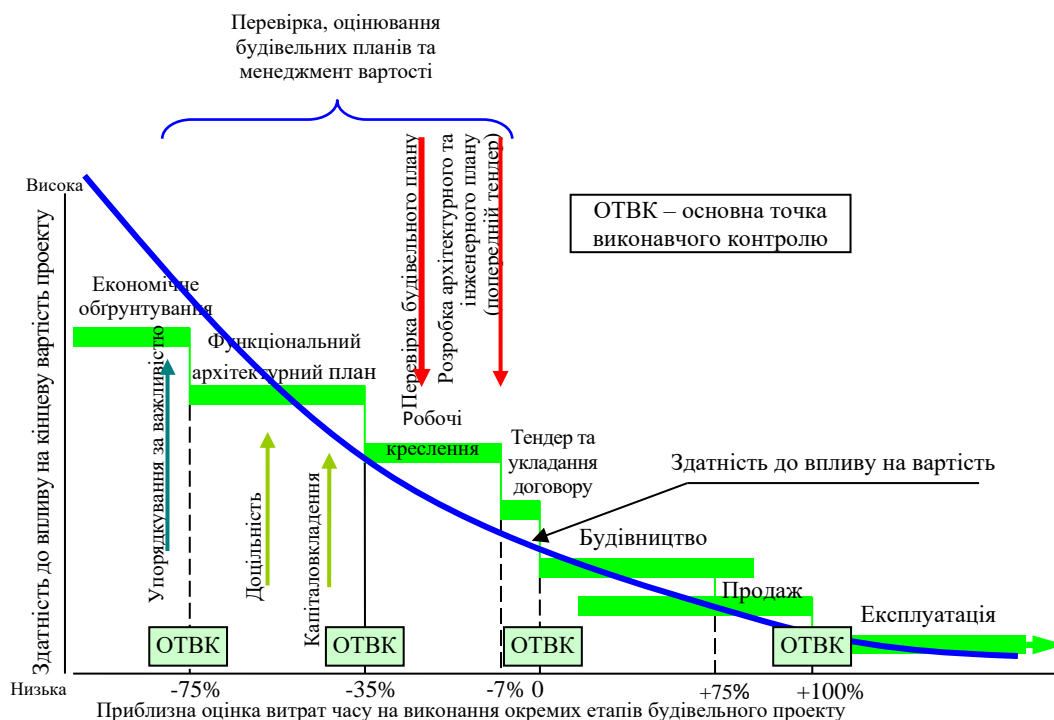

Рис. 5. Зміна здатності до впливу на вартість проекту за етапами його реалізації

Джерело: складено автором з використанням [11]

Не можна не підкреслити, наскільки важливим є високоякісне представлення робочих креслень, робочих планів і схем в кінці етапу розробки та розвитку. Саме на цій основі буде прийнято інвестиційне рішення. Якщо на цьому етапі виникають які-небудь сумніви, то вони значно зростають під час виконання проекту.

Набагато краще зупинити роботу та здійснити її перегляд. Загалом набагато складнішим і дорожчим є внесення суттєвих змін в існуючий дизайн, ніж розробити новий. Це пов'язано з необхідністю ретельної координації та існуванням більшої небезпеки щодо того, щоб не помітити впливу на пов'язану систему.

Під час виконання забудовник, безумовно, може впливати на витрати із прийнятною дисперсією, але значно меншою мірою. Також із загального досвіду відомо, що економія або зменшення витрат на цьому етапі рідко дозволяють повернути сто відсотків вкладеного. Окрім можливостей підвищити рентабельність, можна отримати такі явища, як зрив, затримка та марно витрачені зусилля і матеріали.

Таким чином, метою управління проектом є досягнення найвищого з можливих рівнів рентабельності. Ефективність витрат може бути визначена як найвища цінність. Для аналітичних цілей необхідно дати більш точне визначення: оптимальне співвідношення між конкретними параметрами. Ці параметри включають в себе коло

припустимих вимог до сукупності способів та методів діяльності, якість, включаючи естетичну цінність, час на зведення, розширення виробництва або зменшення експлуатаційних витрат тощо відповідно до типу проекту та його основних цілей.

Значна частина з цього може бути суб'єктивною, як у випадку оцінки естетичної цінності або прогнозування майбутніх тенденцій вартості праці. Тим не менше, майже завжди можливо зробити висновки при порівнянні альтернатив, і чим краще визначені цілі проекту на початку, тим легше прийняти рішення. Зрозуміло, що консультанти з розробки будівельних планів несуть особливу відповідальність за те, щоб їхні співробітники та підрядники також чітко розуміли цілі проекту.

Коли консультанти з розробки будівельних планів приймають завдання з визначення технічних характеристик та розробки робочих креслень, вони і весь їхній допоміжний персонал повинні чітко розуміти, що вони витрачають гроші на двох різних рівнях. По-перше, це вартість власної роботи. Друге – це вартість зведення будівлі. Кожна лінія на робочому кресленні й кожне речення або навіть кожне слово, введене у специфікацію, має відповідну ціну в реалізації проекту. І вартість безпосередньо залежить від того, скільки часу витрачається на її підготовку.

Власник-інвестор не завжди сприймає співвідношення між вартістю розробки будівельних планів і вартістю будівництва як важливий показник ефективності розвитку проекту. Це співвідношення становить від однієї вартості будівельних планів до 20 вартостей будівельних планів по відношенню до вартості усього першого будівництва в залежності від конкретного будівельного проекту. Таким чином, необхідним елементом системи управління розвитком будівельного проекту є система важелів для одержання правильних робочих даних. Як вказує крива здатності впливу на вартість проекту, чим раніше настає момент отримання правильних даних у процесі розробки й розвитку, тим більшою є економія.

Існує також цікава аномалія. Чим більш елегантним і простим рішенням відповідають критерії проектування, тим дешевша вартість як будівництва, так і роботи з деталізації. Цього варто прагнути.

Наступне питання полягає в тому, наскільки рано і наскільки детально слід здійснити аналіз економічної ефективності. Слід зауважити, що чим простіше провести порівняння, тим більш напруженими стають зусилля із аналізу витрат; також легше стає не помітити очевидні речі. Часто виявляється, що будівельні плани, графік виконання робіт та їхня вартість переповнюються деталями.

Аналіз економічної ефективності повинен враховувати відповідність деталізації етапу проекту, а також можливість робити розумні порівняння і отже, робити вибір між альтернативами.

Це означає, що для оцінювання вартості проекту на різних його етапах необхідно встановити різні принципи управління. Вони повинні варіюватись від макрорівня під час концептуального аналізу до середнього рівня при оцінці будівельних планів і до мікрорівня під час будівництва. Деякі цінності можуть також варіюватись залежно від значення різних обмежень проекту, таких як відносна важливість бюджету до часу.

Час затримки в кінці проекту набагато дорожчий, а отже, більш важливий, ніж той, що був витрачений раніше на тлі значно більших витрат на перенесення строків.

Таким чином, мікрорівень для контролю витрат, звітності та цілей контролю під час будівництва може бути встановлений на рівні 0,5–10 % від загальної вартості проекту будівництва. Для мікрорівня етапу розробки концепції 10 % – мінімальне значення, що буде встановлено як окремий кодовий елемент у звітах про витрати на рутини. Для мікрорівня етапу будівництва 0,5 % – це мінімальне значення, що буде встановлене як окремий кодовий елемент у звітах про витрати на рутини. І навпаки, групи, що перевищують, скажімо, 2,5 % від загальної вартості проекту будівництва на етапі будівництва, потрібно розділити ще раз, тоді як на етапі розробки концепції відношення вартості окремих статей витрат до вартості усього будівельного проекту може досягати 25 %. Такий підхід приводить до більш збалансованих статей у звіті про вартість із загальною інформацією щодо приблизно до 200 статей витрат, що, по суті, є керованим, особливо якщо вони відокремлюються при здійсненні торгівлі.

Наприклад, для будівельного проекту з бюджетом будівництва 100 млн грн структура звітності про витрати буде встановлена із кодами елементів не менше 100 000 і не більше 2 500 000. Такі рекомендації допомагають значно розвинути початкові бюджетні стратегії та приймати збалансовані рішення протягом життєвого циклу проекту.

Отже, при оцінці варіантів будівельних планів на більш ранніх етапах планування нижча межа значущості може бути встановлена на рівні 2,5 %. У наведеному вище прикладі, порівнюючи переваги альтернатив елементів у діапазоні 2 500 000 гривень, відмінності у розмірі відповідно 62 500 гривень і більше вважатимуться значними й вартими уваги. Це передбачає, що команда із розробки будівельних планів була сумлінною в підтримці розумного рівня свідомості щодо витрат.

Як зазначалося раніше, для того, щоб забезпечити контроль за обсягом, якістю, часом та витратами на реалізацію проекту, на етапах планування й розробки робочих креслень повинні бути прикладені значні зусилля команди менеджменту. Це повинно, як мінімум, мати

форму запланованих специфічних і ґрунтовних перевірок будівельних планів, моменти здійснення яких також пропонуються на рис. 5. Вартість цих перевірок може коливатися від 0,1 до 0,5 % від вартості проекту, однак при цьому економія може становити 10 % і більше. Ці перевірки, а також попередні або додаткові, за необхідності, в кращому випадку можуть мати форму методу Project Management, відомого як аналіз вартості або управління вартістю (Value Management).

Управління вартістю зазвичай визначається як «організований підхід, метою якого є оптимізація загальної вартості та/або продуктивності об'єкта чи системи» [9]. Методологія цього підходу полягає в тому, щоб спочатку визначити області високої вартості, визначити їхнє основне призначення і систематично розробляти альтернативи, що виконують необхідні функції з однаковою якістю, але з меншими витратами.

ВИСНОВКИ

За традиційною практикою архітектори та інженери розробляють плани й технічні характеристики таким чином, щоб вони відповідали критеріям проектування власника-оператора. Проте кожен учасник створення й реалізації будівельного проекту, які часто розділяються юридично, має тенденцію створювати власні вимоги до проекту, а потім переглядати та змінювати ці вимоги більш-менш ізольовано. Оскільки кожен такий учасник має тенденцію встановлювати максимальні показники ефективності й безпеки, в його власному інтересі професійної відповідальності приймати однобічні рішення, що можуть мати наслідком зміну критеріїв і стандартів власника.

За цих обставин приймаються рішення, що не є найбільш економічними або прийнятними при кінцевому використанні об'єкта. Ефективні рішення, що стосуються сукупних витрат, вимагають командного підходу і повинні прийматись людьми, які обізнані з усіма витратами. Етапи управління вартістю, що описані вище, забезпечені засобами для діяльності такої команди.

Управління вартістю сприймається деякими суб'єктами як переривання процесу проектування, оскільки не всі учасники створення та реалізації будівельного проекту розвиваються з однаковими темпами. Фактично в будівельних роботах через їхні логічні залежності архітектурна конструкція займає перше місце, за якою слідує структурна, механічна й електрична, саме в такому порядку. Таким чином, план електричних мереж може бути закінчений лише на 15 %, в той час як архітектурний план вже завершено на 60 %.

Фактично раннє застосування управління вартістю прискорює проект і заощаджує час, прояснюючи коло завдань проекту, уникаючи зайвих проектних робіт, запобігаючи помилковим стартам і зменшуючи втрати часу при перевищенні бюджету. На практиці, чим

тугіший графік проекту, тим вигідніше організувати практичний семінар з управління вартістю проекту.

В цій роботі розглянуто можливості та недоліки управління процесом розробки і розвитку проекту. При більшому розумінні проектна команда може стати більш ефективною, об'єднатись навколо спільної мети і бути відданою кращим результатам.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Система проектної документації для будівництва. Правила виконання специфікації обладнання, виробів і матеріалів: ДСТУ Б А.2.4-10:2009. – [Чинний від 2010-01-01]. – К. : Держстандарт України, 2010. – 7 с. – (Національні стандарти України).
2. Барановська Н. І. Підвищення конкурентоспроможності будівельної організації на основі розвитку її кадрового потенціалу: поняття конкуренції та конкурентоспроможності будівельної організації, кадровий потенціал: поняття, показники оцінки, напрямки розвитку, методика планування / Н. І. Барановська. – Кизил : ТувГУ, 2011. – 127 с.
3. Організація планування будівництва / Майданов В. М., Шейко Ю. П., Тригер Г. М. та ін. – К. : Урожай, 1993. – 432 с.
4. Менеджмент в строительстве : учеб. пособ. / под. ред. И. С. Степанова. – М. : Юрайт, 1999. – 540 с.
5. Симонова М. В. Управління персоналом в організаціях будівельного комплексу / М. В. Симонова. – Самара : Самарський держ. архітектурно-буд. ун-т, 2010. – 198 с.
6. Феклістов І. І. Кадрове ресурсне забезпечення інноваційного розвитку будівельних організацій / І. І. Феклістов // Економічне відродження України. – 2011. – Т. 28. – № 2. – С. 104–111.
7. Чернявський А. Д. Тенденції ринкової трансформації організаційних форм управління в будівельному комплексі України / А. Д. Чернявський. – К. : Оптика, 2003. – 326 с.
8. Lutsiak V. V. Competitiveness management system for a small production enterprise / V. V. Lutsiak // Actual problems of economics. – 2016. – № 2 (176). – Pp. 170–179.
9. Oke A. E. Sustainable Value Management / Oke A. E., Aigbavboa C. O. // In: Sustainable Value Management for Construction Projects. Springer, Cham. – 2017. – 18 p.
10. Rahimia F. Study of Organizational Life Cycle and its Impact on Strategy Formulation / F. Rahimia, S. Fallah // In: Procedia – Social and Behavioral Sciences. – Elsevier Ltd, 2015. – V. 207. – Pp. 50–58.
11. Wideman R. M. Cost Control of Capital Projects // R. M. Wideman. – BiTech Publishers, Vancouver, BC, Canada. – II Ed., 1995. – 153 p.

Дата надходження до редакції – 04.04.2017 р.

УДК 331.522

JEL Classification: J63, L22, M54

Придятько Е. М.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Покровськ

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Обґрунтовано необхідність оцінки ефективності процесу формування персоналу промислового підприємства. Систематизовано показники оцінки ефективності процесу формування персоналу

промислового підприємства за етапами його здійснення. Розроблено кількісні критерії ефективності здійснення кожного етапу процесу формування персоналу.

***Ключові слова:** промислове підприємство, формування персоналу, оцінка, показники, ефективність, критерії.*

Pridatko E.

Donetsk National Technical University, Pokrovsk

TOOLS FOR ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF THE PROCESS OF THE HUMAN RESOURCES FORMING OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE

The necessity of estimation of process efficiency of the human resources formation of an industrial enterprise is grounded. The indicators of the evaluation of the process effectiveness of the human resources forming of an industrial enterprise at the stages of its implementation are systematized. Quantitative criteria for the effectiveness of the implementation of each stage of the process of staff development are developed.

***Keywords:** industrial enterprise, personnel formation, valuation, indicators, efficiency, criteria.*

ВСТУП

Вихід економіки України із затяжної соціально-економічної кризи, наслідки якої негативним чином впливають на всі сфери життєдіяльності країни, на досягнутому етапі інноваційного розвитку можливий виключно завдяки підвищенню ефективності функціонування головної її ланки – промислового підприємства. З метою втілення означеного завдання у життя необхідно виконати значну кількість фінансово-економічних вимог і технічних стандартів, задіяти певні види ресурсів і управлінських технологій, розробити та впровадити у виробництво інноваційні продукти, прогнозований попит на які буде дуже високим на регіональних і національному ринках тощо. Всього цього можливо досягнути лише за однієї умови – якщо підприємство буде на 100 % забезпечено високоякісним, високомотивованим і високопродуктивним персоналом, а кожен працівник при цьому буде не лише повністю відповідати вимогам посади або робочого місця, а й уособлювати у собі певний, корисний для підприємства, талант. За цих умов роль керівництва підприємства зводиться виключно до ефективного сполучення та раціонального розташування по робочим місцям працівників підприємства з метою максимізації фінансово-економічних результатів його діяльності. Саме тому процеси формування персоналу стають ключовими у справі стратегічного забезпечення ефективності діяльності підприємства, а

отже, важливості й актуальності набуває моніторинг оцінки ступеня якості, результативності та сучасності здійснення цих процесів.

Різним аспектам організації процесу формування персоналу промислового підприємства присвячено праці українських науковців. Так, Т. Шульгіна визначає теоретичні аспекти процесу формування персоналу підприємства і оцінює ступінь забезпеченості цього процесу необхідними показниками [7]. Н. Базалійська та Д. Бойко уточнили сутність і здійснили аналіз показників оцінювання персоналу промислового підприємства [1]. В. Чевганова присвятила своє дослідження безпосередньо удосконаленню процедури організації процесу оцінювання персоналу [6]. О. Захарова та Н. Городничук удосконалили систему показників оцінки якості професійного розвитку персоналу промислового підприємства [3]. Водночас, незважаючи на наявні дослідження, все ще нерозв'язаними залишаються прикладні питання щодо комплексної оцінки одночасно всіх складових процесу формування персоналу промислового підприємства, а тому актуальності набувають питання визначення й обґрунтування інструментарію такої оцінки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обґрунтування інструментарію оцінки ефективності процесу формування персоналу промислового підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Уточнення сутності процесу формування персоналу на промисловому підприємстві дозволило виокремити основні чинники, що визначають загальну результативність управління персоналом на підприємстві. При цьому було встановлено, що кінцевий рівень ефективності процесу формування персоналу залежить як від дії внутрішніх, так і зовнішніх відносно підприємства чинників. Так, А. Климчук, приділяючи увагу конкурентоздатності персоналу, серед внутрішніх чинників виокремлює професійно-кваліфікаційні якості персоналу; рівень оплати праці; мотивацію та стимулювання персоналу; оцінювання результатів діяльності; організацію робочого дня й місця роботи та безперервне навчання на виробництві [4, с. 8]. Склад зовнішніх чинників автор визначає таким чином: розвиток науки й техніки; демографічна ситуація; рівень культури та освіти населення; нормативно-правове й державне регулювання трудових відносин; попит і пропозиція робочої сили [4, с. 8]. О. Редьква при визначенні чинників, що впливають на формування системи управління персоналу, виокремлює різні середовища (міжнародне, політичне, законодавче, економічне, технологічне, науково-технічне, демографічне, соціальне, культурне, природне, ринкове, регіону, загальноорганізаційне) і чинники (формування системи управління

персоналом, групового та індивідуального характеру) [5, с. 61–65]. Отже, слід зробити висновок, що, незважаючи на те, що переважна більшість процесів, пов'язаних із персоналом, відбувається безпосередньо на рівні підприємства, багато чинників впливу носять зовнішній відносно нього характер, а тому вони мають бути врахованими у подальших дослідженнях.

Домінування та характер впливу певної групи чинників у кожному конкретному випадку буде визначатися специфікою й масштабами діяльності підприємства, особливостями регіональної економіки та суспільно-політичними ознаками життя області й країни в цілому. Водночас, з метою прийняття результативних управлінських рішень, спрямованих на вчасне запобігання негативного впливу і якнайбільше посилення позитивних тенденцій змін, для керівництва підприємства дуже важливо мати у розпорядженні певний дієвий інструментарій оцінки, який би забезпечив можливості для здійснення як експрес-діагностики, так і повномасштабного якісного й кількісного дослідження впливу різних чинників на ефективність здійснення процесів формування персоналу. Виходячи з того, що формування персоналу є безперервним у часі процесом, його успішність буде залежати як від якості та повноти моніторингу найбільш впливових груп чинників, так і від вибору технологій оцінки. За результатами такого аналізу лінійне керівництво має розробити стратегічні та оперативні плани й обґрунтувати конкретні заходи щодо підвищення ефективності процесів формування персоналу на підприємстві.

Визначальним чинником ефективності діяльності підприємства є професійно-кваліфікаційний рівень його персоналу й кадрова забезпеченість всіх ланок технологічного процесу та сфер управління. Процес практичної реалізації таких умов є досить складним і тривалим у часі й складається з різних процедур формування персоналу. Виходячи із сутності процесу формування персоналу та враховуючи всі можливі чинники впливу на його здійснення, можна виокремити шість його основних етапів:

1) оцінка та планування потреби у персоналі за визначеними вимогами – встановлення об'єктивної потреби у персоналі за кожним професійно-кваліфікаційним рівнем із врахуванням технічних, технологічних та компетентісних стратегічних потреб підприємства, а також обов'язковості здійснення процедур омолодження й підвищення професійного рівня кадрового складу та прогнозованих змін попиту на продукцію підприємства;

2) набір, підбір і прийняття персоналу на підприємство – процедура пошуку кандидатів на вакантні посади та робочі місця із залученням всіх можливих джерел і технологій; проведення на професійній основі відбору з наявних претендентів тих осіб, які найбільшим чином підходять під заявлені підприємством вимоги; документальне

оформлення процедури прийняття претендента на вакантну посаду або працевлаштування на робоче місце;

3) адаптація та професійно-особистісна інтеграція прийнятого працівника у трудовий колектив – система заходів, спрямованих на швидку й результативну соціально-психологічну та професійну адаптацію нового працівника у колективі й на підприємстві, досягнення новим працівником оптимального рівня продуктивності праці;

4) становлення, колективне виховання й процедури професійного розвитку персоналу – запровадження системи безперервного професійного розвитку персоналу у напрямі формування найбільш значущих для посади компетенцій; стимулювання особистісного розвитку працівників; запровадження колективних заходів, спрямованих на згуртування професійних колективів підприємства з метою їхнього природного перетворення на команду;

5) планування й реалізація кар'єрного зростання кожного працівника – запровадження дієвої системи кадрового резерву, забезпечення його функціонування, актуальності, перспективності та організаційно-управлінської підтримки; розробка плану кар'єрного зростання для ключових працівників кожного структурного підрозділу підприємства;

6) система мотивації праці, спрямована на досягнення високих колективних результатів діяльності – обґрунтування мотиваційного профілю працівника підприємства кожного професійно-кваліфікаційного рівня та диференціація застосування мотиваційних інструментів у процесі управління персоналом.

Кожен з виокремлених етапів здійснюється як послідовно, так і паралельно, тим самим забезпечуючи безперервність процесу формування персоналу підприємства та створюючи умови для досягнення його ефективності у найкоротший час. При цьому основною умовою ефективності процесу формування персоналу підприємства слід вважати наближення поведінкових і результуючих характеристик діяльності професійного колективу до ознак стану «команда» на всіх рівнях управління, що буде сприяти досягненню синергетичного ефекту від компетентної взаємодії її учасників.

Визначення ступеня ефективності процесів формування персоналу на промисловому підприємстві може бути здійснено за допомогою значної кількості показників оцінки, які було виокремлено для кожного із запропонованих етапів з можливих показників, що застосовуються фахівцями під час аналізу трудових показників [2, 3]. Узагальнена автором система показників оцінки ефективності процесу формування персоналу промислового підприємства залежно від виокремлених етапів представлена на рис. 1.

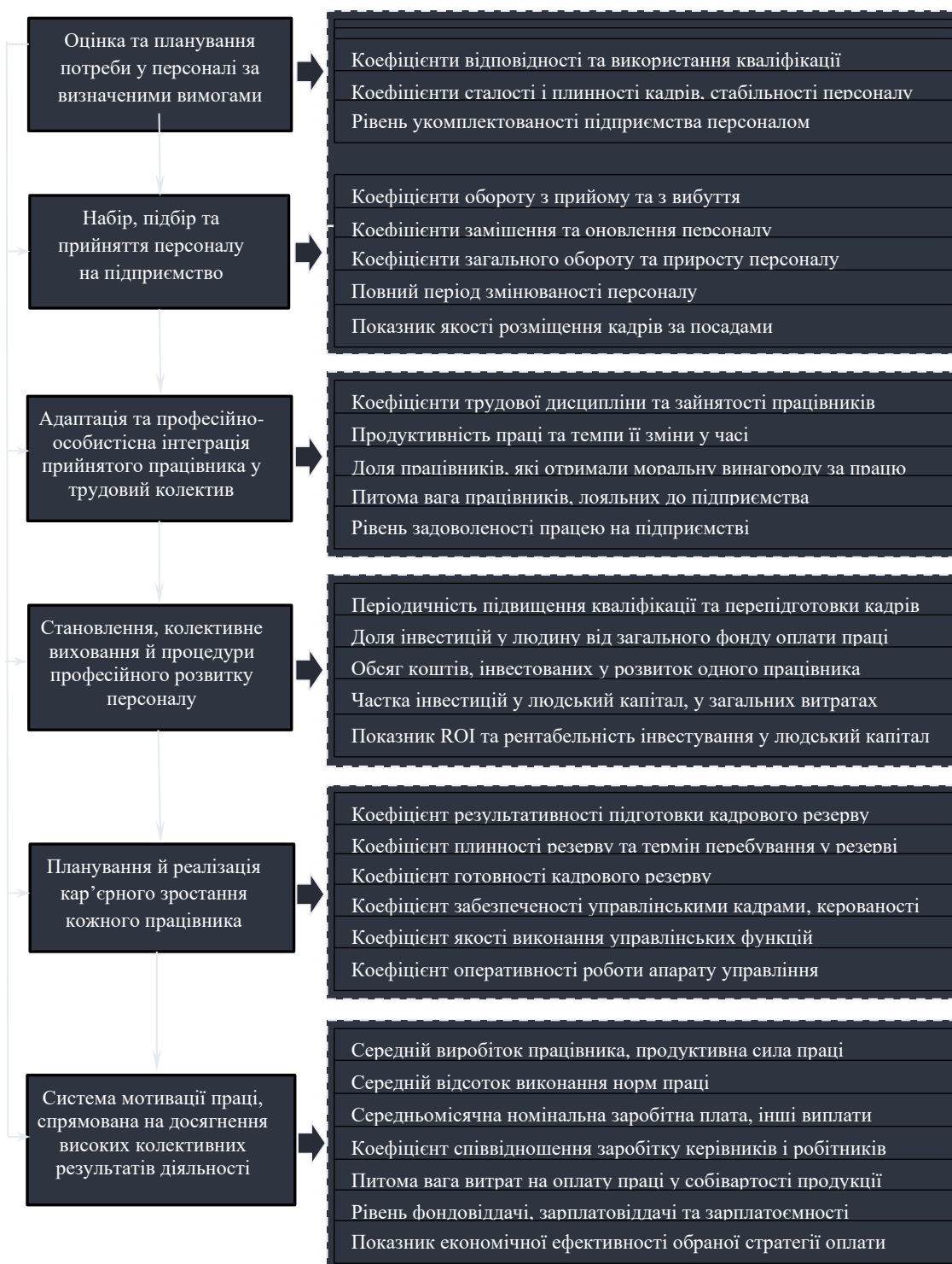

Рис. 1. Система показників оцінки ефективності процесу формування персоналу промислового підприємства

Джерело: власна розробка

Розрахунок значень згрупованих за етапами показників має здійснюватися з певною періодичністю залежно від сутнісної характеристики та важливості параметру, що оцінюється через його вплив на результативність системи управління персоналом. Результати розрахунку мають бути покладені в основу розробки дієвих заходів, спрямованих на ліквідацію виявлених «вузьких місць» на всіх етапах процесу формування персоналу підприємства.

Крім того, досить важливо визначити загальний рівень ефективності здійснення певного етапу процесу формування персоналу, що можна зробити за допомогою кількісних критеріїв оцінки. Математичне представлення таких критеріїв було здійснено на основі аналізу сутності кожного етапу та складу виокремлених показників оцінки (табл. 1).

Таблиця 1

Узагальнення критеріїв оцінки ефективності процесу формування персоналу промислового підприємства

Назва етапу процесу формування персоналу	Критерій ефективності здійснення етапу
Оцінка та планування потреби у персоналі за визначеними вимогами	$\sum_{i=1}^m (P_m \times n \times k_{вп})_i = \sum_{j=1}^l (P_n \times n \times k_3)_j$
Набір, підбір та прийняття персоналу на підприємство	$\sum_{j=1}^l P_{вj} = \sum_{j=1}^l P_{прj}$
Адаптація та професійно-особистісна інтеграція прийнятого працівника у трудовий колектив	$\overline{\Pi}_{иj} \geq \overline{\Pi}_j$
Становлення, колективне виховання й процедури професійного розвитку персоналу	$\sum_{t=1}^5 \left(\frac{\sum_{j=1}^l P_{рпj}}{5} + \frac{\sum_{j=1}^l P_{спj}}{3} \right)_t \geq P_n$
Планування й реалізація кар'єрного зростання кожного працівника	$\sum_{i=1}^p P_{pi} \times 2 \geq P_{кп}$
Система мотивації праці, спрямована на досягнення високих колективних результатів діяльності	$P_c > V_m$
<i>Умовні позначення:</i> P_{mi} – кількість робочих місць та посад і підприємстві за і-ю групою, од. $P_{пj}$ – чисельність персоналу за j-ю професійно-кваліфікаційною групою, осіб $P_{рпj}$ – чисельність робітничого персоналу за j-ю професійно-кваліфікаційною групою, що пройшли процедуру підвищення кваліфікації або перенавчання, осіб $P_{спj}$ – чисельність фахівців та керівників за j-ю професійно-кваліфікаційною групою, що пройшли процедуру підвищення кваліфікації, осіб $P_{вj}$ – кількість вакансій за j-ю професійно-кваліфікаційною групою, од. $P_{прj}$ – чисельність прийнятих працівників за j-ю професійно-кваліфікаційною групою, осіб P_{pi} – чисельність працівників, яких зараховано до кадрового резерву за і-ю посадою, осіб $P_{кп}$ – кількість керівних посад, для яких створюється кадровий резерв, од.	

P_c – сумарний прибуток від всіх видів діяльності підприємства, грн
 V_m – сумарний розмір коштів, які було спрямовано на мотивацію трудової діяльності персоналу, грн
 \overline{PP}_{nj} – середня продуктивність праці нових працівників j -ї професійно-кваліфікаційної групи, од./люд.
 \overline{PP}_j – середня продуктивність праці працівників j -ї професійно-кваліфікаційної групи, од./люд.
 n – кількість змін роботи, змін
 $k_{вп}$ – коефіцієнт використання виробничої потужності робочого місця
 $k_з$ – коефіцієнт фактичного завантаження працівника, кількість ставок
 m – загальна кількість груп робочих місць і посад на підприємстві, од.
 l – загальна кількість професійно-кваліфікаційних груп персоналу, од.
 p – кількість посад, для яких створюється кадровий резерв, од.
 t – інтервал дослідження, років

Джерело: власна розробка

Першим критерієм ефективного процесу формування персоналу є вимога повної укомплектованості наявних робочих місць і посад, при цьому обов'язково слід враховувати досягнутий рівень використання виробничих потужностей і ступінь фактичного завантаження працівників різних професійно-кваліфікаційних рівнів. Водночас слід звернути увагу, що при виконанні цього критерію менеджери з персоналу мають орієнтуватися не стільки на кількісний бік питання, намагаючись механічно закрити всі вакантні позиції на підприємстві, скільки на його якісний бік, тобто враховувати рівень досягнутої професійної компетенції працівників підприємства та перспективи його збільшення у найближчий час завдяки процедурам професійного навчання або розвитку; можливості суміщення робітниками професій або досягнення ними полівалентної кваліфікації; процедуру оптимізації організаційної структури управління підприємством із виключенням дублюючих функцій і посад; підвищення рівня автоматизації, роботизації або механізації виробничих процесів, оновлення технології виготовлення продукції, впровадження інновацій тощо.

Другий критерій наголошує на тому, щоб кожна вакансія, про яку оголошено протягом звітного періоду, була якісно закритою у мінімальний термін. При цьому якість закриття вакансії визначається перспективністю для підприємства прийнятих на роботу кандидатів, оцінкою їхнього потенційного внеску в набуття альтернативних конкурентних переваг та зростання рівня конкурентоспроможності підприємства. Тобто основною умовою досягнення ефективності другого етапу процесу формування персоналу підприємства має стати якісне покращення його кадрового складу як у оперативному, так і в перспективному плані.

Третій критерій пов'язаний із необхідністю швидкого доведення продуктивності праці нових працівників до середнього рівня даного

показника за певною професійно-кваліфікаційною групою по підприємству. Виконання цієї вимоги може бути здійснено серед іншого завдяки розробці та запровадженню дієвих заходів щодо зменшення психоемоційної й соціальної напруженості у групі, куди вливається новий співробітник, оптимізації морально-психологічного клімату в колективі та поширення дії інституту наставництва.

Сутність четвертого критерію міститься у виконанні вимоги безперервного професійного розвитку персоналу, для чого кожен робітник має не рідше одного разу на п'ять років, а кожен службовець та керівник – одного разу на три роки проходити процедуру підвищення кваліфікації або перенавчання. Досягнення означеного критерію можливе лише за умови, якщо керівництво підприємства розглядає розміри коштів, що спрямовуються у нагромадження людського капіталу як інвестиції, а не як додаткову статтю витрат виробництва.

П'ятий критерій вимагає наявності на кожну ключову керівну посаду не менше двох кандидатів у кадровому резерві підприємства (один з яких є основним претендентом на зайняття посади у випадку її вивільнення, а другий обирається для підстраховки). Така вимога пов'язана із необхідністю урахування ймовірності настання форс-мажорних обставин та прагнення до мінімізації витрат і часу на якісну підготовку кандидата з числа працівників підприємства, що має скоротити ризики помилки у виборі кандидатури.

Заключним, шостим критерієм є перевищення розміру прибутку, отриманого підприємством протягом звітного періоду над сумою коштів, спрямованих за цей час на мотиваційні заходи з метою отримання високих результатів трудової діяльності працівників. Виконання цієї умови є визначальним чинником розширеного відтворення і перспективного розвитку підприємства.

Виконання на практиці кожного з обґрунтованих критеріїв, більшість з яких є взаємопов'язаними, дозволить поступово стабілізувати й підвищити результативність управління персоналом та загальну ефективність діяльності підприємства, забезпечити високий рівень його конкурентоспроможності на регіональному, національному та зарубіжному ринках.

Вибір зі складу перелічених показників ключових і запровадження їхнього моніторингу дозволить зібрати актуальну базу даних для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо управління персоналом та оцінити ступінь ефективності процесів формування персоналу на підприємстві. Виходячи з того, що на значення кожного з обраних показників, а отже, і на загальну ефективність процесів формування персоналом, впливають не лише внутрішні, а й зовнішні чинники, керівництво має приділяти цій оцінці достатньо уваги та відслідковувати вплив зовнішніх змін до підприємства змін на кожну зі складових цього процесу.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було встановлено, що на процес формування персоналу впливає значна кількість чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, комплексна дія яких визначає його загальну ефективність. Всі виявлені чинники впливають певним чином на результативність здійснення кожного з шести виокремлених етапів процесу формування персоналу. Для кожного етапу визначено ключові показники оцінки, які з різних боків дозволяють оцінити досліджуваний процес. Опис і конкретизація змісту етапів дозволили визначити ключові показники та встановити кількісні критерії оцінки ефективності кожного з них. Встановлення обґрунтованих критеріїв у якості орієнтирів процесу управління персоналом дозволить підвищити конкурентоздатність підприємства.

Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на встановлення граничних значень кожного показника, наближення до яких фактичних значень показників буде сигналізувати про можливі негативні наслідки як на окремому етапі, так і в загальному процесі формування персоналу промислового підприємства. Крім того, виконання цієї умови дозволить досягти обґрунтованого в роботі критерію ефективності здійснення певного етапу процесу формування персоналу підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базалійська Н. П. Концептуальні основи оцінювання персоналу промислового підприємства . [Електронний ресурс] / Н. П. Базалійська, Д. І. Бойко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 5. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/59.pdf>.
2. Захарова О. В. Аналіз трудових показників / О. В. Захарова. – Донецьк : ДонНТУ, 2014. – 461 с.
3. Захарова О. В. Удосконалення системи показників оцінки якості професійного розвитку персоналу промислового підприємства / О. В. Захарова, Н. В. Городничук // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – Донецьк : ДонНТУ, 2014. – № 4. – С. 112–123.
4. Климчук А. О. Вплив факторів на формування та підвищення конкурентоспроможності персоналу підприємства / А. О. Климчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 7. – Ч. 2. – С. 6–9.
5. Редька О. З. Фактори впливу на формування системи управління персоналом машинобудівних підприємств / О. З. Редька // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 2 (49). – Ч. 1. – С. 60–67.
6. Чевганова В. Я. Система оцінювання персоналу підприємства [Електронний ресурс] / В. Я. Чевганова // Ефективна економіка. – 2014. – № 4. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2906>.
7. Шульгіна Т. С. Теоретичні аспекти формування персоналу підприємства / Т. С. Шульгіна // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Вип. 1 (3). – С. 208–212.

Дата надходження до редакції – 27.03.2017 р.

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 336.7171 : 330.341.4

JEL: G 000 – Financial Economics: General (includes Financial Intermediation in General)

Іванилова О. А.

ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПНУ

ОБҐРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ КІНЦЕВИХ ОРІЄНТИРІВ ПРОЦЕСУ БАНКІВСЬКОГО ІНЖИНІРИНГУ

У статті запропонована система кінцевих орієнтирів процесу банківського інжинірингу. Виділено п'ять груп системи кінцевих орієнтирів, до яких зараховано: технологію створення нових банківських продуктів, технології обслуговування клієнтів, технології просування банківських продуктів на ринок, управління ризику та форми управління персоналом.

***Ключові слова:** комерційний банк, інжиніринг у банку, нові технології, економічна ефективність.*

Ivanylova O.

State Higher Educational Institution «University of educational management» National Academy of Educational Sciences of Ukraine

RATIONALE OF THE SYSTEM OF FINAL OBJECTIVES IN THE PROCESS OF BANKING ENGINEERING

The paper offers the system of final objectives for the banking engineering process. Five groups of the system of final objectives are given: the technology of creating new banking products, customer service technologies, technologies for promoting banking products to the market, risk management and personnel management forms.

***Keywords:** commercial bank, bank engineering, new technologies, economic efficiency.*

ВСТУП

Банківська система, яка працює ефективно, є одним з факторів забезпечення стабільного розвитку економіки держави. Останнім часом банківський бізнес збагатився численними нововведеннями, що

потребують вдалого просування на ринок як в справі обслуговування клієнтів, так і у впровадженні нових банківських продуктів.

Для України питання впровадження фінансового інжинірингу в діяльність комерційних банків є актуальним, особливо з огляду на посилення міжбанківської конкуренції на ринку. Розробка нових банківських продуктів із застосуванням фінансового інжинірингу – це реальна можливість для українських банків зберегти та підвищити свою конкурентоспроможність за умов, коли боротьба за клієнта постійно загострюється.

Як будь-який економічний процес, інжиніринг у комерційному банку має свої кінцеві цілі й кінцеві результати. Для того щоб отримати вагомий результат після впровадження нововведень, необхідно узгоджувати оперативні цілі зі стратегічними. Для цього їх необхідно структурувати за напрямками.

Питання формування процесу інжинірингу у комерційному банку досліджувалися в працях вітчизняних та зарубіжних науковців: С. Єгоричевої, О. Іванової, О. Кантаєвої, В. Корнєєва, Г. Крамаренко, М. Крупки, Л. Кузнецової, С. Науменкової, Н. Пантелєєвої, І. Павленко, Л. Сергєєвої, О. Сохачької П. Друкера, Й. Шумпетера та інших. Науковці постійно приділяють увагу питанням ефективності діяльності комерційних банків щодо розробки нових банківських продуктів та технологій обслуговування клієнтів, однак багато аспектів цієї проблеми залишаються недостатньо дослідженими.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є вивчення особливостей, тенденцій і перспектив розвитку інновацій у банківській діяльності, що забезпечує значне скорочення витрат, підвищення ефективності та підвищить конкурентоспроможність банків. Розробка системи орієнтирів процесу банківського інжинірингу та їхнє визначення допоможе вирахувати правильність дій процесу банківського інжинірингу, що проводиться у комерційному банку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Із загальновідомих класифікацій фінансовий інжиніринг охоплює різноманітні напрями фінансово-економічної діяльності всіх суб'єктів господарчої діяльності. Серед них можна виділити основні узагальнені форми класифікацій: продуктові, процесні, маркетингові, організаційні [1]. Якщо перевести ці узагальнені форми стосовно банків, ми можемо отримати таку класифікацію: технології створення нових банківських продуктів, нові технології обслуговування клієнтів, нові технології просування банківських продуктів на ринок, управління ризиками при впровадженні інновацій, нові форми управління персоналом.

Технології створення нових продуктів складаються з постановки цілей, планування процесу розробки нового продукту, скринінгу ідей,

тестування розроблених банківських продуктів та ціноутворення на них.

Застосування нових технологій обслуговування клієнтів повинно проводитися на рівні застосування нових технічних засобів, організаційних форм та методів управління при наданні банківських послуг, використання нових інформаційних технологій.

Нові технології просування банківських продуктів на ринок необхідно проводити за рахунок впровадження нових комунікативних технологій, дослідження поведінки споживачів та дифузії нових банківських продуктів.

Управління ризиками при впровадженні інновацій здійснюється за рахунок удосконалення оцінки ризиків, управління, перерозподілу та передачі ризиків.

Нові форми управління персоналом при реалізації нових банківських продуктів на ринок проводяться за рахунок впровадження системи мотивації персоналу та навчання для ефективної реалізації продукту.

Кінцевий результат впровадження нових банківських продуктів для комерційного банку - це підвищення його вартості за рахунок використання вищезазначених заходів (рис. 1).

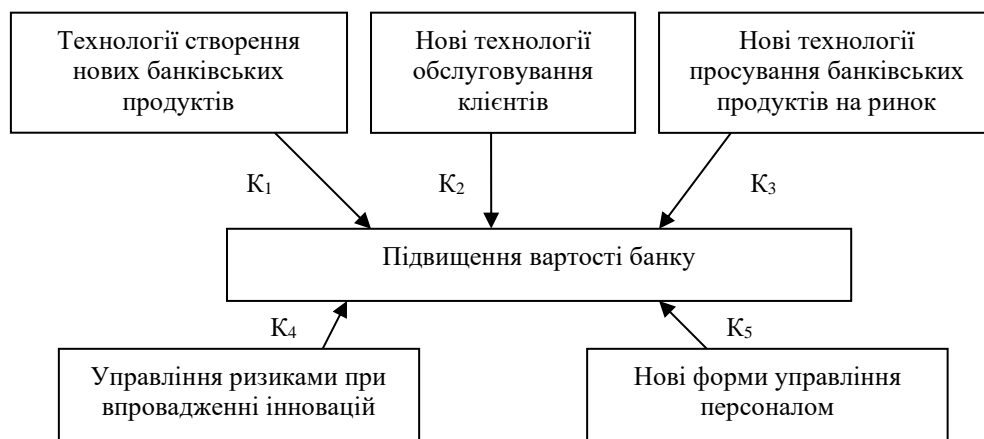

Рис. 1. Кінцевий результат процесу банківського інжинірингу
Джерело: власна розробка

Розглядаючи систему кінцевих орієнтирів процесу банківського інжинірингу, ми визначили п'ять напрямів:

- технології створення нових банківських продуктів (K_1);
- нові технології обслуговування клієнтів (K_2);
- нові технології просування банківських продуктів на ринок (K_3);
- управління ризиками при впровадженні інновацій (K_4);

– нові форми управління персоналом, які приведуть до підвищення вартості банку (K_5) [2].

Таким чином, система кінцевих орієнтирів процесу банківського інжинірингу формується як функція оцінок досягнення результатів за основними його напрямками.

$$I = f(K_1, K_2, K_3, K_4, K_5) \quad (1)$$

При формуванні структури показників оцінювання результатів впровадження інжинірингу у банку за кожним напрямом визначаємо кінцеві орієнтири.

Перша група орієнтирів ($K_{1.1}$, $K_{2.1}$, $K_{3.1}$, $K_{4.1}$, $K_{5.1}$) відображає змістовний характер напрямку, що, наприклад, для першого напрямку K_1 можна представити як

$$K_{1.1} = \frac{\text{кількість нових банківських продуктів}}{\text{загальна кількість банківських продуктів}} \cdot 100\%, \quad (2)$$

де $K_{1.1}$ – частка нових банківських продуктів у загальній кількості продуктів.

Друга група орієнтирів ($K_{1.2}$, $K_{2.2}$, $K_{3.2}$, $K_{4.2}$, $K_{5.2}$) відображає досягнуті результати з фінансової точки зору, тобто приріст доходів від застосування одного із напрямків фінансового інжинірингу у банку. Цей показник можна представити на прикладі розрахунку для напрямку K_1 як

$$K_{1.2} = \frac{D_{\text{нов.пр.}}}{D_{\text{заг.}}} \cdot 100\%, \quad (3)$$

де $K_{1.2}$ – частка доходу від нових банківських продуктів у загальному доході; $D_{\text{нов.пр.}}$ – дохід від нових банківських продуктів; $D_{\text{заг.}}$ – загальний дохід банку.

Третя група орієнтирів ($K_{1.3}$, $K_{2.3}$, $K_{3.3}$, $K_{4.3}$, $K_{5.3}$) відображає ефективність від впровадження певного напрямку інжинірингу, яку також представимо на прикладі для K_1 :

$$K_{1.3} = \frac{\Delta D}{V_1} \cdot 100\%, \quad (4)$$

де $K_{1.3}$ – ефект від застосування технологій створення нових банківських продуктів; ΔD – додатковий дохід, отриманий від реалізації нових продуктів; V_1 – затрати на розробку та впровадження нових банківських продуктів.

Банківська діяльність має свою специфіку, тому є відмінність у впровадженні на ринок нових банківських продуктів, що проводиться за рахунок нових форм та технологій обслуговування клієнтів. У

сучасному банківському обслуговуванні особливо актуальною є розробка таких технологій, які перш за все орієнтовані на поліпшення якості обслуговування і підвищення на цій основі прибутковості банків. До сучасних технологій обслуговування клієнтів комерційних банків належать ті, які впроваджуються через застосування нових цифрових технологій. Запуск нових платформ веб- та мобайл-банкінгу дає можливість запропонувати клієнтам банків розширений перелік онлайн-сервісів як сучасний банківський продукт, що значно розширює можливості клієнтів та надає конкурентні переваги для банку. Але й розширення карткового бізнесу, самообслуговування та контакт-центрів із застосуванням нових технологій обслуговування приносить додаткові бонуси банкам. Не останню роль відіграє соціальна спрямованість в обслуговуванні, яка дасть можливість розширити клієнтську базу за рахунок, наприклад, людей з особливими потребами, що зіграє на позитивну репутацію банку та поліпшить його конкурентоздатність [3].

Другу групу орієнтирів для напрямку K_2 , що відображає змістовний характер нових технологій обслуговування клієнтів, представимо так:

$$K_{2.1} = \frac{\text{кількість нових технологій обслуговування}}{\text{загальна кількість технологій обслуговування}} \cdot 100\% . \quad (5)$$

$K_{2.2}$ показує фінансові результати, що були досягнуті при застосування нових технологій обслуговування клієнтів комерційного банку. Тобто частку доходу від застосування нових технологій обслуговування клієнтів у загальному доході представимо як співвідношення доходу від застосування нових технологій до загального доходу банку:

$$K_{2.2} = \frac{D_{\text{нов.тех.}}}{D_{\text{заг.}}} \cdot 100\% , \quad (6)$$

де $K_{2.2}$ – частка доходу від застосування нових технологій обслуговування клієнтів у загальному доході; $D_{\text{нов.техн.}}$ – дохід від застосування нових технологій; $D_{\text{заг.}}$ – загальний дохід банку.

$K_{2.3}$ показує ефективність застосування нових технологій обслуговування клієнтів, яку представимо так:

$$K_{2.3} = \frac{\Delta D}{V_1} \cdot 100\% , \quad (7)$$

де $K_{2.3}$ – ефект від застосування нових технологій обслуговування клієнтів; ΔD – додатковий дохід, отриманий від застосування нових технологій обслуговування клієнтів; V_1 – затрати на розробку та впровадження нових технологій обслуговування клієнтів.

Сучасна маркетингова діяльність банків неможлива без просування продуктів або послуг, що є одним з елементів комплексу маркетингу. Під просуванням розуміють будь-який інформаційний вплив товаровиробника на споживача з метою ознайомлення з новою продукцією або послугами [4].

Відомі різні варіанти етапів процесу просування, які складаються з: генерування бізнес-ідеї щодо просування продукції; дослідження ринку; розробки стратегії просування продукції; розрахунку бюджету просування продукції; доведення продукції від виробника до споживача; контролю ефективності результатів просування продукції [5]. Такі ж етапи процесу просування нових банківських продуктів та послуг доцільно використовувати і використовуються в комерційних банках.

При формуванні структури показників оцінювання результатів впровадження інжинірингу у банку за цим напрямом визначаємо кінцеві орієнтири. Група орієнтирів K_3 ($K_{3.1}$, $K_{3.2}$, $K_{3.3}$) відображає досягнуті економічні результати ефективності від використання нових технологій просування банківських продуктів на ринок.

Перший орієнтир $K_{3.1}$ відображає змістовний характер цього напрямку, що можна представити як відношення кількості нових технологій просування розроблених банківських продуктів до загальної кількості форм просування банківських продуктів, тобто $K_{3.1}$ – частка нових форм просування банківських продуктів у загальній кількості форм просування банківських продуктів:

$$K_{3.1} = \frac{\text{кількість нових технологій просування банківських продуктів}}{\text{загальна кількість форм просування банківських продуктів}} \cdot 100\%, \quad (8)$$

де $K_{3.1}$ – частка нових форм просування банківських продуктів у загальній кількості форм просування банківських продуктів.

Другий орієнтир $K_{3.2}$ дає змогу побачити, які фінансові результати досягнуті від застосування нових форм просування банківських продуктів на ринок. Цей показник можна представити як відношення доходу від застосування нових форм просування розроблених банківських продуктів на ринок до загального доходу банку, тобто $K_{3.2}$ – частка доходу від застосування нових форм просування розроблених банківських продуктів на ринок у загальному доході:

$$K_{3.2} = \frac{D_{\text{нов.пр.}}}{D_{\text{заг.}}} \cdot 100\%, \quad (9)$$

де $K_{3.2}$ – частка доходу від застосування нових форм просування розроблених банківських продуктів на ринок у загальному доході; $D_{\text{нов.пр.}}$ – дохід від застосування нових форм просування розроблених банківських продуктів на ринок; $D_{\text{заг.}}$ – загальний дохід банку.

Третій орієнтир $K_{3.3}$ показує, який економічний ефект буде від впровадження нових форм просування розроблених банківських продуктів, що можна представити як відношення додаткових доходів, отриманих від застосування нових форм просування банківських продуктів на ринок ($D_{\text{дод.}}$), до затрат на розробку та впровадження нових форм просування банківських продуктів на ринок ($V_{\text{пр.}}$):

$$K_{3.3} = \frac{D_{\text{дод.}}}{V_{\text{пр.}}} \cdot 100\%. \quad (10)$$

Інноваційна діяльність комерційних банків пов'язана з великими ризиками, оскільки повна гарантія позитивного результату практично відсутня, що є характерним для ринкової економіки. Зростання комерційного ризику в сучасних умовах обумовлено швидкими змінами економічної ситуації на ринку банківських послуг, розширенням пропозиції нових банківських продуктів комерційними банками, фінансово-економічною та суспільно-політичною кризами, що призводить до підвищення конкуренції та зниженням довіри до банківської системи у суспільстві.

Під інноваційним ризиком розуміють імовірність втрат, що виникають при вкладенні коштів комерційними банками для розробки нових продуктів, які, можливо, не знайдуть очікуваного попиту на ринку. Управління ризиками при впровадженні інновацій здійснюється за рахунок вдосконалення оцінки ризиків, управління, перерозподілу та передачі ризиків. Мета управління ризиками полягає у сприянні підвищенню вартості власного капіталу банку в інтересах акціонерів з одночасним забезпеченням досягнення цілей багатьох зацікавлених сторін, серед яких основними є клієнти банку та його контрагенти [2].

Четверта група орієнтирів K_4 ($K_{4.1}$, $K_{4.2}$, $K_{4.3}$) відображає процес управління ризиками при впровадженні інновацій у комерційному банку та просуванні банківських продуктів на ринок.

Перший орієнтир четвертої групи $K_{4.1}$ також відображає змістовний характер напряму, що можна представити як відношення кількості нових банківських продуктів, які користуються попитом, до загальної кількості розроблених банківських продуктів за певний період часу, тобто $K_{4.1}$ – частка нових банківських продуктів, що користуються попитом, із загальної кількості:

$$K_{4.1} = \frac{\text{кількість нових банківських продуктів, що користуються попитом}}{\text{загальна кількість розроблених банківських продуктів}} \cdot 100\% \quad (11)$$

Другий орієнтир четвертої групи $K_{4.2}$ показує фінансові результати, тобто відношення реальної вартості розроблених банківських продуктів, що супроводжує ризик, та обсяг очікуваних прибутків чи

збитків. Як правило, перший показник на момент прийняття рішення відомий, а другий можна оцінити лише з тим чи іншим рівнем невизначеності.

$$K_{4.2} = \frac{B_{real.}}{D} \cdot 100\%, \quad (12)$$

де $B_{real.}$ – реальна вартість розроблених банківських продуктів, що супроводжує ризик; D – обсяг очікуваних прибутків чи збитків.

Третій орієнтир четвертої групи $K_{4.3}$ відображає кількісне оцінювання ризику, яке можна представити як розрахунок коефіцієнта інноваційного ризику при просуванні банківських продуктів на ринок. Цей показник можна представити як відношення суми збитку від нових банківських продуктів, що не користуються попитом, до суми грошових коштів, витрачених на їхню розробку, тобто $K_{4.3}$ – коефіцієнт інноваційного ризику від впровадження фінансового інжинірингу в банку:

$$K_{4.3} = \frac{\sum 3b}{\sum V} \cdot 100\%, \quad (13)$$

де $\sum 3b$ – суми збитку від нових банківських продуктів, що не користуються попитом; $\sum V$ – витрати на розробку нових банківських продуктів.

Крім того, додатково доцільно враховувати ризики методології оцінювання, яка буде застосовуватися до окремих напрямів формування кінцевих орієнтирів процесу банківського інжинірингу.

Враховуючи те, що формування кінцевих орієнтирів процесу банківського інжинірингу має цільовий або плановий профіль бізнес-процесів банку, то його ефективність можна визначити мірою відхилення фактичного результату від бажаного з метою обґрунтування та корекції подальших управлінських рішень [1].

$$E = \sum_t (R_f(t) - R_p(t))^2 \rightarrow \min, \quad (14)$$

де $R_f(t)$ – кількісно-якісний показник фактичного результату досягнення цілей, виконання завдань на період t ; $R_p(t)$ – кількісно-якісний показник планового результату досягнення цілей, виконання завдань на період t .

Виконуючи функцію посередника на фінансовому ринку, комерційні банки змушені впроваджувати постійні нововведення, які дадуть змогу задовольняти потреби споживачів банківських послуг з меншими витратами для себе та клієнтів. Беручи до уваги той факт, що

комерційні банки в умовах ринкової економіки мають за мету оптимізацію прибутку, розробка і впровадження нових банківських продуктів забезпечить їм отримання додаткового прибутку від конкурентних переваг, зумовлених використанням нововведень.

Розробка нових банківських продуктів передбачає певні затрати, які комерційний банк враховує при встановленні ціни на них. Кількість розроблених і реалізованих нових банківських продуктів, подальший прибуток після їхньої реалізації залежить від компетентності та зацікавленості банківських співробітників, які беруть участь як у створенні, так і в подальшому просуванні продукту. Виходячи з цього, завдання обліку специфіки складу праці банківських спеціалістів вирішується при структуруванні всіх бізнес-процесів та визначенні процедур виконання поставлених перед ними завдань [6]. Інноваційна діяльність персоналу комерційного банку є складовою всього процесу банківського інжинірингу, тому потребує нових форм управління персоналом.

Нові форми управління персоналом при реалізації нових банківських продуктів на ринку впроваджуються за рахунок системи мотивації та навчання персоналу для ефективної реалізації продукту. При розробці нових форм управління персоналом необхідно враховувати не тільки інтереси банку, а й потреби клієнтів. Для цього комерційним банком розробляються новітні технології обслуговування клієнтів для більш ефективної реалізації як нових, так і вже існуючих банківських продуктів.

Система мотивації персоналу в комерційному банку повинна бути спрямована на матеріальне та моральне заохочення співробітників. Загальний рівень доходів фахівців у банку часто залежить від власної ефективності праці, що конвертується в бонуси й преміальні [6]. Навчання персоналу повинно бути направлено на набуття здатності вміло презентувати нові банківські продукти та позитивно спілкуватися з клієнтами.

При формуванні структури показників оцінювання результатів впровадження інжинірингу у банку за цим напрямом визначаємо кінцеві орієнтири. Група орієнтирів K_5 ($K_{5.1}$, $K_{5.2}$, $K_{5.3}$) відображає досягнуті економічні результати ефективності праці персоналу банку при використанні нових форм управління ним.

Перший орієнтир п'ятого напрямку ($K_{5.1}$) показує відсоток нових банківських продуктів у їхній загальній кількості, який має вигляд:

$$K_{5.1} = \frac{\text{кількість нових форм управління персоналом}}{\text{загальна кількість форм управління персоналом}} \cdot 100\%, \quad (15)$$

де $K_{5.1}$ – частка нових форм управління персоналом у загальних формах.

Другий орієнтир $K_{5.2}$ відображає приріст доходів від застосування нових форм управління персоналом у банку. Цей показник можна представити як

$$K_{5.2} = \frac{D_{нов.пр.}}{D_{заг.}} \cdot 100\%, \quad (16)$$

де $K_{5.2}$ – частка доходу від застосування нових форм управління персоналом у загальному доході; $D_{нов.пр.}$ – дохід від застосування нових форм управління персоналом; $D_{заг.}$ – загальний дохід банку.

Третій орієнтир $K_{5.3}$ відображає ефективність від впровадження нових форм управління персоналом, що можна представити як

$$K_{5.3} = \frac{\Delta D}{V_1} \cdot 100\%, \quad (17)$$

де $K_{5.3}$ – ефект від застосування нових форм управління персоналом; ΔD – додатковий дохід, отриманий від застосування нових форм управління персоналом; V_1 – затрати на розробку та впровадження нових форм управління персоналом комерційного банку.

ВИСНОВКИ

Запропонована система показників враховує такі напрями діяльності, як технології створення нових банківських продуктів, нові технології обслуговування клієнтів, нові технології просування банківських продуктів на ринок, управління ризиками при впровадженні інновацій, нові форми управління персоналом.

Такий системний підхід дасть змогу оцінювати як загальний ефект від інжинірингу в банку, так і ефект від діяльності за кожним напрямом, що забезпечить можливість порівняти доходність процесів фінансового інжинірингу у банку та визначити пріоритетність інвестицій коштів у напрями.

Створення нових банківських продуктів в діяльності комерційних банків займає велику частку. Наскільки ефективно використовуються технології створення нових банківських, показує розрахунок групи відповідних орієнтирів.

Застосовуючи нові форми обслуговування клієнтів, комерційні банки отримують підвищення операційної ефективності завдяки запровадженню процесних нововведень, що допоможе зменшити витрати на виконання банківських операцій із одночасним поліпшенням якості обслуговування та підвищенням конкурентоздатності. Розрахунок показників групи орієнтирів «Нові форми обслуговування клієнтів» покаже, наскільки ефективно у банку застосовують нові форми обслуговування клієнтів та який економічний ефект вони приносять.

Визначення показників групи орієнтирів «Нові технології просування розроблених банківських продуктів» покаже керівництву комерційного банку, який ефект дадуть нові форми просування розроблених банком продуктів на ринок. Нові технології просування, які розроблені та впроваджені згідно з етапами процесу просування продукції, повинні давати зворотний зв'язок «клієнт – банк», тоді керівництво комерційного банку зможе побачити не тільки економічний ефект від цього процесу, а й зрозуміти його переваги та недоліки.

Важливим напрямом діяльності комерційного банку вважається його інноваційна діяльність, яка одночасно є ризиковою. Тому для зниження ризиків необхідно проводити обґрунтований вибір рішень, заснований на їхній оцінці при проведенні процесу банківського інжинірингу.

Показники групи орієнтирів «Нові форми управління персоналом» дадуть змогу керівництву комерційного банку побачити, якою є ефективність новітніх форм управління персоналом під час створення і впровадження нових банківських продуктів.

Вплив людського фактору на розробку та впровадження нових банківських продуктів є визначальним у інноваційній діяльності комерційного банку. Тому не останню роль відіграє навчання персоналу та його мотивація. Керівництву комерційних банків необхідно активніше залучати, навчати та мотивувати співробітників, спроможних, використовуючи новітні фінансові технології, розробляти нові банківські продукти, які дадуть можливість банку зайняти вигідні позиції на фінансовому ринку, обігнавши велику кількість своїх конкурентів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сохацька О. М. Фінансовий інжиніринг : навч. посіб. / за ред. О. М. Сохацької. - К. : Кондор, 2011. - 660 с.
2. Моделювання управління життєздатністю комерційного банку : монографія / за заг. ред. д. е. н., проф. Л. Н. Сергєєвої. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 360 с.
3. Пантелєєва Н. М. Організаційно-економічний механізм управління інноваціями банківської системи / Н. М. Пантелєєва // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 2 (16). – С. 122–128.
4. Войчак А. М. Маркетингові дослідження : підруч. / А. М. Войчак, А. В. Федорченко. – К. : КНЕУ, 2007. – 408 с.
5. Попов Е. В. Продвижение товаров и услуг : учеб. пособ. / Е. В. Попов. – М. : Финансы и статистика, 2011. – 320 с.
6. Матвієнко П. В. Мотивація як фактор підвищення ефективності банківської діяльності / П. В. Матвієнко // Статистика України. – 2006. – № 4. – С. 83–88.

Дата надходження до редакції – 05.04.2017 р.

УДК 336.221(477+4)

JEL Classification: G18, H21, H3

Швець Ю. О., Гаркуша О. В.
Запорізький національний університет

ОЦІНКА ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ ТА СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Досліджено та розкрито сутність і рівні податкового навантаження, його вплив на українську економіку, проаналізовано обсяг податкового навантаження в Україні, визначено основні шляхи зниження податкового тягаря. Досліджено методику підходів до визначення терміну «податкове навантаження». Визначено оптимальний рівень податкового навантаження для економічного розвитку країни. Проведено порівняльний аналіз з аналогічними показниками провідних країн світу.

***Ключові слова:** державне регулювання, податкове навантаження, суб'єкт господарювання, фінансові ресурси, фінансове забезпечення.*

Shvets Yu., Harkusha O.
Zaporizhzhya National University

ESTIMATED TAX BURDEN ON BUSINESS ENTITIES ACTIVITY: CONTEMPORARY UKRAINIAN AND WORLD TRENDS

The nature and the level of the tax burden, its impact on the Ukrainian economy have been investigated and disclosed; the amount of the tax burden in Ukraine has been analyzed; the main ways to reduce the tax burden have been investigated. This article examines the approaches to the definition of «tax burden». The optimum level of tax burden for the country economic development has been determined. The comparative analysis with the same characteristics of most developed countries has been done.

***Keywords:** state regulation, tax burden, business entity, financial resources, financial provision.*

ВСТУП

В Україні вже багато років головним завданням реформування податкової системи є зниження податкового навантаження на економіку в цілому. Експерти дотримуються думки, що така ситуація є несприятливою, оскільки оподаткування реального сектору економіки надто обтяжливе. В той же час відсутність чіткого механізму його формування та визначення в чинному законодавстві нашої країни робить проблему оцінки податкового навантаження надзвичайно актуальною для національної економіки.

На сьогоднішній день питання оцінки рівня податкового навантаження в Україні та дослідженням особливостей систем оподаткування в країнах ЄС займаються такі вчені: Г. Василевська, О. Годованець, О. Іванишина, Т. Маршалок, В. Поліщук, О. Раденька, Н. Рисова, Г. Филлюк, О. Фрадинський, Н. Ярова та ін. [1, 2]. Проте зауважимо, що визначення рівня податкового навантаження та особливості справляння податків є недостатньо дослідженим.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розгляд сутності поняття «податкове навантаження», визначення рівня даного фінансового показника в економіці країн світу, оцінка податкового навантаження на діяльність підприємств, визначення ефективності податкової системи в країнах ЄС, формування рекомендацій щодо оптимізації податкового навантаження на діяльність підприємств, розробка напрямків розвитку податкової системи України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасній як вітчизняній, так і зарубіжній економічній літературі існують різні точки зору щодо трактування сутності поняття «податкове навантаження» (тягар) (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення сутності поняття «податкове навантаження»
у працях різних авторів

Науковці	Підхід
О. Годованець і Т. Маршалок	Податкове навантаження – показник ефективності втручання держави в діяльність платників через податкові збори і платежі.
О. Фрадинський	Податковий тягар – інтегральний показник, який характеризує величину податкових стягнень на макро- та мікрорівнях.
К. Гок	Податкове навантаження – це величина тієї частки вільного доходу, яка може бути звернена на задоволення державних потреб без шкоди для народного господарства.
Ю. М. Кушнірчук	Податкове навантаження – фіскальний показник, що характеризує сукупний вплив податків на економіку країни взагалі чи на окремих суб'єктів господарювання, тобто фактично це показник ефективності бюджетно-податкової політики.
Фінансово-кредитний економічний словник	Податкове навантаження як економічна категорія є узагальненою характеристикою податкової системи країни, котра відображає вплив податків на окремого платника або народне господарство в цілому, а також на кількісну оцінку такого впливу.
А. М. Соколовська, І. А. Майбуrow	Податкове навантаження – це ефект впливу податків на економіку в цілому та на окремих її платників, пов'язаний з економічними обмеженнями, котрі виникають як результат сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їхнього використання.
М. А. Новіков	Податкове навантаження є ступенем впливу податкових платежів на фінансовий стан підприємства.

Джерело: складено автором на основі [1–4]

Отже, можемо спостерігати, що єдиного підходу до визначення податкового навантаження у сучасній економічній літературі не існує. Натомість у зарубіжній літературі існують чіткі визначення: tax incidence – ефект, породжений оподаткуванням, або перекладання податкового тягара, а також fiscal pressure – фіскальний тиск, який є змістовнішою категорією, ніж податковий тягар. Для аналізу динаміки та структури податкового навантаження в Україні нами побудовано табл. 2.

Таблиця 2

Обсяги та структура надходжень до зведеного бюджету України
у 2012–2016 рр.

	2012	2013	2014	2015	2016
Збір ПДВ	184786	181717	189241	246858	293103
Податок на доходи фізичних осіб	68092	72151	75203	99983	161620
Акцизний податок	38429	36668	45100	70795	124706
Податок на прибуток підприємств	55793	54994	40201	39053	63235
Місцеві податки і збори	5457	7314	8056	27041	45457
Плата за користування надрами	3272	14225	19620	38008	43566
Ввізне мито	12986	13265	12389	39881	22355
Відшкодування ПДВ	-45959	-53448	-50216	-68405	
Інше	25130	14279	15835	14421	11831
Всього	347986	341165	355428	507636	765873

Джерело: [3]

Для більшої наочності відобразимо отримані результати на рис. 1.

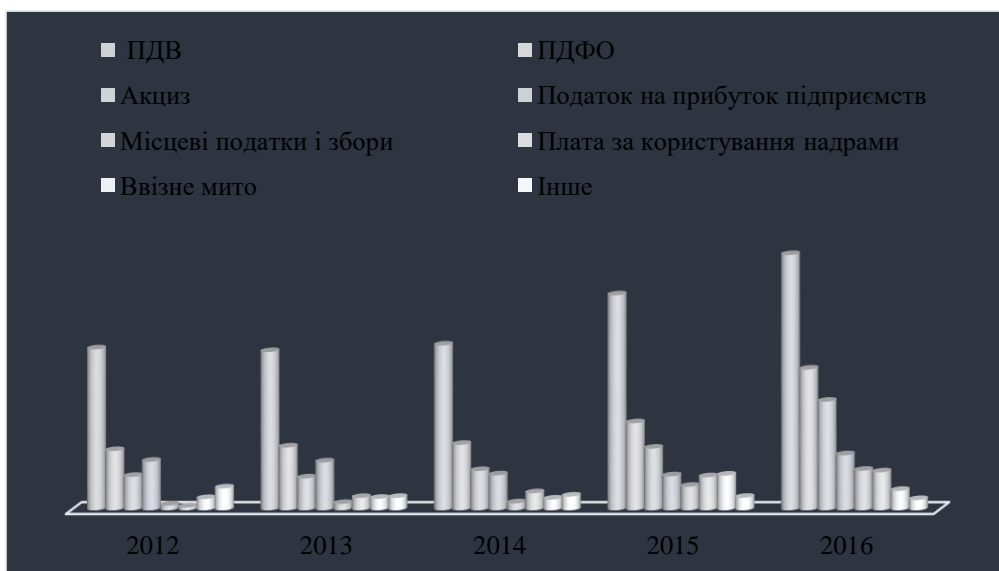

Рис. 1. Структура податкового навантаження в Україні у 2012–2016 рр.
Джерело: [5]

Отже, можна зробити висновок, що найбільшу частку податкового навантаження займають такі податки, як ПДВ, податок на доходи фізичних осіб та акцизні платежі. Також досить чітко простежується позитивна тенденція до збільшення податкового тягара в Україні, оскільки податкові надходження постійно збільшуються, що, в свою чергу, не може не мати наслідків для вітчизняного підприємництва, оскільки призводить до значної тінізації економіки.

Негативний вплив на економічний і соціальний розвиток країни здійснюється внаслідок тінізації економіки, недосконалого механізму справляння податків, зборів та інших обов'язкових платежів, неефективних податкових пільг, низького рівня податкової культури й податкової дисципліни суб'єктів господарювання.

Стосовно новітніх тенденцій у сфері регулювання і провадження податкового навантаження можна стверджувати, що на сьогоднішній день у більшості країн світу не існує єдиного пропорційного рівня податкового навантаження. Наприклад, у Греції, Іспанії, Естонії, Латвії, Ірландії, Португалії та Польщі частка податкових надходжень відносно ВВП коливається в межах 30–35 %, а в інших країнах, наприклад, у Бельгії, Швеції, Франції та Данії, цей показник коливається від 45 до 55 % (2015 р.). Такий розрив у значеннях показника податкового навантаження у різних країнах пояснюються історичними особливостями соціально-економічного розвитку, фінансової політики та власне самим механізмом побудови податкової системи [5].

На думку А. Крисоватого, із якою складно не погодитися, якщо у Швеції величина податкового тягара коливається у межах 55 % ВВП (2015 р.), а в Україні коливається в межах 20–25 %, то твердження, що податкове навантаження для шведів більше, ніж для українців, не є правильним, оскільки частка податків, що повертається населенню при перерозподілі доходів бюджету, для перших становить близько 85 %, тоді як в Україні вона не перевищує 30 % [5] (рис. 2).

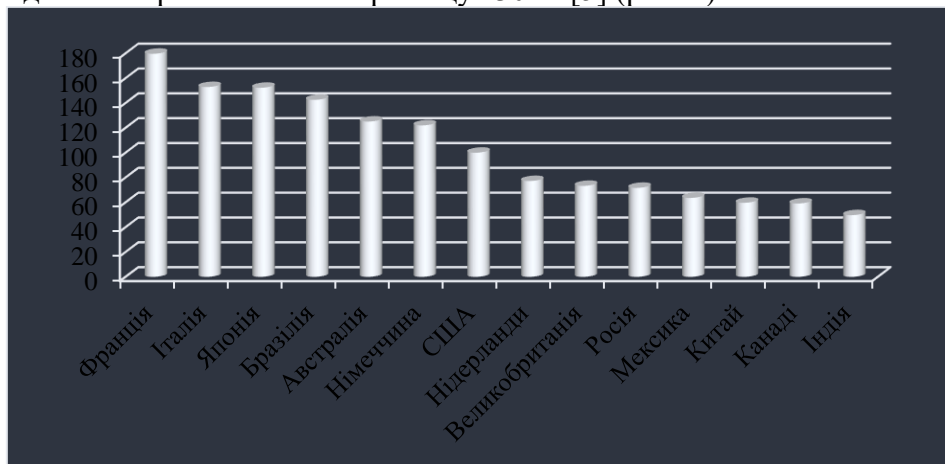

Рис. 2. Індекс податкового навантаження в країнах світу в 2015 р.
Джерело: [5]

Можна спостерігати, що найбільше податкове навантаження стягується у таких країнах, як Франція, Італія та Японія. Трохи відстають від них Бразилія, Австралія, ФРН і США. Українські вчені й сьогодні активно дискутують щодо ефективного для економіки країни рівня оподаткування, який би забезпечував стимулювання розвитку виробничого сектору, але при цьому підвищував би соціально-економічні норми і стандарти.

Взагалі рівень податкового навантаження в Україні є надзвичайно високим, що, в свою чергу, значно знижує можливості для подальшого податкового стимулювання росту обсягів ВВП, структурної перебудови економіки й поживлення ділової активності суб'єктів господарювання.

У податковій теорії та практиці вимір податкового навантаження здійснюється на макро- і макрорівні (рис. 3).

Рис. 3. Вимір податкового навантаження

Джерело: [6]

Податкове навантаження може розраховуватися на різних економічних рівнях (рис. 4).

У нашій державі основна частка податкового навантаження лягає на підприємства.

Згідно з аналітичними оцінками Світового банку, податкова система України визнається найскладнішою у світі. Інформацію про це можна знайти у глобальній доповіді «Податкові платежі – 2011». Кількість різних платежів та зборів українських підприємств і громадян до бюджету в нашій країні є найбільшою у світі й нараховує 73 види.

Проте податкове навантаження складається не тільки з податків та інших обов'язкових платежів, а також із затрат праці на оплату вартості часу працівників підприємств, пов'язаних із дотриманням

вимог податкового законодавства – тільки за це вітчизняні підприємці витрачають більше 8 % свого річного доходу. А якщо врахувати постійні зміни у законодавстві, регулярні перевірки й необхідність звітування перед контролюючими органами, то ситуація вимальовується досить негативною. Про конкурентоспроможність українських товарів та послуг у таких суворих умовах взагалі не може йти мова.

Рис. 4. Розрахунок податкового навантаження

Джерело: [5]

Основною причиною надмірного податкового навантаження в Україні є його нерівномірність, що призводить до тінізації економіки, порушення принципів рівності й справедливості в оподаткуванні, втрати фіскальної функції податку і надходжень до бюджету, що сприяє гальмуванню інноваційних процесів. Нерівномірність податкового навантаження в Україні спричинена, перш за все, такими явищами, як переміщення податкового тягаря і недосконалість механізму надання податкових пільг.

В Україні більшість податків стосується юридичних осіб, однак за рахунок переміщення податкового тягаря частка податкових доходів держави у кінцевому підсумку оплачується фізичними особами.

Порівняно низька частка прибуткового податку з громадян у дохідній частині бюджету України зумовлена низьким рівнем заробітної плати і, відповідно, рівнем життя більшості населення.

Здійснення «тіньових» операцій створює для підприємства, з одного боку, додаткові ризики, а з іншого – нові трансакційні витрати. Водночас до тих пір, поки сума цих витрат залишатиметься меншою, аніж сума податкового навантаження, за умови легальної діяльності суб'єкт господарювання природно буде обирати для себе найбільш ефективний шлях її ведення [7].

В умовах, коли частина господарської діяльності підприємства знаходиться в «тіні», завдання підтримання економічно безпечного розвитку підприємства відносно цілого ряду питань, наприклад, дотримання платіжної дисципліни, кредитування бізнесу, забезпечення умов виконання угод з контрагентами, стає більш складним процесом, у якому задіяні нелегальні й частково легальні, а іноді й кримінальні структури. Це призводить до зростання суми трансакційних витрат, до яких належать не лише звичайні витрати на укладання й дотримання угод, а й витрати, пов'язані з оцінкою ризику втрат через:

- 1) невиконання угод і неможливість забезпечення законного захисту інтересів підприємства;
- 2) небезпеку розкриття нелегальних операцій.

Оскільки частина економічних суб'єктів обирає «тіньовий» спосіб ведення господарських операцій, то податкове навантаження є для них більш обтяжливим, аніж величина цих витрат. Це, у свою чергу, приводить до висновку, що надмірний податковий тиск має вочевидь руйнівний характер як для економічно безпечного розвитку кожного підприємства, так і для економіки держави в цілому.

Ведучи мову про ситуацію з надмірним податковим навантаженням в Україні з позицій неоінституціоналізму з одного боку і концепції стійкого розвитку – з іншого, не можна не зупинитися на тому, що тиск на суб'єкти бізнесу з боку державних інститутів і споріднених з ними структур не обмежується лише сумою податків, що сплачуються.

Зовнішній інституційний тиск здійснюється за різними напрямками. По-перше, це власне податковий тиск у вигляді всієї сукупності податків, зборів і платежів.

По-друге, це застосування інших важелів з боку податкових органів у вигляді самого механізму збору податків і штрафних санкцій. Тут маються на увазі різноманітні не в повній мірі законні механізми, наприклад, збір податків авансом до того, як підприємством буде отримано певний результат фінансово-господарської діяльності; тиск при нарахуванні штрафних санкцій під час проведення перевірок навіть при відсутності порушень у зв'язку з необхідністю виконання податковими органами плану щодо збору платежів; встановлення й вимагання конкретних сум податків з огляду на встановлене податкове навантаження як відсотка від обороту залежно від виду економічної діяльності тощо.

По-третє, тиск у вигляді платежів для отримання різноманітних дозволів, сертифікатів тощо, без яких неможливе здійснення певного виду господарювання. Ці платежі пов'язані з несенням специфічних трансакційних витрат, що здійснюються на користь державних або споріднених з ними інститутів. Для забезпечення власної діяльності суб'єкт господарювання часто потрапляє в «мережу паперового

хаосу», коли для отримання одного дозволу йому доводиться збирати ряд інших дозволів і паперів і відповідно нести додаткові витрати на це. При цьому навіть отримання всіх потрібних дозволів не гарантує підприємству безпечного функціонування, оскільки воно не застраховане від планових і непланових перевірок численних перевіряючих органів, які в більшості випадків завершуються черговим тиском і черговою сумою неефективних транзакційних витрат. Тобто замість створення умов для нормального і безпечного ведення бізнесу в Україні за рахунок отриманих від суб'єктів господарювання податків держава продовжує підтримувати складну, непрозору систему зовнішнього інституційного середовища, у якій підприємство постає «донором» як для держави, так і для корумпованих державних органів усіх рівнів, а також споріднених з ними інститутів. У такій ситуації важко віритися в реальність швидкої зміни менталітету вітчизняних платників податків та їхнє бажання переходити до відкритого й легального ведення бізнесу в Україні [8].

У свою чергу, зниження податкового тягаря сприяє зростанню реальних доходів населення й заощаджень домогосподарств, підвищенню платоспроможного попиту населення, що у результаті стане фактором стимулювання розвитку виробництва та загального економічного зростання в країні. Крім того, скорочення податкового навантаження також забезпечить активізацію інвестиційної діяльності усіх суб'єктів господарювання і підвищення ділової активності, що, в свою чергу, сприятиме зростанню податкових надходжень до бюджетів.

Вищезазначені проблеми вимагають адекватного й раціонального оцінювання податкового навантаження в країні, чіткого визначення чинників, що на нього впливають, та ретельного дослідження взаємозв'язків між податковим навантаженням і основними макроекономічними показниками. Це можливо зробити внаслідок впровадження масштабної раціоналізації переміщення податкового навантаження – досить складного економічного процесу, суть якого полягає в тому, що за рахунок зміни цінових і реальних пропорцій оподаткування в результаті відбувається зміна поведінки економічних агентів, які формально не є платниками податку.

Шляхами вирішення даного питання можуть бути:

1) зменшення податкового навантаження на суб'єкти господарювання шляхом поступового зниження податкових ставок і розширення баз оподаткування. Зростання надходжень до бюджету країни здійснюватиметься за рахунок збільшення кількості платників податків і розширення податкової бази;

2) модернізація системи адміністрування податків і зборів, скорочення часу її обслуговування, забезпечення прозорості системи

моніторингу і стягнення податкових платежів та її зрозумілості для користувачів;

3) помірне зниження і рівномірність розподілу податкового навантаження між платниками залежно від виду діяльності;

4) якісне вдосконалення систем фіскального контролю, які запобігали б ухиленню платниками від сплати податкових платежів;

5) зменшення, перегляд і ефективне використання податкових пільг, що сприятиме формуванню справедливої податкової системи;

б) створення сприятливого інвестиційного клімату для активізації інвестиційних та інноваційних процесів у пріоритетних галузях економіки. Зростання доходів суб'єктів господарювання дозволить збільшити обсяг ВВП і зменшити податкове навантаження.

Ці заходи допоможуть побороти значну частину тінізації в економіці, зменшать кількість порушень податкового законодавства і будуть створювати сприятливі умови для економічного піднесення України та добробуту її народу.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи усі результати проведеного нами дослідження, можна зробити висновок, що податковий тягар є одним із найскладніших фінансових індикаторів, котрий визначає частку ВВП, якщо ми говоримо про макрорівень, та валового доходу будь-якого суб'єкта господарювання (прибутку) (на мікрорівні), що перерозподіляється у зведеному державному бюджеті у вигляді податків і платежів. При дослідженні оцінки рівня податкового навантаження в Україні було виявлено, що оподаткування має відносно помірний характер (у порівнянні з розвинутими країнами Європи та світу), однак питання щодо пропорційного і рівномірного його розподілу на національному рівні залишається до сих пір невирішеним.

Податкове навантаження має бути оптимальним, що давало б можливість не лише розвивати економічні процеси в економіці, але й створювати передумови вкладення вивільнених коштів у розширення виробництва та стимулювання інвестиційних процесів в Україні.

Отже, система оподаткування України є недосконалою і має проблеми, які потребують нагального вирішення. Обсяг стягнення податків в Україні є досить високим і відчутно гальмує розвиток національної економіки, що, в свою чергу, створює загрозу для економічної безпеки нашої держави.

Важливим кроком до вирішення цієї проблеми є оптимізація податкового навантаження для суб'єктів господарювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Годованець О. Податкове навантаження: важливий чинник соціально-економічної стратегії держави / О. Годованець, Т. Маршалок // Економічний аналіз. – 2008. – № 3 (19). – С. 85–89.
2. Фрадинський О. А. Поняття податкового навантаження та

підходи до його визначення / О. А. Фрадинський // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 1. – Т. 1. – С. 79–82. 3. Статистичний аналіз зведеного бюджету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cost.ua/budget/revenue/>. 4. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. Соколовська // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 4–12. 5. Вашків О. Підприємство як суб'єкт і об'єкт інституційної пастки / О. Вашків, А. Пода // Вісник ТНЕУ. – 2010. – № 4. – С. 98–110. 6. Жукевич О. Ефективність податкової системи України: принципи оподаткування та напрями реформування законодавчої бази [Електронний ресурс] / О. Жукевич // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 2. – Режим доступу : <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2009/02/14.pdf>. 7. Касперович Ю. В. Стратегічні пріоритети і завдання податкової реформи в Україні [Електронний ресурс] / Ю. В. Касперович. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/podatкова_ref-21822.pdf. 8. Голоядова Т. О. Необхідність удосконалення податкової системи України для покращення інвестиційного клімату [Електронний ресурс] / Т. О. Голоядова // Young Scientist. – 2017. – № 2. (42). – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/2/37.pdf>.

Дата надходження до редакції – 29.03.2017 р.

НАШІ АВТОРИ

Бондаренко В. М., д. е. н., професор, професор кафедри маркетингу та реклами Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Гаркуша О. В., студентка спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» Запорізького національного університету

Дармограй О. В., к. е. н., доцент кафедри аграрного менеджменту Вінницького національного аграрного університету

Іванилова О. А., к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва і менеджменту ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПНУ

Зінченко О. А., к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара

Котляревський О. В., науковий співробітник ДП «Наукова спілка Донбасу», здобувач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Мудрик О. П., асистент кафедри маркетингу та реклами Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Пасічник Ю. В., д. е. н., професор кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України

Подлужна Н. О., к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», Україна

Придятько Е. М., здобувач ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Покровськ

Проданова Л. В., д. е. н., доцент, професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Резніченко А. В., к. е. н., доцент кафедри менеджменту Приватного вищого навчального закладу «Вінницький фінансово-економічний університет»

Сарана Л. А., к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Скібська К. О., аспірант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Сурай А. С., к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

Ткаченко О. О., старший викладач кафедри туризму
Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Фінагіна О. В., д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту та
бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного
університету

Швець Ю. О., к. е. н., ст. викладач кафедри фінансів, банківської
справи та страхування Запорізького національного університету

Шпак Л. О., д. е. н., доцент, ректор Східноєвропейського
університету економіки і менеджменту

ПРО НАБІР ДО АСПІРАНТУРИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 051 «ЕКОНОМІКА»

Набір до аспірантури Східноєвропейського університету економіки і менеджменту здійснюється відповідно до правил прийому, що розроблені відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2015 № 1556-VII (зі змінами); Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2017 році, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України 13 жовтня 2016 року № 1236, зареєстрованих в Міністерстві юстиції України 23 листопада 2016 року за № 1515/29645; наказу МОН України від 06. 11.2015 № 1151 «Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266»; Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261; Порядку організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства, затвердженого наказом МОН України 01.11.2013 № 1541 (у редакції наказу МОН України від 11.12.2015 № 1272), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 05 січня 2016 року за № 8/28138; наказу МОН України від 21.10.2016 № 1464л «Про ліцензування освітньої діяльності на третьому освітньо-науковому рівні».

Проведення освітньої діяльності на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти Східноєвропейський університет економіки і менеджменту здійснює відповідно до отриманої ліцензії за спеціальністю 051 «Економіка».

Підготовка здобувачів ступеня доктора філософії здійснюється:

- в аспірантурі Східноєвропейського університету економіки і менеджменту за очною (денною) або заочною формою навчання;
- поза аспірантурою (для працівників, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи у відповідному вищому навчальному закладі).

До аспірантури на конкурсній основі приймаються особи (громадяни України, іноземні громадяни, а також особи без громадянства, що проживають на території України на законних підставах), які здобули ступінь магістра (освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста).

Фінансування підготовки кадрів для громадян України та прирівняних до них осіб в аспірантурі здійснюється за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб (на умовах контракту, зокрема за кошти грантів, які отримав Східноєвропейський університет

економіки і менеджменту на проведення наукових досліджень, за якими передбачається підготовка здобувачів ступеня доктора філософії).

Строки та порядок прийому заяв та документів для вступу до аспірантури Східноєвропейського університету

Прийом документів для вступу до аспірантури здійснює приймальна комісія разом із відділом аспірантури Східноєвропейського університету у такі терміни:

Етапи вступної кампанії	Терміни вступної кампанії	
	Денна, заочна	Заочна
Початок прийому заяв та документів	01 серпня 2017 р.	01 серпня 2017 р.
Закінчення прийому заяв та документів	29 серпня 2017 р.	23 листопада 2017 р.
Строки проведення вступних випробувань	з 04 по 08 вересня 2017 р.	з 24 по 28 листопада 2017 р.
Оприлюднення рейтингового списку рекомендованих до зарахування	Не пізніше 11 вересня 2017 р.	Не пізніше 30 листопада 2017 р.
Зарахування вступників	Не пізніше 29 вересня 2017 р.	Не пізніше 01 грудня 2017 р.

Для вступу в аспірантуру у встановлені терміни вступники подають на ім'я ректора такі документи:

- 1) заяву на ім'я ректора;
- 2) копію диплома (разом з додатком до нього) магістра (спеціаліста) із зазначенням здобутої спеціальності;
- 3) список опублікованих наукових праць і винаходів (за наявності);
- 4) рекомендацію Вченої ради відповідного університету (інституту) на наукову роботу (за наявності);
- 5) сертифікат на підтвердження знання англійської мови тестів TOEFL, або International English Language Testing System, або сертифікат Cambridge English Language Assessment (не нижче рівня B2 Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти або аналогічного рівня) (за наявності);
- 6) презентацію дослідницьких досягнень у вигляді реферату;
- 7) дві фотокартки 30 x 40 мм.

Паспорт та оригінали диплома про вищу освіту і додатка до нього, сертифікати на підтвердження знання англійської мови пред'являються вступником особисто.

Усі копії документів засвідчуються за оригіналами приймальною комісією/відділом аспірантури. Копії документів без пред'явлення оригіналів не розглядаються.

Особа, яка подає для вступу до аспірантури диплом, що виданий іноземним вищим навчальним закладом, допускається до вступних випробувань нарівні з іншими особами. Зарахування такого вступника здійснюється у разі успішного складання ним вступних випробувань та прийняття Вченою радою Східноєвропейського університету рішення про визнання його диплому.

Особливості організації прийому до аспірантури

Для прийому вступників на здобуття ступеня доктора філософії відповідним наказом ректора створюється приймальна комісія.

Для проведення конкурсного відбору при вступі до аспірантури приймальна комісія організовує прийом заяв і документів, вступні випробування, здійснює конкурсний відбір претендентів на зарахування.

До вступних випробувань допускаються особи, які вчасно подали усі необхідні для вступу документи згідно з цими правилами прийому.

Про допуск до складання вступних випробувань до аспірантури вступник повідомляється у тижневий термін. Оприлюднення списку осіб допущених до складання вступних випробувань здійснюється через офіційний веб-сайт Східноєвропейського університету.

Приймальна комісія може відмовити особі в допуску до проходження вступних випробувань до аспірантури виключно у зв'язку з неподанням у встановлений строк документів або поданням їх після закінчення встановленого строку.

Вступні випробування до аспірантури Східноєвропейського університету складаються з:

1) вступного іспиту зі спеціальності у вигляді співбесіди (в обов'язку програми рівня вищої освіти магістра (спеціаліста) з відповідної спеціальності) – ваговий коефіцієнт 0,5;

2) вступного комбінованого іспиту з іноземної (англійської, німецької або французької) мови в установленому обов'язі – ваговий коефіцієнт 0,25.

Вступник, який підтвердив свій рівень знання, зокрема англійської мови, дійсним сертифікатом тестів TOEFL, або International English Language Testing System, або сертифікатом Cambridge English Language Assessment (на рівні не нижче рівня B2 Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти або аналогічного рівня) звільняється від складання вступного іспиту з іноземної мови. Під час визначення результатів конкурсу зазначені сертифікати прирівнюються до результатів вступного випробування з іноземної мови з найвищим балом.

3) презентації дослідницьких досягнень у вигляді реферату з обраної спеціальності – ваговий коефіцієнт 0,25.

Оцінка результатів вступних випробувань здійснюється за шкалою від 100 до 200 балів.

ЗАПРОШУЄМО АВТОРІВ ДО СПІВПРАЦІ

У Східноєвропейському університеті економіки і менеджменту видається фаховий журнал «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту».

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з економічних наук (наказ Міністерства освіти і науки України № 1328 від 21.12.2015).

Науковий журнал «Вісник СУЕМ» друкує статті за такими напрямками:

- економіка і організація,
- фінанси, банківська справа та страхування,
- інвестиції і ринок,
- облік і оподаткування,
- менеджмент і адміністрування,
- проблеми маркетингу,
- дослідження молодих вчених.

Журнал виходить два рази на рік, статті приймаються до 15 квітня та 15 жовтня кожного року.

Статті слід надсилати електронною поштою на адресу journal3.suem@gmail.com. Після прийняття редакцією до друку (перевірки на відповідність вимогам та рецензування членами редколегії) необхідно подати (або надіслати поштою) до редакції журналу рукопис статті у паперовій формі, кожна сторінка підписана автором (авторами). Окремо подаються відомості про автора (ПІБ, місце роботи, посада, науковий ступінь, вчене звання, адреса, телефон, адреса електронної пошти).

Максимальна кількість **співавторів – не більше трьох.**

Автори подають **рецензію доктора наук** з висновком «Стаття відповідає вимогам та рекомендується до друку у науковому журналі «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту».

Автори, які є аспірантами або здобувачами Університету, подають **висновок наукового керівника.**

Статті, що відхилені рецензентами, повертаються авторам на доопрацювання. Доопрацьована стаття надсилається до редакції в тижневий термін. Рукопис статті автору не повертається.

Автори оплачують вартість публікацій у розмірі **300 грн за обсяг 0,5 авторських аркушів (20 000 символів) та вартість поштових витрат (50 грн)**. При бажанні співавтора мати окремий екземпляр додатково сплачується **100 грн**. Оплата здійснюється після прийняття Редколегією позитивного рішення (автор повідомляється електронною поштою).

Копія квитанції про оплату подається електронною поштою.

Оплата у готівковій формі здійснюється в касі Університету, а безготівковою формою за такими платіжними реквізитами:

Одержувач платежу: ВНЗ «СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ» (у формі ТОВ), код 14204539 МФО 322313, р/р 26006000001174 АТ «Укресімбанк», вул. Н.-Левицького, 16, м. Черкаси, 18036 (призначення платежу: за друк статті, із зазначенням прізвища автора).

Обов'язкові елементи статті:

- **УДК** даної теми дослідження (зазначається у лівому кутку вгорі);
- **JEL Classification** даної теми дослідження (зазначається у правому кутку вгорі);
- **дані про автора** (українською, російською та англійською мовами): прізвище, ім'я та по батькові; науковий ступінь, вчене звання; місце роботи (навчання), посада;
- **назва статті** (українською, російською та англійською мовами);
- **анотація** (українською, російською та англійською мовами);
- **ключові слова** (не менше трьох та не більше восьми) українською, російською та англійською мовами;
- **постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;**
- **аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття;**
- **формулювання цілей статті (постановка завдання);**
- **виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;**
- **висновки з даного дослідження і перспективи подальшого дослідження даної теми;**
- **література** (не більше десяти посилань на наукові джерела; посилання подаються по тексту у квадратних дужках; на кожне використане джерело, зазначене у розділі «література», по тексту повинно бути не менше одного посилання).

Вимоги до оформлення статті:

- редактор – Microsoft Word (розширення файлу doc або rtf);
- формат редактора для формул – Microsoft Equation;
- шрифт тексту – Times New Roman, 12 кегль;
- інтервал між рядками – 1;
- береги: лівий, правий, верхній, нижній – 4 см;
- для рисунків та таблиць: шрифт – Times New Roman, 10 кегль, інтервал між рядками – 1;
- рисунки, таблиці, діаграми створюються з використанням чорно-білої гами; кольорові графічні об'єкти, заливки та зноски не допускаються!
- обсяг статті (зі списком використаної літератури, таблицями, схемами тощо) 8–13 сторінок формату А4;
- матеріал статті оформлюється із зазначенням відповідних розділів;
- бібліографічний опис у списку джерел наводиться у відповідності до вимог МОН України.

За відсутності одного з перелічених компонентів, наявності великої кількості стилістичних, орфографічних і граматичних помилок, а також при оформленні, що не відповідає вимогам, матеріали Редколегією до розгляду не приймаються, не рецензуються та не повертаються автору.

Адреса редакції: вул. Н.-Левицького, 16, Черкаси, 18036.

Відповідальний секретар журналу Дешебенко Людмила Петрівна,
тел. (0472) 64-72-00 (внут. 101).

ВІСНИК СУЕМ № 1 (22), 2017

Науковий журнал

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 16612 – 5084Р від 23.04.2010.

Редактор О. М. Строгалова

Підписано до друку 16.05.2017. Формат 84x108/16.
Друк різнографічний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 11,2. Тираж 100 прим. Зам. № 17-21.
Адреса редакції, видавця, виготовлювача: 18036, м. Черкаси, вул. Н.-Левицького, 16
Телефон редакції: (0472) 64-72-00 (101), факс (0472) 64-73-00,
e-mail: journal3.suem@gmail.com

Надруковано на обладнанні СУЕМ

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 3734 від 17 березня 2010 р.

Видається за рекомендацією Вченої ради СУЕМ

Статті проходять рецензування. Передрук і переклади матеріалів,
опублікованих у журналі, дозволяються лише зі згоди автора та редакції.
